

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAMCI DERGİLERDE EKONOMİYE BAKIŞ: BÜYÜK
DOĞU VE HAREKET DERGİSİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bünyamin KAYALI

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kenan GÖÇER

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAMCI DERGİLERDE EKONOMİYE BAKIŞ:
BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bünyamin KAYALI

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 22/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mahmut BİLEN	BASARILI	
Dr. Öğretim Üyesi Kenan GÖÇER	BASARILI	
Dr. Öğretim Üyesi Kadir ÜÇAY	BASARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Bünyamin KAYALI
Öğrenci Numarası	:	Y176060008
Enstitü Anabilim Dalı	:	İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı
Enstitü Bilim Dalı	:	İslam Ekonomisi ve Finansı Bilim Dalı
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İSLAMCI DERGİLERDE EKONOMİYE BAKIŞ: HAREKET VE BÜYÜK DOĞU DERGİSİ ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı	:	%13

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

19/04/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

19/04/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Kenan GÖÇER

Tarih: 19/04/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tezimin başlangıç ve gelişme aşamasında yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Kenan GÖÇER hocama teşekkürü bir borç bilirim. Bunun yanında akademik anlamda yüksek lisans ders dönemim dâhil olmak üzere desteklerini ve ilgilerini sürekli hissettiğim İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma Merkezi'nde eğitim ve öğretime katkı sunan yüksek lisans ve doktora programındaki arkadaşlarıma, araştırma görevlisi hocalarıma en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Bünyamin KAYALI

Mayıs, 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
TABLO LİSTESİ	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İSLAMCI DERGİLER OLARAK BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİ	5
1.1. İslamcı Dergilerin Genel Yapısı.....	5
1.2. Büyük Doğu Dergisi.....	5
1.2.1. Yazar Kadrosu.....	7
1.2.2. Yayın Tarihçesi.....	8
1.2.3. İçeriği.....	9
1.3. Hareket Dergisi.....	13
1.3.1. Yazar Kadrosu.....	14
1.3.2. Yayın Tarihçesi.....	14
1.3.3. İçeriği.....	15
BÖLÜM 2: BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİNİN KURUCULARI: NECİP FAZIL KISAKÜREK VE NURETTİN TOPÇU	18
2.1. Necip Fazıl Kısakürek'in Hayatı ve İktisadi Fikirleri.....	18
2.1.1. İdeolojya Örgüsünde Kapitalizm ve Sosyalizme Bakışı.....	20
2.1.2. Modernleşme ve Makineye Bakışı.....	21
2.1.3. İktisat Nizamına Dair Görüşleri.....	21
2.2. Nurettin Topçu'nun Hayatı ve İktisadi Fikirleri.....	22
2.2.1. Anti Kapitalist Düşünce Bağlamında Modernleşme ve Makineye Bakışı.....	25
2.2.2. Alternatif Sistem Olarak İslam Sosyalizmi Önerisi.....	27
2.2.3. İslam Ekonomisine Dair Görüşleri.....	28
2.3. Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'ya Dair Değerlendirme.....	31
BÖLÜM 3: BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİ'NDEKİ İKTİSADİ KAVRAMLARIN İNCELENMESİ	36
3.1. İnsan, Evren ve Devlet Anlayışı.....	36
3.1.2. Sosyalizm.....	36
3.1.3. Kapitalizm.....	39
3.1.4. Ahlak.....	41
3.2. Sosyal Yapı.....	43
3.2.1. Mülkiyet.....	46

3.3. Üretim ve Tüketim Yapısı	47
3.3.1. Emek	48
3.3.2. Üretim	51
3.3.3. Pazar.....	54
3.3.4. Mal	56
3.3.5. Sanayi.....	56
3.3.6. Tarım.....	56
3.4. İktisadi ve Mali Yapı	58
3.4.1. Banka	58
3.4.2. Ticaret	58
3.4.3. Finans	59
3.4.4. Tasarruf	59
3.4.5. Harcama	61
3.4.6. Maliye	61
3.4.7. Piyasa	61
3.4.8. İktisat	63
3.4.9. Faiz.....	77
3.4.10. Para	80
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	83
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR LİSTESİ

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Büyük Doğu ve Hareket Dergilerinde Kullanılan Kavramların Kullanım Sıklıkları.....	3
--	---

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: İslamcı Dergilerde Ekonomiye Bakış: Büyük Doğu ve Hareket Dergisi Örneği			
Tezin Yazarı: Bünyamin KAYALI		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kenan GÖÇER	
Kabul Tarihi: 22/05/2019		Sayfa Sayısı: 97	
Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı			
<p>Cumhuriyet döneminde etkin birer yayın organı olan İslamcı dergiler, toplumsal ve siyasi meselelerde muhalefet görevi sürdürmüşlerdir. Özellikle iktisadi açıdan ele alınan yazıların mahiyetini tespit edebilmek, bunların hangi bakış açılarıyla değerlendirildiğini ortaya koyabilmek asıl amaç olmuştur. Bu noktadan hareketle, seçilen iki İslamcı derginin içinde bulunan ekonomi yazıları 21 adet kavram etrafında incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kavramlar etrafında iki derginin bakış açısı karşılaştırma yöntemiyle ortaya konulmuştur. Dergilerin kurucuları olan Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu için de yine aynı yöntem benimsenip, önce bu iki düşünürün iktisadi düşünce dünyaları ortaya konulmuş, ardından fikir ayrılıkları noktasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın İslam Ekonomisi alanına katkı sunabilmesi amacıyla özellikle bu iki düşünürün iktisat ve İslam ekonomisine dair düşüncelerine ağırlık verilmiştir. Hem dergilerin hem de kurucularının kapitalist sistem karşısında alternatif bir sistem önerip önermediklerini tespit etmek bu çalışmanın asıl sorularından biri olmuştur. Çalışmanın nihai sonucu olarak; Büyük Doğu dergisinin daha çok siyasi muhalefet organı gibi hareket ettiği, Hareket dergisinin ise siyasetten uzak bir anlayışla zihniyet ve fikir odaklı bir çizgiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Hareket dergisi özelinde Nurettin Topçu'nun İslam sosyalizmi söylemi ön plana çıkmıştır. Öyle ki Topçu; İslam ekonomisini uygulayabilecek olan devletin ancak sosyalist bir devlet olabileceğini ifade etmiştir. Tedbirci, devlet yönetiminin yoğun olduğu, müdahaleci bir anlayışın tavsiye edildiği görülmektedir. Her iki düşünür adına ortaklık taşıyan bazı noktalar da olmuştur. İki düşünürün de oluş felsefesinden etkilenmesi bunlardan biridir. Oluş felsefesinden hareketle Necip Fazıl “aksiyon”, Topçu ise “hareket” kavramını kullanmıştır. Bir diğer ortak bakış açısı ise hayatlarında ideolojik bir bakış açısına sahip olmalarıdır. Necip Fazıl İdeolocya Örgüsünü savunurken, Topçu'nun da İslam sosyalizmini ideolojik olarak benimsediği görülmüştür. Topçu ve Kısakürek'in farklılık arz eden düşünceleri arasında dikkat çeken sanayi meselesidir. Kısakürek sanayileşmeyi kaçınılmaz olarak görürken, Topçu sanayileşmeyi toplumun ahlakı açısından felaket olarak değerlendirmiştir. Sonuç ve değerlendirme amacıyla ifade etmek gerekirse; her iki derginin ve her iki düşünürün, dönemin Türkiye'sinde toplumun nabzını tutarak tartışma konularına duyarsız kalmadıklarını, söz söyleme sorumluluğunu yerine getirdiklerini ifade edebiliriz.</p>			
Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: An Overview of Economy in Islamic Journals: The Journals of Büyük Doğu and Hareket Example			
Author of Thesis: Bünyamin KAYALI Supervisor: Asst. Prof. Kenan GÖÇER			
Accepted Date: 22/05/2019		Number of Pages: 97	
Department: Islamic Economics and Finance			
<p>Islamist journals, which were active in the republican period, acted as opposition in social and political issues. In particular, to determine the nature of the manuscripts which were dealt with economically, and to reveal with the which points of view were written was the main goal of this study. In this context, the economic writings in the two selected Islamist journals were examined around 21 concepts. Around these concepts, the point of view of the two journals is presented by the comparison method. The comparison method was used for Necip Fazıl Kısakürek and Nurettin Topçu whom are the founders of journals. Firstly, the economic minds of these two thinkers were handled. Then differences of opinion were determined and comparisons were made. In order for the study to contribute to the field of Islamic Economics, especially the ideas of these two thinkers about economics and Islamic economics were given importance. To determine whether both journals and founders proposed an alternative system against the capitalist system was one of the main questions of this study. As the final result of the study; It was determined that Büyük Doğu journal acted more like a political opposition body, and Hareket journal had a mindset and an idea oriented line with a far from politics. In this context, Nurettin Topçu's discourse of Islam socialism was prominent in the Hareket journal. Even Topçu; He stated that the state that can implement the Islamic economy can only be a socialist state. It is seen that a government-oriented, interfering approach is recommended. There are some points that are common to both thinkers. One of them is that two thinkers are affected by the existential philosophy. Moving from the philosophy of existence Necip Fazıl used the action, and Nurettin Topçu used the concept of movement. Another common point of view is that they have an ideological perspective in their lives. While defending Necip Fazıl "İdeolocya Örgüsü", it was seen that Topçu adopted islamic socialism as well. Among the differentiating ideas of Topçu and Kısakürek is the industrial issue. While Kısakürek saw industrialization as inevitable, Topçu considered industrialization as a disaster in terms of the morality of the society. As a result we can stated that both the two journals and the two thinkers were not insensitive to the discussion subject in their period by holding the pulse of society. thus, they fulfilled their responsibilities.</p>			
Keywords: Islamic Economics, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İslamcı dergiler Cumhuriyet dönemi öncesinde ve sonrasında başta siyasi yazılar olmak üzere bir gazete özelliğine sahip olup, toplumu aydınlatan platformlardan olmuştur. İçinde bulunulan dönemin şartlarına göre dergilerin değindiği meseleler değişkenlik göstermiştir. Örneğin 2. Dünya savaşı sonrası dönemde çoğunlukla savaş manzarasını içeren ve gelişmeleri topluma duyuran konular işlenirken, Cumhuriyet sonrası dönemde ise yeni oluşum ve inkılaplar hakkında siyasi ve iktisadi yazılar yer almıştır. İslamcı dergiler açısından dönüm noktası 1945 yılında çok partili hayata geçiş olmuştur. Bu yeni süreç sayesinde daha rahat bir ortama kavuşan yazın dünyası etkin muhalefet gücünü artırmaya başlamış, topluma yön ve bilgi veren bir hüviyete bürünmüştür. Araştırmamızın konusu, İslamcı dergiler arasında yer alan *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisini incelemek olacaktır. Bu dergiler, başta kurucuları olan Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu özelinde, daha sonrasında ise dergilerdeki ekonomi yazıları çerçevesinde incelemeye tabii tutulacaktır. İslamcı dergilerden olan *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisinin devletin ve toplumun iktisadi durumuna dair söylediklerini ve nasıl bir düşüncede olduklarını ortaya çıkarmak bir problem olarak önümüzde bulunmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisindeki yazıların kavramlar çerçevesinde incelenmesi suretiyle, yazar kadrosunun iktisadi açıdan söylediklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu minvalde yazıya alınan iktisadi meselelerin ne denli bilinçli kaleme alındığı, muhalefet aracı olarak ekonominin nasıl bir dille kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Türkiye’de İslamcı dergiler uzun yıllardır kayda değer çalışmaların yapılmadığı bir alan olarak bulunmaktaydı. İlmî Etüdler Derneği’nin girişimiyle birlikte İslamcı dergiler hakkında yapılan sempozyumlar tekrardan bu konunun ele alınmasını sağlamıştır. Özellikle dergilere internet ortamında erişim imkanının getirilmiş olması bu alana dair bir çalışma yapmayı kolaylaştırmıştır. Bugüne değin yapılmış olan çalışmalarda dergilerdeki ekonomi anlayışına dair yoğun bir araştırmanın olmaması, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Meydana gelecek olan sonuç ve değerlendirmeler ile *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisinin iktisadi düşünce dünyası ortaya konulmuş olacaktır. İktisadi düşünceleri

çerçevesinde, ekonomi konjonktüre dair söylediklerini ve alternatif bir sistemden söz edip etmediklerini ortaya koyacak olmasından ötürü bu çalışma ayrı bir öneme sahip olacaktır.

Orhan Okay'ın "merkezini Büyük Doğu dergisinin teşkil edeceği geniş bir yelpaze içinde İslami düşüncenin edebi eserlere yansımaları araştırılabilir" (Okay, 2016, s. 157) söyleminden hareketle, bu çalışmanın bahsi geçen alana da bir nebze olsun ışık tutması umulmaktadır.

Araştırmanın Soruları

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmesi için şu soruların cevaplarının aranması hedeflenmektedir:

- *Büyük Doğu ve Hareket* dergisi ekonomi yazılarında muhalefet edilerek eleştirilen konulara dair somut çözüm önerileri sunulmuş mudur?
- Devletin ve toplumun ekonomik sorunlarına, derginin konuları perspektifinde ne denli önem verilmiştir?
- Eleştiri getirilen iktisadi nizamın yerine İslam İktisadı gibi alternatif bir sistemden söz edilmiş midir?
- Dergiler yaşamları süresince ekonomi yazılarına ne kadar yoğunlukta önem vermiştir?
- İktisadi yazılarda dini kaygılar yer almış mıdır?
- İktisat meselesine ideoloji açısından mı yaklaşmıştır?
- İktisat konularına nesnel yaklaşmış mıdır?

Araştırmanın Kısıtları ve Sınırlılıkları

Araştırmanın temel konusunu *Büyük Doğu ve Hareket* dergisindeki yazılar oluşturmaktadır. Bu dergilerin bütün sayılarına erişme imkânı bir kısıtlılık unsuru olarak bulunmaktadır. Ancak İlmi Etüdler Derneği'nin İslamcı Dergiler Projesi kapsamında dergileri internet ortamında erişime taşınması her ne kadar kolaylık olsa da telif hakkı sebebiyle yazıların tamamına erişme durumunun olmaması bir sınırlılık olarak gözükmektedir. Rakamsal olarak söyleyecek olursak; *Büyük Doğu* dergisinde anahtar kelimeler çerçevesinde 118 yazı yer almaktadır. Bu yazılar arasından 94 adet yazının incelemesi yapılabilmektedir. Bu yazılardan da çalışmamız açısından öneme sahip olup yer verdiğimiz yazı adedi 85'tir. Geriye kalan yazılarda ise kimilerine erişim gerçekleştirilememiş kimilerinde ise ekonomi yazısı olma hüviyetine sahip olmadığı için incelemesi gerçekleştirilmemiştir.

Hareket dergisinde de kavramlar çerçevesinde yapılan araştırmada 54 adet yazı tespit edilmiştir. Bu yazılardan 50 adet yazının incelemesi yapılabilmifitir. Bu yazılar arasından da çalışmamız açısından öneme sahip olan 48 adet yazıya yer verilmiştir. Geriye kalanlarda ise kimilerine erişim gerçekleştirilememiş kimilerinde ise ekonomi yazısı olma hüviyetine sahip olmadığı için incelemesi gerçekleştirilmemiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın temelini *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisindeki ekonomi yazılarının incelenmesi oluşturmaktadır. Yöntem olarak, araştırmada kullanılmak üzere tespit edilmiş olan kavramsal çerçevedeki bütün yazıların incelenmesi ve tahlil edilmesi benimsenmiştir. İki derginin ortaya koyduğu düşünce ve farklılıklardan söz edilmeye çalışılacaktır. İslamcı dergilere dair bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca dergilerin kurucuları olan Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'ya dair de bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslamcı dergilerin genel yapısı, *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisinin yazar kadrosu, tarihçesi ve yayın içeriğinden söz edilmiştir.

Tablo 1: Büyük Doğu ve Hareket Dergilerinde Kullanılan Kavramların Kullanım Sıklıkları

	Büyük Doğu		Hareket	
	Yer Alan Yazı	İncelenen Yazı	Yer alan Yazı	İncelenen Yazı
Emek	2	2	9	9
Ticaret	16	16	9	1
Banka	11	11	2	2
Sosyalizm	12	12	15	1
Kapitalizm	10	10	13	6
Mülkiyet	5	5	9	3
Finans	0	0	1	1
Ekonomi	112	112	12	7
İktisat	112	112	13	9
Tasarruf	3	3	4	1
Harcama	0	0	0	0
Faiz	3	3	4	4
Maliye	4	4	1	1
Narh	0	0	1	2
Para	19	19	6	0
Piyasa	8	8	2	1
Üretim	7	7	5	3

Pazar	20	20	5	2
Mal	10	10	10	2
Sanayi	20	20	10	0
Tarım	5	5	8	1

İkinci bölümde *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisinin kurucuları olan Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'nun iktisat anlayışına dair başlıklar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisindeki iktisadi kavramların incelenmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda 21 adet kavram kullanılmıştır.

Sonuç ve öneriler kısmında da incelemesi yapılmış olan her iki dergiye dair karşılaştırma ve benzetmelere değinilerek, İslam iktisadına dair söylemleri, yorumları ve düşünceleri ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda çalışmamızın soruları yine bu bölümde cevaplandırılmıştır.

Her iki dergi için de incelemesi yapılacak yazılar seçilirken anahtar kelimeler çerçevesinde hareket edilmiştir. Bu çalışma için 21 anahtar kelime incelenmiştir. Bu kavramların yer aldığı yazı adedi ve bu yazılar arasından erişilebilen yazı adedi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablodaki “yer alan yazı” ve “incelenen yazı” sütunları şunu ifade etmektedir. Anahtar kelimeyi içinde barındıran her yazı okunarak incelemesi yapılmıştır. Ancak bu yazılar arasında çalışmamızın konusuna dair olmayanlar veya erişim imkânı sağlayamadığımız yazılar incelemeye tabi tutulmamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, örneğin aynı başlıktaki bir yazı hem ekonomi hem de faiz anahtar kelimesini bünyesinde barındırmış olabileceğinden tabloda “incelenen yazı” olarak belirtilen rakamlar toplandığında, çalışmamızda incelenen yazı adedinden çok daha fazla bir rakam ortaya çıkacaktır. İşte bunun sebebi aynı yazının birden fazla anahtar kelimeye sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

BÖLÜM 1: İSLAMCI DERGİLER OLARAK BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİ

1.1. İslamcı Dergilerin Genel Yapısı

Cumhuriyet dönemi İslamcı düşünce diğer farklı düşüncelerle iç içe geçmiştir. Bu düşünce çerçevesinde İslamcı düşünceyi *Sebilürreşad*, *Büyük Doğu* ve *Hareket* dergisi şeklinde üç farklı dergiyle somut olarak ifade etmek mümkündür. Bu dergilerden özellik bakımından geçmiş birikimi en fazla olanı *Sebilürreşad* olmuştur. En teorik olanı *Hareket* ve en pratik-pragmatik olanı da *Büyük Doğu* olmuştur. Bu dergilerin baş mimarları Eşref Edip, Nurettin Topçu ve Necip Fazıl'dır. Bu isimler hem içinde buldukları dönemin hem de sonraki dönemin İslamcı düşüncesine etkide bulunmuşlardır. Yirmi otuz yıl kadar süre boyunca hem sosyalistlerin hem de İslamcılarının düşüncelerini söylemede sınırlandırmaya maruz kaldıkları söylenebilir. Bu minvalde ifade edilebilir ki hem sol düşünce hem İslamcı düşünce özellikle 1924-1947 yılları arasında ayrıntılı olarak tahlil edilmeye imkân vermemektedir. Bu bağlamda tarihi yorumlamalar ancak polis kayıtları veya mahkeme tutanakları sayesinde yazılabilmektedir. Dönemin dönüm noktası çok partili hayata geçiş olan 1945 yılıdır. Bu tarihten öncesi için hem milliyetçi hem de İslamcı dergiler kapatılmalarına maruz kalmıştır. *Büyük Doğu* 5 Mayıs 1944 ile 2 Kasım 1945 tarihleri arası, *Hareket* Mayıs 1943 ile Mayıs 1947 arası kapatılmaya maruz kalmıştır. 1945 yılı öncesi için sol dergilerin daha rahat bir ortama sahip oldukları söylenebilir. İslamcı dergiler ise aynı rahatlığa 1945 yılından sonra kavuşmaya başlamıştır. Ancak bu rahatlık hiçbir şekilde milliyetçi dergilerin ki kadar olmamıştır. Rahat ortama kavuştuktan sonra İslamcı dergiler muhalefet eder konuma gelmiştir. Bu dergiler içerisinde *Hareket* dergisi sorunlara soyut ve teorik manada yaklaşım sergileyen dergi olmuştur. *Sebilürreşad* dergisi ise düşünce dünyası daha erken dönemlerde inşa edilmiş olduğu için milliyetçi düşünceye de en fazla kapalı olan dergi olarak gözükmektedir (Kayalı, 2018).

1.2. Büyük Doğu Dergisi

Büyük Doğu dergisinin ilk sayısı 1 Eylül 1943 yılında başlamıştır. Derginin ismi 1937 yılında Necip Fazıl'ın yazdığı "Türkiye Milli Marşı" olarak adlandırılan şiirden alınmıştır (Okay, 2015).

Necip Fazıl *Büyük Doğu* 'yu şöyle tanımlamıştır: "Büyük Doğu, İslam içinde ne yeni bir mezhep ne de yeni bir içtihat kapısı... sadece 'Sünnet ve Cemaat ehli' tabirinin mutlak

ve pazarlıksız çerçeve içinde, olanca saffet ve asliyetiyle İslamiyet'e yol açma geçididir'' (Kısakürek, 2008, ss. 7–8).

Büyük Doğu'ya dair diğer bir tanımlamaya bakacak olursak şöyle ifade ettiğini görmekteyiz:

“BÜYÜK DOĞU, bir mefkûrenin ismi (...) BÜYÜK DOĞU, doğuş hadisesinin ismiyle beraber şarka da işaret... Şu kadar ki, BÜYÜK DOĞU'nun işaret ettiği Şark, Türk vatanının sınırları dışında herhangi bir coğrafya planını kucaklamıyor. BÜYÜK DOĞU, kendisini mekân çerçevesinde değil, zaman çerçevesinde gerçekleştirecek bir dava (...) Biz, BÜYÜK DOĞU'yu, yalnız Türk vatanının bugünkü ve yarınki, sınırları ile çevrili bir ruh zemininde arıyoruz. Biz, bütün millet kadromuzla beraber, Türk vatanının sınırları içinde, bir şey olmaya, bir oluşa varmaya, bir varışı oldurmaya muhtacız; işte bu oluşun ismi, bizce, BÜYÜK DOĞU (...) Eğer bir gün Türk vatanının sınırları içinde, sadık rüyalarımızın müjdesini eşya ve hadiselere sinmiş görürsek karşımızda billurlaşacak manzaranın topyekun ifadesi şu olacaktır: BÜYÜK DOĞU (...) Öyleyse BÜYÜK DOĞU, çizmeli ayaklarla dışımızdaki iklimlere doğru bir yolculuk olmak yerine, rüzgardan hafif topuklarla içimizdeki iklimlere doğru bir sefer (...) Kavramak lazımdır ki, bir zamanlar Doğunun teknesinde yoğrulan ve kendi teknesinde Doğuyu yoğuran şahsiyet hamurumuz, Doğunun zaafında biz ve bizim zaafımızda Doğu mecalden düşerken kurtlanmaya yüz tuttu; ve o gün bugün, kendi öz cevheriyle yabancı cevherler arasındaki bilgisiz ve ölçüsüz katışmalar yüzünden hayatiyetini kaybetti, durdu. Zira Tanzimat'tan bugüne kadar, içimizle dışımız arasındaki mahsup sırrına bir türlü eremedik gitti. BÜYÜK DOĞU, o mefkurenin ismidir ki, kökümüzle birine ve dallarımızla öbürüne ilişik olduğumuz Doğu ve Batı dünyaları arasındaki mahsup sırrını ruh ve kafa ağlarında örgüleşmiş bulacak ve Türk milletini, alacağı ile vereceği ortasında, tam bir asliyet ve şahsiyet ahengine ermiş görecektir” (Kısakürek, 1943, s. 2).

Peki dergiler neden bu kadar önemliydi? İdeolojilerin etkinleştirilmesi için dergilerin önemli görülmesi bu soruya verilebilecek yanıtlardan biridir. Edebiyat, 19.yy'da Genç Osmanlılar tarafından İslam'ın ideolojileştirilmesinde etkin bir araç olarak kullanılmıştı. Aynı şekilde İslamcı aydınlar da Cumhuriyet döneminde siyasi fikirlerini sunmak için edebiyatı kullanmışlardır. Bunun en bariz örnekleri Kısakürek ve Topçu olmuştur. Bunun somut örneği olarak da *Hareket* ve *Büyük Doğu* dergisi söylenebilir (Duran, Aydın ve Koçyiğit, 2016, s. 7).

Hareket ve *Büyük Doğu* dergilerindeki konuların Topçu ve Kısakürek etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle Topçu soyutlama ve yaklaşım düzeyi anlamında kadroda yer alan diğer yazarlardan oldukça ayrılmaktadır. Necip Fazıl'ın da etkisi kadroda yer alan diğer yazarlara göre oldukça fazladır. *Hareket* dergisinin siyasetle ilişkisi yok denecek kadar azken, *Büyük Doğu*'nun ise güncel siyasetle ilgili gelişmeleri takip eden ve olağanüstü duyarlılık gösteren bir görüntüsü olmuştur (Kayalı, 2018).

1.2.1. Yazar Kadrosu

Büyük Doğu dergisi baş aktör Necip Fazıl tarafından şekillenmiştir. Dergi, edebi yönü ağır basmakla birlikte genelde muhalefet yazılarıyla fikir anlamında bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Dergi, günlük olaylar, ahlak, din sinema, tarih, masonluk, İslam inkılâbı gibi konuları ağırlıklı olarak işlemiştir. Derginin yazar kadrosunda ise; Necip Fazıl Kısakürek, Ziya Şakir, Selahattin Güngör, Burhan Toprak, Mahmut Yesari, Reşat Ekrem Koçu, Nurallah Berk, Hilmi Ziya Ülken, M. Faruk Gürtunca, Sûphi Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın, Nizamettin Nazif, Avni Altınor, Ziya Yamaç, Nejat Muhsinoğlu, Peyami Sêfa, Adıdeğmez, Şükrü Baban, Burhan Belge, Kazım Nami, Salih Zeki, Nejat Muhsinoğlu, Rusçuklu Hakkı, Mukbil Özyürek, Tefvik Fikret, Özdemir Asaf, İskender Fikret, Emin Ülgener, Kenan Harun, Salah Birsal, Mehmet Turhan, Sait Faik gibi isimler yer almıştır (Nisan, 2015).

Büyük Doğu, Necip Fazıl'dan başka kimsenin bir araya getiremeyeceği karmaşık bir kadroya sahiptir. Sağdan, soldan; şair, hikayeci, ressam gibi hemen her daldan kişinin yer alması derginin çıktığı dönem itibariyle diğerlerinden ayrılıp öne çıkmasında etkili olmuştur (Okay, 2015, s. 176).

Karmaşık bir kadroya sahip olunmasını Necip Fazıl şöyle izah etmiştir:

“İslam'dan rahatsız olanlar da olmayanlar da, Büyük Doğu'ya yazı verenlerin hiçbiri, nakışları ruhlarına mutabık şekilde, (ideolojik) bir tahlil ve terkip halinde davaya bağlı değil ve Sabık şair, buna rağmen (kakofoni)ye meydan vermeksizin orkestrayı idare edebilmekte... Metod, (strateji) (taktik) ve politikası açıktır: Büyük Doğu idealini tezatsız bir fikriyat halinde ve İdeolocya Örgüsü başlığı altında gergefleştirirken, bir şey samılan çoğu kof şöhretlerden faydalanmak, bunlara davanın kısıyıcısından, köşesinden, (anti tez) tarafından olsun roller vermek; komünist olsalar bile, gizli içleriyle değil, açık dışlarıyla ideale ters düşmeyecek

yazılarını memnurlukla neşretmek, böylece onlara Büyük Doğu'yu teslim etmek yerine onları görülebildikleri kadarıyla teslim almak ve istikbalin yeni neslini, o tarihten en aşağı 20 yıl sonraki Büyük Doğu neslini beklemek... İşte, Büyük Doğu'nun bugün tam 32 yıllık kadro politikası sadece ve sadece bu olmuştur" (Kısakürek, 2010, s. 280) sözleriyle açıklığa kavuşturmuştur.

1.2.2. Yayın Tarihçesi

Büyük Doğu dergisi Türk basın tarihinin en uzun süren dergilerinden biri olma mahiyetine sahiptir. Cumhuriyetin kurulmasından 20 yıl sonra yayın hayatına başlaması sebebiyle yazar kadrosu hem Cumhuriyet öncesi hem de sonrası dönemine dair bilgi ve birikime sahip kişilerden oluşmaktadır. Bundan dolayı da toplumun istek ve şartlarını, Cumhuriyetin kuruluş zorluklarını ortaya koymuşlardır. Derginin baş aktörü Necip Fazıl Kısakürek Cumhuriyet döneminin en önemli fikir adamlarından biri olma özelliğine sahiptir. Onun en mühim özelliği ise muhalefet edişi olmuştur. Kısakürek'in muhalefet edişi sebebiyle dergi zaman zaman kapanmalara maruz kalacaktır. *Büyük Doğu* dergisi, 1936 yılında İktisat Vekili Celal Bayar'ın desteğiyle tam anlamıyla edebiyat dergisi hüviyetine sahip olan Ağaç dergisinden yedi yıl sonra çıkmıştır (Akin, 2018).

Necip Fazıl'da *Büyük Doğu* önceden bir fikir olarak başlamıştır. Son Telgraftaki Çerçeve adlı köşesinde büyük harflerle 'Türkiye için Büyük Doğu' demiştir. Genelde *Büyük Doğu*'nun başlangıç tarihi 1943 olarak söylenmiştir. Bunun sebebi; Necip Fazıl'ın 1936 öncesine dair söylediklerini reddetmiş olmasıdır. Burak Sönmezer'in yapmış olduğu doktora çalışmasında çıkan sonuçlardan birine göre; *Büyük Doğu* fikrinde İslamcı çabaları aramak doğru değildir. Zira yazara göre *Büyük Doğu* fikri İslamcı veya İslami bir kaynağa sahip değildir (Sönmezer, 2014).

Yayın tarihçesi açısından ele aldığımızda 1943-1973 ve 1943-1951 tarih aralıkları olarak iki bölümde incelenebilir. İlk bölüm olan 1943-1951 yıllarında dünya bir cihan harbi geçirmiştir. Türkiye ise tek partili dönemden çok partili yaşama geçiş yapmıştır. Bu dönemde daha çok toplumun yaşadığı değişim ve ekonomik sıkıntılar dergiye konu olmuştur. 1951 yılından sonra dergi bir süre çıkarılamamıştır. Yeniden yayın hayatına başladığında ise artık bir dergi hüviyetinde değil günlük gazete şeklinde ve genellikle yöneticileri, bireyleri, toplumun konularını ele alan etkili bir muhalefet biçimini almıştır (Kılıç, 2006).

Dergi yayın hayatını tek soluklu olarak değil de devreler halinde yaşayarak sürdürmüştür. 35 yıllık yayın hayatında 17 devrede ömrünü tamamlamıştır. 17 devrenin ilki iptidai devre olarak adlandırılmıştır. İptidai devre dönemi toplam 30 sayıdan oluşmuştur. İptidai devrenin ardından gelen döneme ise 1.-2.-3. devre denmiştir. Bu devrelerde de dergi toplam 87 sayıdan oluşmuştur. Dergi Rıza Tevfik'in 'Abdülhamid'in Ruhaniyetinden İstimdat' isimli şiiri sebebiyle Türklüğe hakaret suçundan kapatılmış ve Necip Fazıl tutuklanmaya maruz kalmıştır. Dergi bu süreçte yayın hayatına 4 ay ara vermiştir. Dördüncü devrede 25, beşinci devrede 62 sayı yer almıştır. Beşinci devrenin son sayısından sonra bir süre daha çıkarılmayan dergi yeniden yayın hayatına başladığında ise gazete hüviyetinde devamlılığını göstermiştir (Tevfik, 1947).

Bir başka kaynağa göre ise *Büyük Doğu* 16 devreden oluşmaktadır. 1943-1944 arası İbtidai Devre, 1945-1948 yılları arasında çıkan 87 sayılı evre ise 3 defa kapatılmaya maruz kaldığı için 3 devre içinde olarak sayılmıştır. 5 sayılı son devresi de 16. Devre olarak kabul edilmiştir. Yukarıda zikredilen evre ve çıkan sayı adetleri Suat Ak'ın listesine göre 1'er basamak kayma şeklinde tasnif edilmiştir (S. Ak, 2009).

1.2.3. İçeriği

Büyük Doğu dergisi dokuz temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Bu prensipler, ruhçuluk, keyfiyetçilik, şahsiyetçilik, ahlakçılık, milliyetçilik, sermaye ve mülkiyete tedbircilik, cemiyetçilik, nizamcılık ve müdahaleciliktir (Biraderoğlu, 2012, s. 27).

Aynı prensiplere sahip olunduğunu Funda Çoban'da ifade etmiştir:

“Büyük Doğu mefkûresinin temel prensipleri olarak ruhçuluk, keyfiyetçilik, şahsiyetçilik, ahlakçılık, milliyetçilik, sermaye ve mülkiyete tedbircilik, cemiyetçilik, nizamcılık, müdahalecilik oluşturmaktadır. Büyük Doğu düşüncesi Türkiye merkezli olarak Afro-Avrasya ruhuna vurgu yapan bir düşünceyi temsil etmektedir” (Çoban, 2015, s. 73).

Büyük Doğu'nun yayın hayatına başlaması önem arz etmiştir. Çünkü Cumhuriyetin ilanından sonra İslam dünyası ile kesilen ilişkiler *Büyük Doğu* gibi önemli bir İslamcı derginin katkısıyla yeniden oluşmuştur. Necip Fazıl; Cumhuriyet rejimine muhalif bir duruş sergilemiş, dolayısıyla da Cumhuriyet rejiminin dışladığı ve önem vermediği dini kesimlerin sözcülüğü misyonu Necip Fazıl'a yüklenmiştir. *Büyük Doğu* İslam dünyasına dair daha çok siyasi nitelikli yazılar barındırmıştır. Dergide genellikle Müslümanların fikri bunalımları derinlikli olarak incelenmez. Hatta İslam dünyasına dair yazılar bazen

yoğunlukta yer alırken bazen ise hiç bu konunun yer almadığı görülmektedir. Elbette ki bu değişkenlikte yazar kadrosunun çizdiği gidişat etkili olmuştur. Dergide İslam dünyası ile birlik ve beraberlik içinde olunmasının gerekliliği zikredilmiştir. Bu doğrultuda da Arap dünyası ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye yönetiminin dünyada olan biten problemlerle de ilgilenmesi ve bunlar hakkında söz söylemesi gerektiği beyan edilmiştir. Zira Türkiye, Cumhuriyet rejimi ilanından sonra kendi iç meseleleriyle ilgilenmekten dış dünya ile alakadar olamamıştır (Beyaz, 2018).

Derginin ilk sayılarında, dünya harbinden dolayı kapaklarda genellikle savaşa dair fotoğraflar yer almıştır. “Dergi bir milli karaktere sahiptir. Bunu ikinci döneminden itibaren uygulanmaya başlayan başlıktaki (ğ) harfi üzerinde yıldızıyla birlikte hilal şeklinin yer almasından da görebiliriz” (Okay, 1992, s. 513).

Büyük Doğu dergisi içerik olarak politika, sanat, ekonomi, felsefe, din, tarih gibi çeşitli dalları içerisinde barındırmıştır. Fakat bu konu başlıkları yıllar içerisinde ağırlık anlamında değişiklik göstermiştir. Örneğin seçim ertesi zamanlarda genelde kurum ve kuruluşların işleyişi eleştirilmiş, felsefe ve sanat yerine ağırlıklı olarak yönetim ve ekonomi konuları işlenmiştir. Özellikle 1943 yıllarında çıkan sayılarda iktisadi devlet teşekküllerini ele alan yazılar hayli fazla olmuştur. Derginin yazı başlıklarının değişiklik içermesinin iki ana sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kısakürek’in kendi ruh bünyesinde yaşadığı değişiklik, ikincisi ise aldığı hapis cezaları sebebiyle derginin sık sık kapanmış olması yer almaktadır. Necip Fazıl iptidai devre olarak adlandırılan ilk dönemde daha çok edebi ve II. Dünya Savaşı hakkında yazılar yazmıştır (Okay, 1994, s. 177).

Derginin ilk devresinde en çok konuşulan ve tartışılan konular; Cumhuriyet Halk Partisi, İsmet İnönü, eğitim sistemi ekseninde Hasan Ali Yücel, kanunlar, genç kızların giyim kuşamları, Atatürk heykelleri gibi meseleler olmuştur. 1947 sonundan itibaren de dergide İslamcılıktan ziyade Yahudilik ve masonluk ekseninde bir düşmanlıkla şekillenen Türkçü-Milliyetçi bir anlayış şekillenmiştir. Derginin dördüncü devresinde Yahudi ve mason karşıtı yazılar ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1949-1951 yılları arasında ise derginin İslami içeriğinde artış yaşanır. Hatta Kısakürek’in meşhur ‘Sakarya Destanı’ adlı şiiri bu devrede yayınlanır. Ayrıca bu devrede resmî ideoloji tarafından yasaklı olarak görülen isimlerden Nihal Atsız, Said Nursi, Arif Oruç, Rıza Nur da dergide yazılarıyla yer almıştır (Üstün, 2011)

Büyük Doğu'nun içeriği ilk devrede politik yazılardan oluşmaktadır. Dergi İslami tavrını da yer yer *'İdeolocya Örgüsü'* üzerinden ifade etmiştir. Genel anlamda değerlendirildiğinde edebiyat ve siyaset formatında olduğu söylenebilir. Daha sonraki dönemlerde ise inanç esaslarına dair düşünceler ağır basmaktadır. Öyle ki dönemin isimlerine 'Nefs Muhasebesi' adlı anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çerçevesinde kişilere Allah inancına dair soru sorulmuştur. Bir sonraki sayılarda da ankete olumsuz cevap verenler ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Ankette aynı zamanda harf devrimi, eğitim sisteminin ahlak kurallarına uyup uymadığı gibi çeşitli sorular yer almıştır. Dönemin sosyo-kültürel yapısı düşünüldüğünde bu soruların mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır (Ayşe, 2002).

Yazıların konular açısından dağılımına baktığımızda 1949-1951 döneminde fuhuş ve kız öğrencilerin kıyafetlerine dair yazılar ağırlık kazanmıştır. Zira fuhuş toplumsal bir sorun olarak görüldüğü için sıkça ele alınan bir konu olmuştur. Özellikle de resmî bayramlarda ve törenlerde kız öğrencilere giydirilen şort ve etekler dergi tarafından oldukça eleştiri konusu olmuştur. 1953 yılında Kısakürek tutuklandığından dolayı derginin yayımına yaklaşık bir yıl ara verilmiştir. Tekrar yayına 1954 yılında başlayan dergide ağırlıklı olarak artık siyasi ve dini yazılar yer almıştır (Müftüoğlu, 1949, s. 14).

Necip Fazıl'ın İslamcılık hakkında yazdığı ve dindar kesimi bilinçlendirmeyi arzuladığı devre 1943-1960 arası yıllardır. İslamcılığa dair yazılarının neredeyse tamamını bu devrede kaleme almıştır. Bu yazılarla birlikte *Büyük Doğu* bir dergi olmanın ötesinde siyasi bir görüntü kazanarak siyasi partileşmeye doğru bir hamle yapmıştır (Akın, 2018).

Necip Fazıl; derginin birinci döneminde, 1945 yıllarından itibaren müstear isim kullanmaya başlamıştır. Bunun başlıca sebebi ise yoğun bir şekilde CHP eleştirisinde bulunuyor olmasıdır. Bu sebebe bağlı olarak da yazar çeşitliliğinde bir azalma meydana gelmiştir (Akın, 2018).

İkinci dönemde dergi ahlakçı bir tavır sergilemeyi bırakmıştır. Bu dönemde sanat ve edebiyat yazılarında düşünüş yaşanmıştır. Zira artık profesyonel bir biçimde siyaset ve muhalefet dönemi başlamıştır (Ayşe, 2002)

2 Nisan 1948'e kadar 87 sayı olarak çıkan ikinci dönem, *Büyük Doğular* içerisinde içerik bakımından en zengin olanı olarak değer görmüştür (Okay, 2015).

Derginin üçüncü dönemi CHP'ye halktan kopuk olduğu gerekçesiyle yoğun eleştirilerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Özellikle ezanın Türkçe okunması hususunda halkın

isteğinin ve sesinin dinlenmediği şekilde muhalefet edilmiştir. Aynı zamanda Adnan Menderes’i de CHP’den hiçbir farklı olmadığı gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Ancak *Büyük Doğu*’nun sonraki dönemlerde Demokrat Parti ile ilişkisinin düzeldiği görülmektedir. Hatta DP’nin yargılandığı dönemlerde *Büyük Doğu*’nun hükümetten örtülü ödenek almış olduğu iddialara gün yüzüne çıkacaktır (Ayşe, 2002).

Bu iddiaları Necip Fazıl, kendisini Sabık şair olarak nitelemiş olduğu *Bâbîâli* eserinde şöyle yanıtlamıştır:

“Adnan Menderes... Onun için girift bir problem... Kâh yamalı bohça iktidarının asli kumaşı gibi görünüyor, kâh küçük yamaların boğuntusu altında kendinden hiçbir renk vermeden ve kendi rengini hâkim kılma yolunda hiçbir kıvılcık göstermeden soluk ve mahcup kalıyor. Sabık şair için biricik yol; bu adamı feth ve kendi istikametine perçinlemek şeklinde meydana çıkmaktadır. Kendisini ona kullandırmak değil, kendisinin onu kullanması ve onu, yamalı bohçayı yepyeni bir ipek kumaş haline getirmesi... İşte politika!... Sabık şairle Adnan Menderes arasında, 1952 günlük *Büyük Doğu*’larından 1959 haftalıklarına kadar bütün münasebet, aktifliğini doğrudan doğruya Sabık şairin temsil ettiği bu politika dairesi üzerinde seyretmiş, Menderes hiçbir feda ve hiçbir vesileyle Sabık şaire yön göstermemiş, daima zarif bir tebessümle susmuş, her fikrini dinleyip hiçbir fikrine ameliyede yer vermemiş; Sabık şair de onu kullanabildiği kadar kullanmış ve kullanılamaz olduğunu kaç defa gördüyse de o kadar defa tarafından terk edildiğini ve sırt çevrildiğine şahit olmuştur. Ve bütün bunları Sabık şair, dava ve gayesinin adına yapmış, maşa kullanmayı bilmiş, fakat maşa olmamıştır. Menderes ve Sabık şair münasebetinin sırrı ve iç yüzü budur ve bu sırrı anlayanlar, anlamayanlara anlatmalıdır” (Kısakürek, 2010, s. 304) şeklinde ifade etmiştir.

Şu bir gerçek ki *Büyük Doğu* dergisi çok partili yaşama geçişi eleştirmektedir. En yoğun eleştiriyi getiren isim Peyami Safa’ya göre; hürriyet olarak adlandırılan çok partili yaşama geçiş, aslında daha önceki hürriyet anlayışını ifade eden Meşrutiyet’i yok sayan bir oluşumdur. Safa’ya göre partili hayata geçiş batı tarafından dikta edilen bir durumdur ve bu tesadüf eseri değildir. Ayrıca Türkiye’de henüz ekonomi burjuvazisi, sendikalaşma, iktisadi sınıf yapısı oluşmadığından partili yaşamın olumlu sonuçlanmasını olası görmemektedir (Safa, 1954).

Derginin kapanış sebepleri arasında genelde dış faktörler söylenmektedir. Ancak özellikle 1943-1960 arasına baktığımızda ihtilal sonrası dönemdeki yayın sürecinde belirgin bir yoğunluk ve dinamizmin olduğu görülür. 1960 ihtilalinden sonra gittikçe artan bir

bezginlik nedeniyle *Büyük Doğu*'yu çıkartmak için şartlara tenezzül etmeyen bir ruh haline bürünmüştür (S. Ak, 2009).

Sonuç olarak derginin bölümlere ayrılmış safhalarında içerik anlamında hangi alana ağırlık verildiğini özetlersek; 3. dönemde günlük gazete konuları, 4. dönemde daha çok siyasi ve dini meseleler, 5. dönemde yine günlük gazete konuları, 6. dönemde dini ve siyasi yazılar, 8. dönemde yine günlük gazete konuları, 9. dönemde sanat ve edebiyat konuları, 10. dönemde Necip Fazıl'ın Peygamberi anlatan yazıları ağırlıkta olmuştur diyebiliriz (Okay, 2015).

1.3. Hareket Dergisi

Türkiye'deki tek parti iktidarına, Kemalizm'e eleştirel yaklaşan ilk iki dergiden biri *Hareket Dergisi* olmuştur. Topçu'nun düşüncel dünyası üzerinden İslami duyarlılıktan ziyade kapitalist kalkınma modelinin sorgulanmasına odaklanılır. *Büyük Doğu*'da yer alan tepkici anlayış, *Hareket Dergisi*'nde kapitalist büyüme yoluna girmiş olan Türkiye'nin ekonomik eleştiri ve analizine yoğunlaşma olarak yer bulmuştur (Mollaer, 2006, s. 30).

Nurettin Topçu'nun tanımına göre *Hareket*'in yapmak istediği iş; “gecelerle örtülü gönüllere yaklaşan günün müjdesini getirmektir” (Topçu, 1969, s. 6).

Nurettin Topçu Fransız filozof Blondel 'den etkilenmiş olmasına rağmen *Hareket* dergisindeki ilk yazılarında yerli-milli bir anlayış ortaya koymuştur. Döneminde batıya övgü yapmak popüler olmasına rağmen Topçu'nun bunun aksine batıyı eleştirdiği görülmektedir. Nitekim derginin ilk sayısında 'Rönesans Hareketleri' başlıklı ilk yazı batı düşüncesine ciddi bir tenkit içermektedir (Doğan, 2006).

Milli Şeflik rejimine açıktan bir eleştiri getiren ilk muhalif basın organı *Hareket* dergisi olmuştur. Ayrıca ülkede bir teamül haline gelen, devletin yeni isimlerini övme işini uygulamadığı da görülmektedir (Vahapoğlu, 2006).

Hareket dergisinde, Nurettin Topçu'nun mihver yazıları dışında çok sayıda yazarın araştırma yazısı niteliğindeki çalışmaları de yer bulmuştur (Elibol, 2017).

Dergisi çeşitli kesintilere uğramasına rağmen 1950 sonrası Türkiye'nin düşünce hayatında bir ekol olmuştur. Sağ olarak anılan bir akımın entelektüellerini bir araya getirmiştir. Anadoluçuluk, Sosyalizm, Anadolu Sosyalizmi, İslam Sosyalizmi, yeni

tasavvufçuluk gibi isimlerle anılan bir akımın temsilciğini yapmıştır (Mollaer, 2016a, s. 194).

1.3.1. Yazar Kadrosu

Derginin yazar kadrosu; 1. devrede Kemal Fikret Arık, Cahid Okurer, Mehmet Kaplan, Ali Ölmezoğlu, Miraç Katırcıoğlu, Leman Avni Başa, Hasan Tanrıkkurt, Hüseyin Batu(han), Â. Eldar, Dr. Bülent Tarcan, Lütfü Bornovalı, İslamoğlu Ali Münif, Dr. Rükneddin Akbulut, Rıfkı Melül Meriç, Fahreddin Kerim Gökay'dan oluşmaktadır. 2. devrede yer alan yazar kadrosu bir hayli geniştir. Hilmi Ziya Ülken, Ali Fuat Başgil ve Tarık Buğra gibi isimlerin eklendiği görülmektedir. Ayrıca garplı yazarlara da 2. devrede yer verildiği söylenebilir. Derginin son dönemindeki yazar kadrosu ise oldukça fazla kişiyi barındırmaktadır. Nurettin Topçu'nun vefatının ardından dergiyi yürüten isim artık Ezel Erverdi olmuştur. Onun etrafında şekillenen kadroda Orhan Okay, Sabahattin Zaim, Bayraktar Bayraklı, Hasan Hüsrev Hatemi, Mustafa Kara, Cemil Meriç, Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kara, Süleyman Uludağ, Beşir Ayvazoğlu, Mustafa Kutlu gibi önemli isimler de yer almıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, ss. 107–110).

Dergi yayını sürdürürken Hareket Yayınları adıyla kitaplar da basmıştır. Dergide Nurettin Topçu'dan sonra en çok düşünce yazısı kaleme alan isim Emin Işık, eğitim ve siyaset alanında da Cahid Okurer olmuştur. Hareket'in tüm dönemlerinde yazılarına rastlanan isim Mehmet Kaplandır. Cemil Meriç 12 makalesiyle dergide yer alan ünlü isimlerden biri olmuştur. İktisat ve tarih alanlarında en çok yazı kaleme alan isimlerden biri Mehmet Doğan olmuştur. İlk olarak Kasım 1974 tarihinde yazı yazan İsmail Kara, bu tarihten itibaren devamlı surette dergide yer almıştır. İktisat konuları açısından en belirgin isim Ahmet Tabakoğlu olmuştur. Yazar özellikle tasavvuf iktisat ilişkisini geniş çerçevelerde ele almıştır. Ayrıca dergide yazmış olduğu yazıları iki ciltlik "*Toplu Makaleler/İktisat Tarihi*" adlı kitabında bir araya getirmiştir.

1.3.2 Yayın Tarihiçesi

Hareket dergisinin birinci devresinde 12 sayı çıkmıştır (Şubat 1939 – Mayıs 1943). İkinci devre 28 sayıdan (Mart 1947 – Haziran 1949), üçüncü devre 7 sayıdan (Aralık 1952 – Haziran 1953), dördüncü devre 115+25 sayıdan (Ocak 1966 – Mart 1982) oluşmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Dördüncü devre olan 1966 yılında derginin yeniden çıkarılmaya başlamasını Ezel Erverdi;

“Nurettin Topçu’nun fikirlerini savunmak, yaymak ve yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lakin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacak, hizmetlerinin mükafatını da hizmet ettikleri insanlardan beklemeyecek fedakâr ve hizmet ehli genç bir kadronun yetişmesini sağlamaktır” (Erverdi, 2018, s. 535) şeklinde açıklamıştır.

Mart 1975 tarihinde, şirketleşmek ve daha güçlü çıkış yapabilmek adına dergi 111. sayıda kapatılmıştır. Bu kararın alınmasında Nurettin Topçu’nun etkisi olmuştur. Zira Topçu, *Hareket* dergisinin düşünce çizgisinden kaydığı kanaatini taşımıştır. Bir fikir dergisi olarak tasarlanmışken, araştırma inceleme hüviyetine bürünmüş olması sebebiyle bu karar alınmıştır. Ancak 1976 yılı ocak ayında, 10 Temmuz 1975 yılında vefat eden Nurettin Topçu hatırasına adanan 112. sayı ile üç aylık olarak yeniden yayına başlamıştır. Bunun ardından ancak 4 sayı çıkabilmiştir (Doğan, 2016, s. 113).

Dergiyi yönetenler bağlamında baktığımızda üç dönem olarak ayırım yapabiliriz. 12 sayı çıkmış olan birinci dönemi bizzat Nurettin Topçu, ikinci dönemi Topçu’nun yardımcısı Lütfü Bornovalı ve zaman zaman da Ahmet Kabaklı, üçüncü dönemi ise Turgut Evren yönetmiş, Topçu dışarıdan destek vermiştir (Erverdi, 2018).

1.3.3 İçeriği

Hareket dergisinin düşünce dünyasını oluşturan konu ve ilkeler Anadolu, Milliyetçilik, Türk-İslam sentezi, demokrasi, otoriter devlet, İslam/Anadolu Sosyalizmi, Yahudi ve mason karşıtlığı şeklinde sıralanabilir. Topçu bu kavramları kendi felsefi ve sosyoloji dünyasındaki yeni tanımlamalarıyla kullanmıştır.

Nurettin Topçu, Necip Fazıl gibi aktif bir didişmeyi tercih etmeyerek istediklerini perdeleyerek ve sakince bir üslupla dile getirmiştir. Devletteki vaziyeti araçlar üzerinden yorumlamak yerine toplumun mekanikleşerek ruhunu kaybettiğini ifade etmiştir. Müslüman aydınlar arasında teknik eleştiriye ilk ve en sağlam yapan kişi Nurettin Topçu olmuştur. Malazgirt’i bir milat olarak kabul etmiş ve Alparslan’a da çok önem vermiştir. Dergiler içerisinde Alparslan’a, Nizamülmük’e en çok atıf yapan oluşum *Hareket* dergisi olmuştur. Birçok İslamcı dergi kendi kültür ve tarihine eleştiri getirirken Nurettin Topçu ve *Hareket* dergisi bunun aksine o kültür ve mirası bir mihenk taşı olarak kabul ederek onun üzerinden var olma ve yeniden oradan neş’et etme derdinde olmuştur. Dergi,

kendine özgü kavramlar kullanmayı tercih etmiştir. Mesela sosyalizm derken Lenin veya Stalin'i kastetmemiştir. Milliyetçilik derken de sadece Orta Asya bozkırları adına konuşmamıştır. *Hareket* dergisi köyle, köylüyle ilgilenmiş, toplumun alışık olduğu kavramlara yeni anlamlar yüklemiştir. Bu farklılığı sebebiyle diğer İslamcı dergilerden ayrıldığını ifade edebiliriz (Turgut, 2018).

Topçu, *Hareket*'in felsefesinin ilkelerini “yaşanmış tarih”, “çekilmiş ıstıraplar” ve “birlikte benimsenmiş inançlar” olarak ifade etmiştir. Ayrıca derginin Mehmet Akif'ten izler taşıdığı da söylenebilir. Akifi düşünce biçiminin sesleri duyulmaktadır. İslami harekete enerji sağlaması açısından katalizör rolünde olduğu söylenebilir. Dergi elbette Akif'i takip etme amaçlı kurulmuş olmasa bile Akif'in dilinden seslere tanıklık eden bir özelliğe sahiptir (Okutan, 2018).

Hareket dergisi Atatürk milliyetçiliğini değil Anadolu milliyetçiliğini benimsemiştir. Zira Anadolu milliyetçiliği Atatürk milliyetçiliğine göre içinde dinsel temaları ön plana çıkarmaktadır. Anadolucuk fikri ile tarihsel ve kültürel manada vatan anlayışını yorumlamıştır. Köylü ve köycülük yüceltilmiştir. Anadoluculuk fikrinin bir uzantısı olarak köycülük fikri yerini almıştır. Köycülük düşüncesi 1943 yılında 'Köye Doğru' sloganıyla özetlenmiş ve bu hareket köylerin ekonomik, kültürel açıdan geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu konuya dair savunulan düşüncenin en önemli yanı somut ve çağdaş nitelikte olmasıdır (Atabay, 2005, s. 222).

Dergisinin İslam anlayışı açısından dikkat çeken yanı, Kuran'ın ve Rasulullah'ın uygulamalarından değil de ümmet anlayışından uzaklaşmış sufilerin taşıdığı gelenek değerlerini önemsiyor oluşudur. Bu minvalde her ne kadar Kur'an'dan ilham alındığı iddia edilse de vahyin değil tarihi birikimin önemsendiği ifade edilmektedir. Bu yönüyle *Hareket* dergisi Topçu'nun Rönesans idealinin bulunmasına rağmen Osmanlı toplum mirasından alınan din anlayışını sürdürüyordu. *Hareket* dergisinin derdi Türk milletinin güçlendirilmesinde İslam'dan nasıl faydalanılabileceğiydi (Türkmen, 1994).

Rönesans yapılması bağlamında baktığımızda; Modernizm, dergisinde vurgulanan konulardan biri olmuştur. Özellikle makineleşme ve endüstrileşmeye eleştiriler getirmiştir. İnsanların tek düze hale getirilmesi duygu ve düşüncelerin aynı düzen ve anlayış içine sokulmaya çalışılması eleştirilen başlıklardan olmuştur (Kaplan, 1947, s. 7).

Topçu, dergide milliyet anlayışına da oldukça önem vermiştir. Milliyetçilik anlayışının dayandığı esasları altı maddede ifade eder:

“1-Millet dini, onun ahlakını, örflerini ve kalbini yoğurmuş, Türk-İslam medeniyetine yön ve kaynak olmuş İslam dinidir.

2- Büyük vatan Anadolu toprağıdır.

3- Soyumuz, Oğuz çocuklarının Anadolu'nun dokuz yüz yıllık tarihi içinde bu topraklarda kaynaşmalarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk soyudur.

4- Dilimiz bu ülkede yüzyıllar boyunca devam ede gelen tarihi olgunlaşma içinde varlık kazanan müşahhas ve zengin Türk dilidir. Ferdi isteklerin ürünü icadı olan mücerret ve hayatsız dil, milli dil olamaz.

5- Devlet, büyük çoğunluğu köylü olan kütlenin iradesini yaşatan merkezîyetçi, otoriteli ve mesuliyetli devlettir.

6- İktisadi sistemimiz, halkın bütün ihtiyaçlarını karşılayan ve her ferdi iş ahlakıyla seferber eden asrın geçer deyiimiyle ruhçu sosyalizmdir” (Topçu, 1999a, s. 151).

Hareket dergisinin savunduğı milliyetçilik anlayışı saldırgan bir tutum içerisinde olmak değildir. Bilakis insani değerler, insanlığın refahı ve barış, samimiyetle inanılan kavramlardan olmuştur (Kaplan, 1948).

Dergi Cumhuriyet sonrası dönemde tam bir muhalefet görevi üstlenmiştir. Muhalif olmasının sebepleri şöyle sıralanabilir; batılılaşmanın ve sekülerleşmenin revaçta olması, teknolojiye tapmanın artması, insanların ruhsuzlaşması, batıdan gelen her fikrin insanlara zorla benimsetilmeye çalışılması. Topçu, bu düşüncelere derginin özellikle ilk döneminde oldukça karşı çıkmıştır.

Değerlendirme aşamasındayken bir de Nurettin Topçu açısından bakacak olursak, derginin 30. yılında ‘Hareketin otuz yılı’ başlıklı yazısı önem arz eder. Bu yazıda mücadelesini üç safhada sürdürdüğünü açıklamıştır. Birinci safhada ahlak ve iman kavramıyla başlanmış, ikinci safhada milliyetçilik davası ortaya konulmuş, üçüncü safhasında ise sosyalizm davası öne sürülmüştür (Doğan, 2016, s. 113). Topçu, herkese hitap edildiğini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Dosta da düşmana da çevrileceğiz. İmansıza da Yahudi ve masona alet olan, yedi defa hacca gitmiş Müslümana da çevrileceğiz. Bir gün mutlaka muvaffak olacağımıza, muvaffakiyetin de ruhları ve kalpleri fethetmek demek olduğuna inanıyoruz” (Topçu, 1969, s. 4).

BÖLÜM 2: BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİNİN KURUCULARI: NECİP FAZIL KISAKÜREK VE NURETTİN TOPÇU

2.1. Necip Fazıl Kısakürek'in Hayatı ve İktisadi Fikirleri

26 Mayıs 1904'te dünyaya gelen Necip Fazıl, çocukluğunu Çemberlitaş'taki büyükbabasına ait konakta geçirmiştir. İlk öğrenimini Fransız Papaz Koleji'nde ve mahalle mektebi gibi farklı okullarda tamamlamıştır. Ardından 1916'da Bahriye Mektebi'ne girmiştir. Almış olduğu askeri eğitim, *Büyük Doğu* çerçevesinde düşündüğümüzde düşünce dünyasındaki devlet modeli tasarımına olan etkiyi ortaya çıkarmaktadır. 17 yaşında İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Felsefe şubesine girmiş, ilk şiirlerini de bu dönemde *Yeni* dergide yayınlamıştır. 1922 yılında Sarbonne Üniversitesi Felsefe bölümüne başlamıştır. Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* İdealini yansıtan neşriyat organı *Büyük Doğu* 1943 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Zaman zaman kapatılmalara maruz kalmasına rağmen haftalık veya aylık sürelerle 36 yıl boyunca devam etmiştir. Necip Fazıl, *Büyük Doğu*'nun kapatıldığı için çıkmadığı bir dönemde 3 sayıdan ibaret olan mizah dergisi *Borazan*'ı çıkarmıştır (Çoban, 2015).

Necip Fazıl'ın yayın hayatı 1923'te *Yeni Mecmua* 'da yer alan şiirleriyle başlamıştır. 'Kitabe' başlıklı ilk şiiri 1 Temmuz 1923 tarihinde yayınlanmış ve bu tarihten itibaren 1939 yılına kadar *Yeni Mecmua*, *Milli Mecmua*, *Anadolu*, *Hayat* ve *Varlık* dergilerinde şiir ve hikayeler kaleme almıştır (Okay, 2015, s. 19).

Onun doğu ve batı anlayışında; doğu, hiçbir zaman maddeyi olduğu gibi görememiş ve İslami telakki dışı iç alemine sapanıp kalmıştır. Batı ise, ruhu tam ihmal ederek maddenin dış kalıbına bağlanıp kalmıştır (S. Ak, 2009).

Kısakürek'in faize karşı katî bir duruşu olmuştur. Asıl ve esas bakımından faizin her şekliyle yasak olduğunu söylemiştir. Resmî veya gayri resmî hiçbir faizli işlemi doğru bulmadığını söylerken, özellikle bankalara yatırılan paralara karşılık olarak asla faiz alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bankalar ancak ve ancak masraf karşılığı ya da iştirak payı alma hakkına sahip olmalıdır. Faiz yasağının devletin her bir kademesine işlenmesi Necip Fazıl için çok önemli bir husus olarak gözükmektedir (Kısakürek, 2008, s. 319).

Sermaye ve mülkiyet meselesinde tedbircilik yanlısı bir görüşe sahip olmuştur. Öyle ki, sermayenin atıl kalması, hisse senetleri peşinde koşarak üretime katkı sunmaması, emek ölçülerini körleştirici vaziyetlerde bulunması asla kabul edilemez. Necip Fazıl, önerisinde bulunduğu sermaye politikasını kurtarıcı bir sistem olarak değerlendirmiştir (Kısakürek, 2008, s. 330).

Toplum; bir kişinin herkes, herkesin de bir kişi olduğu gerçeğine dayandırarak açıklar. Bu minvalde mülkiyet görüşünü de yine İslam'a dayandırır. Ona göre İslam, toplumun ürettiği kazancın ve sahip olunan hakların adaletle dağılmasını sağlamaktadır. Ekonomik düzene mali adalet tesis etmektedir. Necip Fazıl'a göre İslam'ın kendine özgü bir iktisadi düzeni vardır ve bu düzen ne liberalizme ne de sosyalizme benzememektedir (Sarı, 2014).

Onun anlayışına göre; "İslam'ın herkesçe bilinen, üzerinde bir tesir bırakıp bırakmayacağı belli olmayan ezber bilgileri sıralamak doğru değildir. Doğru olan bu bilgiler altında yaşayan derin ruhu, tamamen İslami ölçütler ile ebediyet maksadıyla zaman ve mekânı fetheden bir anlayışla ortaya koyabilmektir" (Biraderoğlu, 2012, s. 27). Necip Fazıl'ın ifade ettiği bu anlayıştan hareketle, İslam ekonomisini konuştuğumuzda neyin söylenmesi gerektiğinin, anlayış ve ortaya koyuş amacıyla nasıl bir yol izlenmesi gerektiğinin örneklendiğini düşünebiliriz.

Kısakürek'in temel entelektüel kaygısı Batı medeniyetinin üstünlüğü karşısında İslâm dünyası ve Türkiye için bir çıkış yolu bulmak olmuştur. Batı'nın üstünlüğüne bir cevap olarak öne sürülen Kemalist modernleşme projesinin "sahte" bir çözüm olduğu görüşündeki Kısakürek, alternatif bir dünya görüşünün, hatta o dönemin ihtiyacı olarak da "sert bir İdeology" kurmanın peşinde olmuştur (Duran, 2015). Görüleceği üzere çalışmanın ana sorularından biri olan Necip Fazıl alternatif bir sistemden söz etmiş midir sorusunun cevabı böylece ortaya konmuştur.

Necip Fazıl'ın karakter ve yazarlık analizine baktığımızda, Ali Birinci'nin düşünceleri şöyledir:

"Necip Fazıl'ın kendisi hakkında zaman içinde verdiği bilgilerin çok çeşitli ve zıt olduğu dikkat çekmektedir. Fikirleri ve edebi tercihlerinin de zamanla çok değiştiği ve hatta birbirine zıt istikametlerde teşekkül ettiği hayrete değer bir keyfiyettir. En çarpıcı misallerden biri önce yüzüncü senede hayatını yazdığı Namık Kemal hakkında daha sonra tam aksi bir kanaate ve hatta inanca sahip olması ve onu 'Sahte Kahramanlar' konferansının temel ve menfi simalarından biri olarak ilan etmesidir" (Birinci, 2016, s. 499).

Yine aynı şekilde Rasim Özdenören de Necip Fazıl için, “yüceltmelerinde de aşğılamalarında da aşırılığa kaçan atmosfer sezilir. İdealize ederken aynı zamanda trajikleştirir. Yüceltmek, idealize etmek, trajedi haline getirmek onun kişiliğinin bir parçasıdır” (Özdenören, 1983, ss. 19–46) demiştir.

Yine aynı bağlamda Okay da “Necip Fazıl’da esas olan ilmi disiplin ve metodik düşünce değildir. Fikir ürünlerinin arkasında (background) bu disiplin olmakla beraber bu ölçüleri aşan heyecanlı ve mübalağalı çıkışları belki sistemli fikirlerinden daha fazla itibar görmüştür” (Okay, 2015, s. 11) demiştir.

Son olarak Tuncay Birkan da Necip Fazıl’ı kıyaslama yaptığı Hilmi Ziya Ülken, Sabri Esat Siyavuşgil, Bedri Rahmi, Malik Aksel gibi isimlerden farklı olarak şöyle görmüştür:

“Onlar birer denemeci tutumuyla, son sözü söylemek için değil de tartışma açmak, eşit muhataplar muamelesi ettikleri okurlarıyla birlikte düşünmek için yazarken Necip Fazıl’la Peyami Safa sık sık tartışmayı kapatmak, hep aydınlatılıp sevk edilmeye muhtaç gördükleri okurlarını irşad etmek için yazarlar” (Birkan, 2019, s. 219).

2.1.1. İdeolocya Örgüsünde Kapitalizm ve Sosyalizme Bakışı

Kısakürek, kapitalizmi;

“Zekâtı sandıkta pineklemeye bırakmayışı, sermayeyi boyuna harekete davet, yoksa tükenmeye mahkûm edişı, kabardıkça budayışı, cemiyete dağıtışı ve ulaşmasına engel oluşu, devlet kasasından fert ihtiyaçlarına kadar dağıtım işinde tercih kademelerini belirtiş ve bütün bunlara rağmen sırf işletme ve işleme dehasıyla kabaran sermaye ve servetleri de takdir edişı” (Kısakürek, 2008, s. 219) sebebiyle eleştirmiştir.

İslam inkılabında iktisadi nizamı, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki bütün tezatları barıştırmacı ilahi bir ahenk ifadesi olarak görmüştür. Kısakürek’e göre;

“İslam inkılabı, liberalizm ve kapitalizm, faşizm ve Nazizm, sosyalizm ve komünizm gibi, bugüne kadar tatbik mevzuu olmuş içtimai ve iktisadi mezheplerin her birini hiçbirine üstünlük vermeden masaya oturtur ve onlara şöyle mukabele eder: Her birinizin, bütünü kucaklayamadan, ayrı ayrı ve parça parça bazı haklarınız ve hakikatleriniz vardır ve her birinizin ayrı ayrı ve parça parça arayıp da bulamadığınız hakikat, birer bütün halinde İslamiyet’tedir” (Kısakürek, 2008, s. 208).

Dikkat çeken bir başka düşüncesi ise çalışmamızın bir diğer ismi olan Nurettin Topçu'nun savunduğu İslam sosyalizmini eleştirmesidir. Kısakürek'e göre; "İslam demokrasi ve liberalizmi, İslam faşizmi ve hatta İslam sosyalizm ve komünizmi tarzındaki beyanlar, hakikat çilesi çekenlerce dünyanın en sefil, biçare ve hakikate zıt ifadelerdir" (Kısakürek, 2008, s. 208).

2.1.2. Modernleşme ve Makineye Bakışı

Necip Fazıl makineye bakışını; "Makine, ruhun emrinde mi, saadet!... Ruh mu makinenin emrinde, felaket!.." (Kısakürek, 2008, s. 479) sözleriyle ifade etmiştir. "Makineyi ihmalden doğacak felaketin, onu azizleştirmekten gelecek musibetten eksik olmadığı bilinsin" (Kısakürek, 2008, s. 480) düşüncesiyle özetlemiştir. Ve son tahlilde Kısakürek'e göre makineyi sınırlayacak olan nizamın adı İslam'dır.

Diğer bir başka yorumu ise:

"Makine, düpedüz bir kuvveti düzlüğüne bir iticiliği, bir çekiciliği, bir döndürücülüğü, bir kombinezon halinde fayda fikrine inkılap ettirmenin -tabir yerindedir- mankafa bir aletidir. Bu mankafanın ne kadar büyük olursa olsun, getirdiği inkılaplar, cemiyete yaptığı tesirler, mankafalılığını unutturamaz. Çünkü bugün makine eski putlar devrinden sonra önünde ibadet edilemeyen, ibadet teklifi getirmeyen en korkunç put halindedir. Bugün makine ruhlarda putlaşmış" (Kısakürek, 2018, s. 35) şeklinde olmuştur.

2.1.3. İktisat Nizamına Dair Görüşleri

Necip Fazıl, "bir toplu iğne yapmaktan bile aciz yaşayan bu milleti, radyosunu, otomobilini, traktörünü, dikiş makinesini yapmaya zorlayacak bir nizam gerekir. İstersen bunları tenekeden yap; fakat kendin yap" (Kısakürek, 2008, s. 546) diyeceği bir nizamdan söz etmiştir.

Düşüncelerini daha açık bir şekilde ifade ettiği şu cümleler sonucu da ihtiva etmektedir: "Mevcut Garp bilgilerinin maharetle çalacak ve onları ehliyetle Türk'e mal edecek bir nizam gerekir. Bu nizam iki heceli ve beş harflidir; bunun adı İslam" (Kısakürek, 2008, s. 547).

Devlet sistemi olarak net olarak bir İslam devletinden söz eder. Zira ona göre İslam; "en saf ve mükemmel kavranış zaviyesinden, en ileri devletçiliğin en ileri hürriyetle aynı zaman ve mekânda birleştiricisidir" (Kısakürek, 2008, s. 118).

Necip Fazıl'ın İslam iktisat nizamına dair fikrini şöyle özetleyebiliriz: “İslam inkılabı; İslam temeline dayanarak, bütün yanlışları doğrultucu, bütün bozuklukları düzeltici, meydana çıkacak her vaziyeti cevaplandırıcı ve kimsenin hakkını kimsede bırakmayan bir vâhid anlayışa sahiptir” (Kısakürek, 2008, s. 217). Kapitalizm, sosyalizm ve liberalizme, gel de hakiki yönetimi İslam'da görün çağrısında bulunarak bu sistemlere olan eleştirisini dile getirmektedir.

2.2. Nurettin Topçu'nun Hayatı ve İktisadi Fikirleri

Nurettin Topçu 1909-1975 yılları arasında yaşamış, çocukluk dönemi cumhuriyetin ilk etkilerinin hissedildiği yıllara şahitlik etmiştir. Altı yıl Fransa'da yaşadığı için batıyı tanıma fırsatı da bulmuştur. Fransa'dan döndüğünde Türkiye'deki tek parti dönemine ve ardından gelen DP devrine tanıklık etmiştir. Bu sebeple de siyasi anlayışın uygulamaları karşısında düşünsel bir tavır sergilemiştir. Topçu, Fransa'da 1928–1934 yılları arasında bulunmuştur. İki yıl Bordeaux lisesinde eğitim alarak daha sonra Sorbonne'da lisans ve doktora çalışması yapmıştır. Sorbonne'da felsefe alanında doktora tamamlayan ilk Türk unvanına sahip olmuştur. Altı yıl içerisinde bütün çalışmalarını sığdırmış olması dikkat çekici bir husustur. Topçu'nun doktora çalışması Türkçeye *İsyân Ahlâkı* olarak çevrilmiş olan *Conformisme et Révolte*'dur. Topçu'nun fikir merkezinde hareket felsefi yatmaktadır. Hemen hemen her konuya hareket noktasından bakmıştır. Tasavvuf, ahlak, milliyetçilik, eğitim, insan sorunu, ekonomi gibi konulara dair görüşleri hareket felsefesi etrafında şekillenmiştir. Topçu'nun etkilendiği isimlere baktığımızda tasavvufta Mevlâna ve Yunus; Türk tarihinden Alparslan, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet; yakın tarihten Yahya Kemal, Mehmet Akif, Hüseyin Avni; felsefi açıdan da Pascal, Massignon, Maurice Blondel ve Bergson gibi isimleri söyleyebiliriz. Nurettin Topçu Anadolu insanının sosyal hayatını anlamak için hareket felsefesini kullanmıştır. Bu kavramı tasavvuf ve ahlâk açısından değerlendirmeye çalışmıştır. Dönemi için farklı bir aydın tablosu çizerek, Anadolu milliyetçiliği ve sosyalizmini savunma gayretinde olmuştur. Türk toplumu için bir Rönesans'ın gerekliliğine inanan Topçu, bunu sağlayabilmek için eğitim seferberliğinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Yenilikçi olmanın yanında aynı zamanda geleneksel değerlere bağlılığın da ihmal edilmemesi gerektiğine inanan bir aydın olmuştur (Gündoğan, 2019).

Nurettin Topçu'ya göre; “felsefenin Müslüman Türk toplumundan uzaklaştırılması büyük bir kayıptır. Felsefi düşünce elbette imanın yerine konulamaz. Ancak felsefi

tefekkür olmadan imanın derinliklerine nüfuz etmek ve yakîne ulaşmak mümkün olmaz” (Kalın, 2016, s. 383).

Nurettin Topçu’da doğu da batı da katı bir taassup olarak yer almaz. Onun batıya dair eleştiri getirdiği ana mesele büyük sanayi oluşumunun esiri olmuş olmasıdır. Çünkü kapitalizmin ham maddesi bu büyük sanayi malzemeleri yoluyla yıkıcı güce ulaşmaktadır. Topçu, batının Rönesans ile ele ettiklerini kapitalizm ile kaybettiği görüşündedir (Civelek, 2016, s. 159).

İzmir’de bulunduğu Şubat 1939 yılında *Hareket* dergisini yayımlamaya başlamıştır. İlk sayılarında yer alan yazılarından hayatı boyunca sahip olacağı anlayışa hazır olduğunu göstermektedir. Bu yazılardan bazıları Asrımızın Hareket Adamları, Siyaset ve Mesuliyet, Zorba-Esir Medeniyetleri, Mabet ve Tabiat, Neslimizin Tarihi, İki Mezar adlı yazılardır. Topçu’nun düşünce dünyasını tarih ve kültür açısından Selçuklu-Osmanlı tecrübesi, İslam ve tasavvuf oluşturmaktadır. Bunları merkeze alarak bütüncül bir dünya tecrübesi anlayışını da benimsemiştir. Meselelere ahlâk üzerinden yaklaşmıştır. Cumhuriyet döneminde aydınlar arasında en çok ahlâk konusunda yazı kaleme alan ve hayatı boyunca buna önem vermeyi de sürdüren kişi Nurettin Topçu olmuştur (Kara, 2012, ss. 248–253).

Hareket dergisinde bir dünya görüşü mücadelesi yürütmüştür. 1939-42 yılları arasında ruhçu ve mistik düşünüşün felsefi temellerinden söz etmiş, 1947-49 yılları arasında bu çerçevedeki düşüncelerin İslami temellerini genişletmiş, 1966-75 yılları arasında da daha önce ileri sürdüğü düşüncelerini ısrarla savunmuştur (Alpay, 1997).

Topçu’nun eserlerini kaleme almaya başladığı dönemde Türkiye’de sosyolojizm akımı etkiliydi. Sosyolojizm pozitivist bir karaktere sahipti. Bu anlayış insanlar üzerinde konformist bir ahlâka neden olmuştur. Topçu ise bu anlayışların yerine Blondel ve Bergson’dan aldığı argümanlar ile sosyolojizm karşısında sosyal organizasyonunu ve determinasyonunu ortaya koymuştur. Özellikle de Blondel’in hareket felsefesini baz alarak varlık olma şuurunu kaybetmeyle yüz yüze kalan ferde, isyan ahlakıyla yeni bir ahlâk perspektifi oluşturmaya çalışmıştır. Bu sebepten ötürü Nurettin Topçu için ahlâk filozofu denmiştir (Gündoğan, 2006).

Türkiye’nin, özellikle muhafazakâr ve Müslüman çevrelerin kapitalist iktisadî sisteme ve ahlâk anlayışına, bunların üzerinden Amerikan sempatanlığına doğru meyil gösterdiği

bir dönem olan DP iktidarının ilk yıllarından itibaren Topçu buna karşı bir duruş sergilemiştir (Kara, 2009).

Zira Topçu çok yönlü bir düşünürdür. Ondaki bu çok yönlülüğün sebebi olarak eğitimci, akademisyen, yazar, yayıncı, hatip oluşunu örnek gösterebiliriz. Çok yönlü bir tarihsel atmosferi olan kültür ve birikim mirasından faydalanma imkânı bulmuş olması da buna ilave edilebilir. Topçu, materyalist, pozitivist, sosyolojist, pragmatist düşüncelere karşı kendine özgü bir felsefe geliştirmeyi başarmıştır. Kendi felsefesinde akılcılığı yok sayan bir anlayışa da yer vermemiştir. İrrasyonalizmden farklı olarak akılcılığın ancak kalbîlikle değer kazanabileceği görüşünü savunmuştur (Aydoğdu, 2009).

Dünyanın en zengin petrol kaynaklarının Müslüman ülkelerinde olduğunu hatırlatarak, şöyle bir soru sormaktadır: O halde bu milletler neden sefil bir hayatın kurbanı olarak yaşamaktadırlar? Bu soruya verdiği yanıt ise bir ahlak filozofu olmanın verdiği sorumluluk ile ruh ve ahlak düşüklüğü olmuştur (Topçu, 2014, s. 52).

İslam dünyasında yer alan eğitim anlayışına yaptığı bir eleştiri, bizlerin de İslam ekonomisi algısını ortaya koymamız açısından oldukça önem arz etmektedir. Topçu'ya göre İslam dünyası Allah'ın düşünme nimetini reddederek yüzyıllardan beri eskilerin söyledikleri ve okuttukları doğrultusunda hareket etmektedir (Topçu, 2014, s. 54). Günümüz iktisat öğretisi de tam da bu anlamda benzerlik göstererek geçmişin ezberlettiği kelime ve düşünce kalıplarıyla öğretiyi gerçekleştirmektedir. Bu kalıplaşan düşünce dünyası ise alternatif söylemleri kabul etmekte elbette ki zorlanmaktadır.

Bu bağlamda Topçu'yu kaynak olarak söyleyecek olursak bir Rönesans gerçekleştirmek için yüzyıllardan beri süregelen otorite söylemlerini bir kenara bırakarak bütün meseleleri serbestçe tenkit ve münakaşa etmek gerekmektedir. İnsan mantığı, modern ilim ve felsefe ile meseleler tenkit edilmedikçe yeni bir uyanış yaşanmayacaktır (Topçu, 2014, s. 57). Sonuç itibarıyla söyleyebiliriz ki; felsefe ilmine önem verilmeli ve yeni bir zihniyet inşasını yaparken tartışma ve felsefe ilmi kullanılmalıdır.

Bir başka ana konu olarak ahlak kavramını Topçu bağlamında ele alabiliriz. Topçu, dinin bütün dünyasını ruh dünyası olarak görür. Dinin ruhu olan düşünceyi çıkarıp bırakırsanız hareket ve ibadetlerin hepsi manasını kaybedecektir (Topçu, 2014, s. 62). Sonuç olarak diyebiliriz ki İslam ekonomisi de yalnızca ticaret ve hareket tasavvurundan söz etmez; eylem ve davranışlarıyla ahlaki olanı önceler.

Topçu'nun İslamcılık ve Turancılık hakkında görüşleri de şu şekildedir: Irka dayalı bir milliyetçiliği eleştirmektedir. Ona göre “Turancılar, milleti maddi yaşamın koşullarından soyutlayarak biyolojik ve kültürel olarak özcü bir biçimde tanımlamıştır (Mollaer, 2016b, s. 120).

Hareket'in yayınlanmadığı dönemlerde *Büyük Doğu*'da yazmıştır. Bu dergideki ilk yazısı 21 Ekim 1949 tarihinde yer alan Selahaddin Köseoğlu ile ilgili yazıdır. On yıl sonra, 13 Mart 1959 da bu sefer ‘Memuriyet Hayatı’ adlı bir hikâye yazdığı görülmüştür. Derginin 4. sayısında ‘Egzistansiyalizm Nedir’ makalesi de yer almıştır. 10 Temmuz 1959 tarihli 19. sayıda ise ‘İnkılap’ yazısı, bir sonraki sayıda da ‘Yine İnkılap’ başlıklı yazısı yer almıştır. Topçu 13 Mayıs 1957 yılında Eminönü Öğrenci Salonunda bir konferans vermiştir. Bu konferansta söyledikleri de ‘Maarif Davamız’ adıyla *Büyük Doğu*'nun 25 ve 32. sayılarında kendine yer bulmuştur (Doğan, 2016, s. 9).

2.2.1. Anti Kapitalist Düşünce Bağlamında Modernleşme ve Makineye Bakışı

Türkiye’deki aydın kesimi ağır sanayi hamlesi” ile “az gelişmişlikten” kurtuluşa ittifak etmişlerdir. Hatta bu isimler arasında Necip Fazıl’da yer almaktadır.

“Büyük Doğu idealinde minarelerle fabrika bacaları, tek ve çift hesabıyla aynı dizde ve yan yanadır (...) Makineyi yapacak makine yapabilme ehliyeti meydana gelinceye kadar, idealimiz madde hünerine malik ellerde esir bilinecek (...) Büyük doğu ideologyası, minarelerden yükselen ezanlarla Batı ruh ve kültürünü yenmek dâvasını güderken, fabrika bacalarından yükselen duman kıvrımlarının göklerdeki nakliyle de maddeye hâkimiyet hünerini Batı’dan almak gayesini temsil eder” (Kısakürek, 2008, s. 381).

Topçu’ya göre ise; “Kapitalist teknolojik hayat insanlık adına ilerleme değildir. Tam tersine, insanın yabancılaştırılmasının verdiği en yüksek aşamadır” (Öğün, 2000, s. 392).

Topçu, ilerleme fikrinin, sanayileşme sevdasının sosyolojik ve psikolojik olarak yıkım getireceğini şu sözlerle dile getirmiştir.

“Makine hem çalışarak onu işleten işçiyi cehennem hayatına mahkûm etmiş, hem de bol kazancı saadet kapısı sanan patronu robotlaştırmıştır. Yüzlerce ışıkların kaynaştığı ve renkli kadehlerin çatıştığı bir muhteşem salonda güya saadetlerini taşıyan insanlar o mutluluklarını evet makineye borçludurlar. Ancak bu sahneyi seyrederken, bunların ayaklarına serilen dünya nimetlerinin ve ihtişamların meydana getirilişinde yüzlerce mazlum işçinin mahkûm edildiği çileli hayatı

düşünmek lâzımdır. O kadehlerde içilen binlerce gözyaşındır. Sırttan lüksün arkasında boğulan feryatların iniltisi gizlidir. Buradaki insanların hepsi birer zalimdirler de bilmezler” (Topçu, 2004, s. 175).

Topçu'nun teorisi; “modern bilim ve teknolojinin sadece nötr araçlar ve tekniklerin toplamı değil, sınırsız maddi güç veren ama aynı zamanda boyun eğdirerek hapseden bir tür oluş metafiziği olduğunu iddia eden Heidegger'in felsefesini andırır” (Mollaer, 2008, s. 162).

Kapitalizmin şekillendireceği ilerleme ve sanayileşmeyi teknolojiye yenilmek ve teknolojiye bağımlı hale gelmek olarak değerlendirmiştir.

“Teknolojinin yabancılaştırıcı etkilerini sorgulayan Rus popülist düşünür Mihailovski'nin yaklaşımını çağrıştıran bu anlayışa göre Topçu bizi ruhi, sosyal ve insani bakımlardan güçlü kılmış olan tarihi ve kültürel değerlerin sarsılabileceğini düşünmüştür. Tönnies'in kavramları etrafında düşünecek olursak, göçebelik vasıfları ayıklanmış, tadil edilmiş bir tür zirai “gemeinschaft” (cemaat)in ülküleştirmesine gider. Bu anlamda J.J.Roussaue'nun etkileri ile düşünen Mihailovski'nin Batı tarih paradigmasını sorgulayan çizgisine yaklaşır: Kapitalist teknolojik hayat insanlık adına bir ilerleme değildir. Tam tersine, insanın yabancılaştırılmasının verdiği en yüksek aşamadır. O halde ne yapmak lâzım gelir? Topçu, “ağır sanayi” ütopyasının en hummalı dönemini yaşadığı bir dönemde marjinal sayılabilecek çıkışını yapar. Evet, Türkiye bir an evvel bu ütopyasından vazgeçmelidir. Sıkı bir sanayileşme perhizine girip kültürel moral değerlerine sıkı sıkıya yapışmalıdır (...) Topçu, popülizmin tarihsel felsefi anlamda “gerilemeci” anlayışını temsil eder. Topçu'ya göre Ziya Gökalp'in aksine teknolojik gelişim (medeniyet) tam tersi eşitsizliği artıracaktır (...) Topçu, politik şiddetin de karşısında olmuştur... O, politik şiddetin karşısına, kaynağını milli kültürden alan, insani amaçlarla bütünleşen “Rönesans”ın gerçekleşmesini hedeflemiştir. Topçu çok özgün diyebileceğimiz bir noktaya gelmiştir. İnsanlığı birleştirecek onun sıkıntılarını giderecek olan teknoloji (medeniyet) değil kültürdür” (Öğün, 2000, ss. 391–395).

Topçu'nun makineleşmeye dair bir diğer düşüncesi de şu şekildedir:

“Topraktan uzaklaşıp demir gibi tehlikeli bir madene sarılan ve sanayileşmede selamet arayan bu çağın insanı, savaşa davetiye çıkarmaktadır. Sanayileşme, aşırı üretim, sermaye birikimi ve mülkiyetin aşırı özelleşmesi, toplumsal sınıf farklılıklarının artması, eşitlik ve adalet yoksunluğu, uluslararası rekabetler, küresel adaletsizlikler, ahlaki yozlaşma, siyasal meşruiyet sorunları gibi modern çağ

problemlerinin her biri üçüncü dünya savaşını hazırlamaktadır” (Topçu, 2004, s. 193)

Modernliğe karşı çıkarken anti kapitalist bir düşünceyi benimsemiştir. İlk bakışta sanayileşmenin toplum yapısını kişiliksizleştirdiği biçimindeki yorumu muhafazakâr söylevi andırmaktadır. Ancak onun çözümlemesi eşitsizlikçi toplumsal yapıların sorunsallaştırılmasını da kapsamaktadır (Mollaer, 2016a, s. 238).

Nurettin Topçu’nun sanayiye dair görüşleri sağ kesim tarafından tenkit edilmiştir. Oysaki insanı düşündüğünden, adil bir nizam içerisinde, ezilmeden yaşamayı istemesinden dolayı globalleşmeye karşı çıkmıştır (Erverdi, 2018, s. 532).

Makine hayranlarını; “makinenin saf hayranları sanayileşmeye mecbur olduğumuzu ve çağdaş uygarlıkla aynı tempoda yürümeyişin imkansızlığını ileri süreceklerdir. Onlara göre medeniyette her gün ilerleme ve ağır sanayiye bile bir an evvel başarmaya mecburuz” (Topçu, 1974, s. 6) sözleriyle eleştirmiştir.

2.2.2. Alternatif Sistem Olarak İslam Sosyalizmi Önerisi

Topçu’nun sosyalizm anlayışı; “manevi, ruhi hatta dini temalar taşıyan bir sosyalizmdir” (Öğün, 1992, s. 183). Mülkiyet görüşünü de şöyle ifade eder: “Mülk muhteremdir ve şahsen korumak gerekir (...) Ama muhterem olan mülkiyet hareketlerimizin sahasını sınırlandıran ihtiyaçların çemberinden dışarıya çıkamaz” (Topçu, 1999b, s. 98). Mirasa dair düşünce olarak ise “Servetin oluşmasında binlerce insanın katkısının olacağını söyleyen Topçu, miras hususunda büyük sermaye gruplarının topluma borçlu olduklarını” (Topçu, 1999b, s. 191) savunmuştur.

Milli ruhçu sosyalizmini “yarınki Türkiye’nin kalkınması kooperatifçiliğe dayanan devlet sosyalizmidir” (Topçu, 1999b, s. 150) şeklinde tanımlamıştır. Özetle; “kooperatiflerde bir araya gelen fertler, yarattıkları emek gücü ile hem toprağın işlenmesini en verimli seviyeye yükseltecekler, hem de sermayenin belirli ellerde toplanmasını önlemiş olacaklardır” (Kıvanç, 1992, s. 76).

Topçu’ya göre milli ruhçu iktisat sisteminin özellikleri şöyledir:

“Devlet Programı, devlet teşebbüsü ve devlet kontrolüne dayanan; devletin ortak işleteceği mahalli kooperatiflerin sermayesini kullanan, köylünün emeği ile çalışan, kârına köylüyü ortak yapan sosyalist sistem. Bu sosyalizm, ana unsur olarak fabrika amelesini değil, işlettiği toprağın asıl sahibi olan toprak işçisini, yani köylüyü

alacaktır. Ticaret hayatında ise loncaların yeni görüş ve ihtiyaçlara uygun olarak canlandırılması lâzımdır” (Topçu, 1999b, s. 150).

Topçu’da sosyalizm düşüncesi ana ilkelerini İslam dininden alır. Aynı zamanda devletin müdahaleci olması gerektiği ifade eder. Bunun sebebini de “iktisadi hayatta rol oynaması” gerektiği olarak vurgulamıştır (Topçu, 1999b, s. 174). Özetle Topçu; “mutlak evrensel değerlerin var olduğu tezinden hareket eden Plâtoncu yaklaşıma göre, devletin amacı bu değerleri hayata geçirmek ve halkını ahlâka yönlendirmektir” (Karaman, 2000, s. 83).

Sosyalizm savunusunda İslam sosyalizmi görüşünü ve bu görüşe karşı olanları şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hareket neşriyatının üçüncü safhasında sosyalizm davasını ileri sürdük. Vakıa İslam ahlakıyla milliyetçilik idealinin birleşmesinden sosyalizmin tabii ve hatta zaruri olarak doğacağını anlayanlar oldu. Lakin bunların karşısına sosyalizm, komünizmle aynı şeydir diyen ciddi mektep görmemişlerle İslam’da sosyalizm yoktur diyen İslam ahlakından habersiz dimağlar, bunu ürperti ile karşıladılar. Fikirlerimizi kabul ettikleri halde sosyalizmin sadece kelimesinden hoşlanmayanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunların hepsinde eksik olan sosyoloji ve iktisat kültürü ile gerçek İslam anlayışıdır. Biz sosyalizmi bir kul hakkı davası olduğunu, ismi ne olursa olsun, İslam dininin cemiyet hayatına, bhusus asrımızın hayat şartlarına tatbikini tek ve zaruri şekli olduğunu anlatmaya çalıştık” (Topçu, 1969, s. 4).

2.2.3. İslam Ekonomisine Dair Görüşleri

Nurettin Topçu’ya göre İslam ekonomisini uygulayabilecek olan devlet sosyalist bir devlettir. Ancak bunun sağlanabilmesi için bu devletin İslam esaslarına göre var olması gerekir. Topçu İslam sosyalizmi gibi bir davayı gütmemiş, sosyalizmi ve İslam’ı ayrı olarak ele almıştır. Topçu’ya göre sosyalizme düşen görev, İslam’dan gelen esasları insan ihtiyaçları için şekillendirmektir (Kıvanç, 1992).

Topçu’nun ekonomi anlayışına göre devlet ekonomiyi bünyesinde himaye etmelidir. Tüm ekonomik işleyişe müdahil olmasını savunduğu devlet anlayışı; banka ve sigortacılık, hayvancılık, kooperatifçilik, göç ve şehirleşme gibi hemen hemen tüm meseleleri kapsamaktadır. İktisat anlayışına göre; büyük sanayi oluşumlarına devlet el koyarak merkezden yönetimini sağlayacaktır. Nimetler adaletle dağıtılacak, insanlar hürmet görecektir. Banka ve sigorta devlet tarafından işletilecek ve tefecilik kovulacaktır. Devlet iş arayan herkese iş bulmayla sorumlu olacaktır (Topçu, 1968a, s. 5).

Ekonomi anlayışı çerçevesinde devlet nedir sorusunun cevabı: “O, temelinde iktisat devleti değil, ahlak devletidir” (Topçu, 1970a, s. 60) şeklinde olacaktır.

Devletin iktisadi hayatı denetlemesi ve düzenlemesi için birçok tedbiri örnek olarak sunmuştur. İktisat ilminin insanların ihtiyaçlarını sonsuz olarak değerlendirdiğinden bahsederek, bu anlayışın insan ihtirası meselesini görmezden geldiğini vurgulamıştır. Zira insana kaybettiren unsur Topçu’ya göre insanın kendi bencilliğidir. Hayatın en önemli unsurlarından biri olan iktisat, kapitalizm ve komünizm çıkmazından kurtulup İslam sosyalizmi haline getirilmelidir. Topçu’nun özellikle vurguladığı husus bunu isterken sosyalizme bir avans verme niyetinde olmadığı, İslam adaletinin tescil ve tatbikini arzuladığını söylemek olmuştur. Topçu’nun İslam sosyalizmi anlayışını, devletçiliğin yoğun olduğu bir yönetimin gerekliliğini ifade edişinden de anlayabilmekteyiz (Topçu, 1968b, s. 6).

Savunduğu iktisat modelinde; emeği üretimle sınırlı tutmamak gerektiğini ifade etmiştir. İşçi, emeği ile üretimine katkıda bulunduğu malın mülkiyetinden, üretmiş olduğu çıktıdan pay almalıdır (Topçu, 1999b, s. 45).

Topçu’nun görüşleri “Milli İktisat” kavramı ekseninde şekillenmiştir. O’nun idealinde İttihat ve Terakki’nin kalkınmacı anlayışların kullandığının tam aksine başlı başına milli hayatı tehdit ettiğine inandığı kalkınma süreçlerinin mümkün olan son sınırına çekilmesi, milletin başına bela olan iktisadî unsurun sıkı bir şekilde denetim altına alınması yöntemi yer almıştır. Topçu, kapitalizmi reddetmektedir. Türk sağında farklı bir duruşa sahip olduğu aşikârdır ve özellikle iktisadi ve sosyal teorik çerçeve olarak sola daha yakın bir anlayışa sahiptir. Ancak “Topçu’daki sol anlayışı Marksist anlamda değil manevi, ruhi ve dini temalar içeren sosyalizmdir” (Öğün, 1992, s. 177).

Topçu’nun İslâm Sosyalizmi, ekonomik düşünce ve endişelerden ziyade ahlaki düşünceyi içinde barındırmaktadır. Bu sebepten ötürü de komünizm anlayışının oldukça uzağında bulunmaktadır.

“Topçu’nun sosyalizm üzerindeki ısrarı bir muhafazakarı bezdirecek ölçüdedir. Sosyalizm üzerine yazdıkları, kaleminin en fazla keskinleştiği yerlerdir. Bu konudaki makalenin başlıkları özellikle kışkırtıcıdır. Sosyalist Cemiyet Nizamı, Allahsız Kazanç, Toprak Reformu...” (Mollaer, 2016b, s. 92).

Komünizm ile mücadele ederken, devlet bütçesine ve heveslerine el uzatarak değil kalplere uzanan bir şefkat eliyle dertlere şifa olması olunması gerektiğine inanmaktadır.

Öncelikle kapitalist zihniyetten sıyrılarak sonrasında ilmi metotlarla ve tarafsız gözlemlerle vicdanların üzerine yoğunlaşmak gerektiği düşüncesindedir (Topçu, 2009).

Nurettin Topçu'ya göre devletin söz konusu gayesi, İslam ekonomisi ile gerçekleşebilir. Bu düşünce onda evrenseldir, yani aynı insanlar için İslam'ın bir hayat nizamı olması gibidir. İslam ekonomisini uygulayacak devlet Topçu'ya göre sosyalist bir devlettir. Fakat bu devletin ekonomik hayatı tanzim eden hareketi, maddeci olmaktan çok, ruhçu, otoriter ve sorumlulukları tamamen yüklenmiş bir davranıştır. Bu noktada devletin daha doğrusu onu idare edenlerin her an büyük mahkeme huzurunda hesap verme durumunda olduğunu kabul eden ve ruhunda onu benimsemiş seçkinlerden meydana geldiğini bilhassa belirtmek gerekir. Başka bir ifade ile, Topçu'nun devlet anlayışında bazı kereler ibare olarak rastlanmaktaysa da İslam sosyalizmi diye bir meselesi yoktur. Sadece İslam vardır. Sosyalizm ona göre böyle bir devletin uygulayacağı ekonomik sistemdir. Gerek ekonomi gerekse devlet idaresi olarak uygulanmak istenen esaslar Topçu'da, tekrarlırsak, İslam'dan gelmektedir. Büyük sermaye yahut servet ancak bazı zekâ oyunları ile sonuçlanan kazançtan meydana gelebilir. Büyük sermaye sahibi, yüzbinlerce, hatta milyonlarca insan emeğini eline geçirmenin yollarını öğrenmiş adamdır. Yahut hiç emek harcamadan miras olarak devralmıştır. Çağımız da büyük sermayeyi doğuran ne bedeni ne de fikri emektir. Topçu'ya göre bu sermaye emekle ilgili olamayan fakat kazanca götüren bir dalavere cihazını kurmasını bilmekle elde edilebilir. Dikkat çeken husus, Nurettin Topçu'nun felsefi görüşlerinde ekonominin organizasyonunu ne emeği ile geçinenlere ne de büyük sermaye sahipleri insana bırakmak istemesidir. Bu iş ancak devlet tarafından bütün millet için, emek karşılığı olmak üzere gerçekleştirilebilir. Serbest piyasa sisteminin emeğe dayanmayan kazançlar doğurduğu kabul edilmekle beraber, üretimde hazan kaynakları israf edici şekilde fazlalık bazen de yeterince kullanamayıp kıtlık yaratıldığı tenkit edilmektedir. Topçu, fazla üretimin büyük sermaye sahibinin hırsı ve zulmü ile ortaya çıktığı cemiyetin yararına olmadığını kabul eder. Fazla üretim israfı arttırmakla beraber, büyük sermayedarın ferdi sermayesini arttırıp elinde zulmedecek daha çok insan bulunmasına sebep olur. Emeği ile kazananlar ise fazla üretimden zaten nasiplerini alamadıkları gibi maddi iştihaları artar. Neticede tüketim ihtiyacı çoğalır ve insan ruhunu yitirip sadece bedeni ile yaşayan bir mahluk olur. Fazla üretim ihtiyaçtan fazla olması dolayısıyla pazar bulamayınca işsizliğe sebep olacaktır. İşsizlik ise daha az tüketim demek olduğuna göre ekonomi bir fasit daireye girecektir görüşündedir. Topçu'nun önemli felsefi düşüncelerinden biri de ekonomin toprak unsuruna

dayandırılmasıdır. Büyük sermaye kazancından çok insanların topraktan geçimini sağlamaları sadece ekonomi refahını teminle kalmayacak, ruh ve ahlak değerlerini canlı tutarak muhafaza edecektir. Topçu; ahlak nizamı içinde kalkınmayı yaratabilecek sistemi kooperatifçiliğe dayalı devlet sosyalizmi olarak görür. Serbest piyasa ekonomilerinde piyasa eksik rekabete göre işlemekte, daima büyük sermaye sahiplerinin kurdukları tekeller halkı hem üretim hem tüketim sahalarda sömürmektedir. Tüm ekonomiye yarar olmayıp sırf şahsı zulüm ve israfa dayanan bu tip piyasa şekilleriyle milletin ezilmesini önlemek kooperatifçilikle mümkün olacaktır (Kıvanç, 1992, s. 29).

Ezel Erverdi, Topçu'nun iktisadi sisteme dair görüşlerini şöyle özetlemiştir:

“Hareket dergisinde 1953 yılında “Yeni Nizam” üst başlığıyla sosyal ve iktisadi konuları ele almıştır. Bu yazılarda görülmektedir ki İslam'ın sosyal adalet uygulaması olan yazıları kaleme almıştır. Eski iktisadi sistemimizin ahlaka dayandığına, kapitalizmin ahlak anlayışı vardır diyenlerin uydurmacasına inanmamamız gerektiğine, serbest iktisat düzenine bağlanan milliyetçi, dincilere karşı çıkarken sömürgeciliğe ancak İslam ahlakına ve emeğe dayanan yeni bir iktisadi sistemle karşı koyulabileceğini belirtir ve toprak reformuna inanır, tarihsel misaller verir” (Erverdi, 2018, s. 453).

Serbest iktisadi savunular, onun üretimi daha fazla kıldığı için üstün olduğunu iddia etmektedirler. Topçu'ya göre bu kişilerin iddiası hem sakat hem de değersizdir. Çünkü üretimin artmasının millet çoğunluğuna faydası yoktur. Topçu'ya göre bu hayrı olmayan bir üretimdir. Bu bağlamda fertçi ve devletçi bir iktisat anlayışını savunur. İnsanlığın maddenin esaretinden sıyrılmadıkça umulan selamete ulaşamayacağını ifade etmiştir. Topçu'ya göre insanlığı selamete kavuşturacak olan şey hayatın değerine inandıracak ve birlikte yaşamayı sevdirecek bir ahlak nizamıdır (Topçu, 1970b, s. 4). Bizim açımızdan içerisinde ahlaki bir hassasiyeti barındıran İslam iktisadi Topçu'nun kastettiği hedef olarak gözükmektedir.

2.3. Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'ya Dair Değerlendirme

Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu fikir savunması olarak İslamcılık'ın Cumhuriyet dönemini, batınının emperyal düşüncelerini ve kültürel hegemonyasını eleştirmişlerdir. Aynı zamanda Türkiye'deki Batıcı aydınların fikirlerini de eleştirerek yeni neslin temsilcileri olmuşlardır. Kısakürek ve Topçu, Türkiye'nin çağdaşlaşmacı hükümeti tarafından burs alarak Fransa'da eğitim almıştır. Ancak her ikisi de Türkiye'ye

döndükten sonra Batı medeniyetini ve Türkiye’de batı hayranlığı duyanları eleştirerek İslamcı düşünceyi savunmuşlardır. Bu iki düşünürün fikirleri oldukça önemlidir. Zira Seyyid Kutub ve Ebu’ ala el-Mevdudi’nin çalışmalarının henüz Türkçeye çevrilmeden öncesinde Topçu ve Kısakürek yoğun bir ilgi görmüştür (Duran ve diğerleri, 2016).

Çok partili siyaset rejiminin gelişiyile birlikte sekülerleşme reformlarının zirve noktasında olduğu bir dönemde Türk toplumu Sufi tarikatların canlanma yaşadığına şahitlik etmiştir. Örneğin Cumhuriyet’in ilk yıllarında medreselerin yasaklanmasına rağmen Nakşibendilerin faaliyeti etkin şekilde devam etmiştir. Bu sebeple Topçu ve Kısakürek Nakşibendi şeyhleri Abdülhakim Arvasi ve Abdülaziz Bekkine’den oldukça etkilenmiştir (Duran ve diğerleri, 2016).

Onların düşünce dünyasında ortak yön olarak *oluş* felsefesi gösterilebilir. Bu felsefe, insanın var oluşunu temel alıp, belirlenmiş varlığı öz olarak isimlendirmiştir. Topçu’nun felsefi tarzda ortaya koyduğu *hareket* felsefesi, Kısakürek’te aynı manayı içeren *aksiyon* adı ile ortaya çıkmıştır (Ayık, 2011).

Topçu’ya göre “insan anlaşılmadan insanlık aleminde inkılap yapılamaz. İnsanı tanıtan felsefe olduğuna göre inkılaplarımızın hepsi ona muhtaçtır” (Topçu, 1999a, s. 6). Bu bağlamda yeni bir söylemde bulunmak için Topçu’ya kulak verecek olursak felsefe olmazsa olmazlardandır. Necip Fazıl’ın felsefeye dair yorumu ise “başiboş arayış, felsefe... İslam’ın tefekkürü ise namütenahidir; felsefe değildir o, hikmettir” (Kısakürek, 2018, s. 18) şeklindedir.

Topçu; eşitlik, miras, toprak reformu, kooperatifçilik hakkındaki düşüncelerinde hızlı kalkınmadan ziyade adil bir paylaşım önem vermiştir. Nicel bir değişiklikten ziyade nitel bir dönüşümü savunmuştur (Mollaer, 2016b, s. 93).

Topçu, Kısakürek kadar siyasi yazılar yazmamıştır. Bunu şöyle izah edebiliriz. Topçu; *Hareket* dergisinde 1998 yılında ‘Çalgıcılar’ adıyla yazdığı bir hikâyeden dolayı yöneticilerin dikkatini çekmiş ve sık sık sorgulanmaya başlamıştır. Resmî ideoloji aleyhine yazdığı ilk ve son keskin yazının bu olduğu ifade edilebilir. Bu yazıdan sonra spekülative bir biçimde sosyalizm, pozitivizm, kapitalizm, sanayileşme kavramlarıyla Ziya Gökalp’in düşüncelerinin eleştirisi aracılığıyla yazılar kaleme almıştır (Öğün, 1992, s. 48)

Topçu ve Kısakürek değerlendirmesinde Mollaer’in karşılaştırmalı düşüncesi şu şekildedir:

“Cumhuriyet rejimine muhalefet eden bir dergi ve ekol kurmaları, felsefi bir arayıştan sonra bir Nakşibendi şeyhine intisap etmiş olmaları, Türkiye’de İslamcılığın tasavvuf kolunda yer almaları, İslamcılığın yanından milliyetçiliğe yaptıkları vurgu gibi temalar Topçu ve Necip Fazıl Kısakürek’in bazı ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Ne var ki gerek muhafazakâr gerekse Kemalist çevrelerde etkili olan bu paralellik kurma eğilimi temel noktaları da gözden kaçırabilmektedir. Topçu’nun Kemalizm’e yönelik eleştirisi, savunmacı, kişisel polemik düzeyinde ve reaksiyoner bir eleştiri olmaktan uzaktır. Topçu, felsefede yarı bilgiye sahip ve felsefeye kuşkuyla bakan bir kişi değil felsefede doçentlik tezi yazmış filozofik bir kişidir ve İslamiyet’in ancak felsefeyle anlaşılabileceğini düşünür. Topçu’nun Osmanlı tarihine bakışı, Kemalizm’e karşı mevzi kazanma eğilimi taşıyan savunmacı bir bakış olmaktan çok tarihsellik duygusunun tesis edilmesine yöneliktir ve bu tarihin bazı bölümlerine yönelik bazı eleştirel özellikler taşır” (Mollaer, 2016b, s. 100).

Topçu ve Kısakürek’in özellikle sosyalizm hakkında tamamen zıt fikirde olduklarını ifade edebiliriz. Bunu ortaya koyan somut bir örnek olarak Milli Türk Talebe Birliği’nin 1966 yılındaki ilk genel kongresinde yaşanan durumu verebiliriz. Kongrede Topçu, İslam sosyalizmini ele almıştır. Aynı yerde tam bir hafta sonra Necip Fazıl Kısakürek bu tezi reddetmek için bir konferans gerçekleştirmiştir (Mollaer, 2016a, s. 182).

Kısakürek’in sosyalizm konusunda Topçu’ya eleştiri getirdiği bir diğer örnek yine başka bir konferansta sarf ettiği şu sözlerdir: “Bu memlekette, biri, bir zamanlar İslam Sosyalizmi diye bir dava attı ortaya... Evime geldi bir gün... Bu zat Avrupa’da tahsil etmiş biri... Şu veya bu kıymet hükmü koymayacağım hakkında... Müdafaa ediyor İslam Sosyalizmi fikrini” (Kısakürek, 2018, s. 32) sözleriyle ismini vermeden de olsa Topçu’ya eleştirisini ortaya koymuştur. Kısakürek, bir başka konferansında da “Sahte Müslümanlar dediğimiz tipler türemiştir!.. İslam Sosyalizmi, İslam demokrasisi gibi laflar... Ve daha neler neler... Bunlar büyük hikmet meseleleridir... Uzun izahlara muhtaç meseleler” (Kısakürek, 2018, s. 73) beyanında bulunmuştur. Ancak burada eleştiri getirdiği meselede açıkça İslam Sosyalizmi eleştirisi bulunsa da Topçu’yu kastedip etmediği belirgin değildir.

Ekonomi politik düşünce bağlamında Topçu ve Kısakürek’e baktığımızda;

“Necip Fazıl’ın, Topçu’nun genel olarak evrensel ve metafizik yurtsuzluğun kaynağı olarak gördüğü sanayileşme maddi kalkınmaya yönelik olarak Cumhuriyet’in

kalkınma planlarıyla Necip Fazıl'ın arasında önemli bir nitelik farkından söz edilemez" (Mollaer, 2016a, s. 190).

Kısakürek'in iktisat ilmine dair yorumu şöyledir: "İktisat büyük bir ilimdir. İktisat, kemiyet ve keyfiyetiyle birlikte çalışan servetin devr-i daimî üzerinde, ölçüler vazeden bir ilim. Ama mâverai bir dünya görüşüne esas teşkil etmez" (Kısakürek, 2018, s. 33).

Ezel Erverdi, bu önemli iki ismi karşılaştırmaya dair bir anısında; "Nurettin Bey'in 1959 *Büyük Doğu* yayınına katılarak Necip Fazıl Bey'i daha yakın tanıma fırsatı bulduğunu kendisinden dinlemiştim. Bana Necip Fazıl'ın şahsı ile temas kurma ama şiirlerini ve tiyatro eserlerini mutlaka oku demişti" diyecektir (Erverdi, 2018, s. 144).

Necip Fazıl'ın otobiyografi eseri olan *Bâbiâli* kitabında dikkat çeken bir diğer husus, Topçu'nun vefatından sonra kitabın ikinci baskısına Nurettin Topçu'yla alakalı ek ilave edilmiş olmasıdır. Bu ilave edilen kısımda tenkit edici sözler sarf edilmiştir.

"Cihanda hangi mezhep varsa, isteklisi olduğu cennet hayalinin hakikatini İslam'da bulsun, kötü taraflarının ilacını da yine onda arasın; kendinden, sisteminden, adından da vazgeçerek ve nefsinde hiçbir istiklal tanımayarak İslam'a sığınsın. Siz öyle yapmıyorsunuz! Esası ve istikbali sosyalizmde görüyor ve İslam'ı bu esasa uydurabildiğiniz için benimsiyorsunuz" (Kısakürek, 2010, s. 331).

Necip Fazıl, yine aynı eserde "İslam sosyalizmi diye bir dava tutturmuş gidiyordu" gibi sözlerle Nurettin Topçu'yu eleştirmiştir (Mollaer, 2016a, s. 192).

Oldukça ağır eleştiriler içeren bu cümleler sonrasında Topçu'nun öğrencileri başta Mehmet Doğan'ın öncülüğünde *Hareket* dergisinin 115. sayısında "mahkeme" yazısı yayınlamışlardır (Erverdi, 2018, s. 503). Mahkeme edilişi tasavvur eden bu metinde Necip Fazıl'ın neden mahkeme edildiği şöyle açıklanmıştır:

"Kendi aksiyonu ile cemiyetin kadirşinas gönlünde belli bir yer işgal eden Necip Fazıl, uzun yıllar aynı davaya samimiyetle hizmet eden diğer bazı zevatı anlaşılmaz bir inat ve enaniyetle karalamaya devam etmektedir. Bu durum bilhassa genç nesiller tarafından ağızdan çıkan her sözün hikmet mesabesinde kabul edilirdiği ile yanlış kanaatlerin uyanmasına vesile olmakta, hatta giderek memlekette kendisinden başka bir fikir ve sanat adamının kalmadığı, olanlarınsa türlü suçlamalarla malul duruma düştüğü noktasına varmaktadır" (Doğan, 1977, s. 61).

Bir mahkeme tasavvuru içeren yazıda tanık olarak dinlenen isimler, Nurettin Topçu, İsmail Habip Sevük, Baki Süha Ediboğlu, Behçet Necatigil, Ahmet Kabaklı, Abdullah Uçman, Osman Yüksel, Sezai Karakoç ve Rasim Özdenören olmuştur. En dikkat çeken

yer ise Necip Fazıl'ın DP iktidarı gönüllüsü olduğu ve bundan ötürü para yardımı aldığı iddiasının yazıda yer almış olmasıdır (Erverdi, 2018, ss. 1255–1262).

Görülen o ki, Cumhuriyet döneminde İslamcı düşüncenin baş roldeki isimlerinden olan Necip Fazıl ve Nurettin Topçu, bazı konularda fikir bağlamında benzerlik taşısalar da Topçu'nun sosyalizm düşüncesi sebebiyle ciddi bir farklılığı da bünyesinde barındırmıştır.

BÖLÜM 3: BÜYÜK DOĞU VE HAREKET DERGİSİ'NDEKİ İKTİSADİ KAVRAMLARIN İNCELENMESİ

3.1. İnsan, Evren ve Devlet Anlayışı

Büyük Doğu ve Hareket dergisindeki insan, evren ve devlet anlayışı tasnifinde sosyalizm, kapitalizm ve ahlak kavramlarının incelemesi yapılmıştır.

3.1.2. Sosyalizm

Büyük Doğu 'da sosyalizm meselesinin ele alındığı yazılardan ilki Cafer Seno'nun (A) ve (Z) başlıklı yazısıdır. Cafer Seno, sermayedarlığın devlet elinde toplanması meselesine değinmiştir. İktisadi tavır olarak devlet, büyük sermaye müesseselerini kendi elinde toplayarak işletmesini bizzat kendisi gerçekleştirme kararı almıştır. Yazara göre içtimai siyasetteki bu durum yavaş yavaş devlet sosyalizmi gibi algılanmaya başlamıştır. Devletin müdahale hakkı olduğunu söylerken mühim olanın, devletin fert şahsiyetine de müdahale etmemesi olduğu ifade edilmektedir. Zira demokrasi, kişi haklarının hür şekilde ifade edildiği ve korunduğu bir sistemdir. Devlet müdahalesi demokrasinin ruhuna uygun boyutlarda olmalıdır. Aksi takdirde totaliter bir anlayışa bürünme gerçekleşirse halk ve devlet arasında olumsuz münasebetler meydana gelecektir. Bu düşüncelere örnek olarak Fransa verilmektedir. Fransa'daki gibi demokrasi anlayışı oluşursa Türkiye açısından sonun kötü olacağı kıyaslaması yapılarak sosyalizm meselesi ele alınmıştır (Seno, 1946a).

Hareket dergisi açısından kavramı ele aldığımızda, esasen sosyalizm meselesine Nurettin Topçu'nun değindiği görülmüştür. Topçu'nun kaleme aldığı 'Kurtuluş Yolu Sosyalist Cemiyet Nizamı' adlı yazıda Anadolu'nun kurtuluş çaresi reçetelenmiştir. "Önce sosyalist bir cemiyet düzeninin kurulması lazımdır. Sonra halka sistemli ve inanılmış bir medeni terbiye aşısı yapılmalıdır. Nihayet İslam kilittir ve ahlakının, kaynaklara inmek suretiyle ve gerçek bir din anlayışı halinde canlandırılması, gaye olan selameti getirebilecektir" (Topçu, 1966a, s. 16). Yazıda önce sosyalist cemiyet düzenine ne için muhtaç olduğunu ve bu düzenin bize neler getirebileceği meselesini ele almıştır. Ruhçu bir sosyalist düzenine muhtaç oluşumuzun sebepleri, sefalet, işsizlik, haksızlık gibi konular olarak sıralanmıştır. Başka bir sebep olarak da makina ve büyük sermaye asrında büyük üretimi kendi ellerinde bulunduranların kolaylıkla ve zahmetsizce zengin oluşlarını göstermiştir.

Yine *Hareket* dergisinde, Perviz Hatemi'nin 6 yazı şeklinde sosyalizm konusunu işlediği görülmüştür. Bu konuya dair yazılardan birinde sosyalizmi faizle birlikte ele almıştır. Genel olarak ifade edecek olursak, faiz yasağı hakkındaki mesele uzunca bir yazıyla ele alınmıştır. Unutulmamalıdır ki faiz yasağı, İslam iktisat düzeninin en sağlam esaslarından biridir. Yazarın da bu konuya önem verdiği görülmektedir. Yazara göre;

“İktisadi düzen, insan gibi yaşamaya engel olan, küfre götüren bir yoksulluğa yol açmamak üzere düzeltilmeli, insan dürüst kaldıkça geleceğine güvenle bakabilmeli, çalışanlara gayret veren, çalışamayacak duruma düşenleri de şefkatle kucaklayan, düzeni bozmak ve başkalarının sırtından geçinmek isteyenlerin karşısına da adaletin bütün heybetiyle dikilen bir topluluk nizamı kurulmalıdır. İslam değerler manzumesinin, faizi kesin olarak yasakladığını biliyoruz. Şu hâlde bir İslam müellifi bu yasağı belirli bir gerekçeye bağlayıp, mesela "fahiş faiz yahut fertlerin aldığı faiz haramdır, şirketler faizcilik yapabilir" derse derhal Kur'an ölçüsüne vurup reddetmesini bileceğiz demektir” (Hatemi, 1966a, s. 16).

Yazıda faizin zararlarından da söz edilerek, İslam alimlerinden Ebul-A'la Mevdudi, Seyyid Kutup'tan atıflar yapılmış, faizcilik meselesinin Siyonizm'le olan bağından söz edilmiş, Siyonist sistemin işleyişine örnekler verilmiş ve faiz düzeninin ahlaki, iktisadi ve içtimai mahzurları ele alınmıştır.

Hareket dergisi ve Topçu için sosyalizm önem arz ettiğinden ötürü sosyalizm ve İslam'a dair yazılar devamlılık göstermiştir. Bu yazılardan bir diğeri de yine Hüseyin Perviz Hatemi'nin kaleme aldığı 'İslâm Açısından Sosyalizm Hakkında' başlıklı yazıdır. Yazar, daha önce *Hareket* dergisinde yayınlanan bir yazı dizisini, 1967 yılının mayıs ayında bir kitap halinde toplamıştır. Bu yazısında, bu kitabın tenkidi olarak yayınlanan iki yazı üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş, tenkit eden yazarlara yanıtlar vermiştir. Seri halinde yazmış olduğu yazılarında İslam açısından sosyalizm de Hile-i şer'iyye'nin kötülüğünden bahsetmiş, bu doğrultuda da yazılarına tenkit almıştır (Hatemi, 1967a, s. 13).

Perviz Hatemi sosyalizm ve İslam tartışmalarına çeşitli alt başlıklar halinde dergide yazmaya devam etmiştir. Bir diğer konu başlığı da 'Sosyalizm ve İslâmiyet Tartışmaları X Servet ve Toplum Düzeni ile İlgili Tedbirler' olmuştur.

“Kur'an, sünnet ve İslam büyüklerinin davranışlarıyla ve sözleriyle teşvik edilen faaliyetlerdir. İslam düşüncesi, elinin emeği ile geçinmeyi ve geçinenleri hor görmek şöyle dursun, bunu ibadet derecesine yükseltmiş çalışmaya gücü yetmeyenlerin

geçimini devlete yüklerken, çalışan gücü olanların cemiyete yük olmasını da hoş görmeyip kesinlikle yasaklamıştır. İslam Düşüncesi, "emperyalizm" ile ilgili olmayan mükemmel bir dünya nizamı getirdiğini ilan ettiğine göre, bir zamanlar Müslüman ülkelerine kılıçla musallat olup, şimdi usul değiştiren ve iktisadi yollardan Müslümanları sömürmeye çalışan, bir taraftan da misyonerlerinin meydanı boş bularak halkla kandırması için elinden geleni ardına koymayan emperyalist güçlerle uzlaşamaz görüşünü ortaya koymuştur” (Hatemi, 1967b, s. 18).

Görülen o ki; yazar Emperyalist güçler elinde insafsızca sömürülen bir İslam ülkesine iki yol gösterildiğini düşünüyor: Ya mahvolacaksın yahut da komünist.

Hareket dergisinin sosyalizm savunusunda milliyetçilik kavramı da ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Gökhan Evliyaoğlu'nun 'Bilimsel Milliyetçiliğe Giriş' yazısı önem arz etmektedir. Yazara göre; Türk toplumu ile ilgi ve ilişki kuran siyasi düşünce, akım ve hareketler, bunların meydana getirdiği reçeteler belki tam faydalı olamamışlardır. Türk toplumuna sunulan canlanma ve kalkınma reçeteleri hakkında yorumu şöyledir:

“Gülhane Hattı-ı Hümayunundan başlayarak, Mithat Paşa'nın Birinci Kanun-u Esasi'sine, İkinci Meşrutiyet'e, Dr. Abdullah Cevdet'in Avrupalılaştırma hareketine, Sebilürreşat'ın İslamlaşma akımına, Batılılaşma ile İslamlaşmayı senteze çalışan Ziya Gökalp'in Türkçülük faaliyetine, Prens Sabahattin'in sosyoloji, adem-i merkezîyet ve şahsi teşebbüs teklifine, Muhtelif Siyasi Partiler Görüşlerine, Cumhuriyet hareketlerine, Tek parti reçetesine, Irkçılık-Turancılık yayınlarına, Demokrasi ve Demokrat Parti tecrübesine, 27 Mayıs hareketine ve bu arada Doğu-Batı sentezcisi Peyami Safa'nın Türk Düşüncesi yayını ile, Prof. Remzi Oğuz Arık'ın Anadoluçuluk ve köycülük reçetesine, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu, Prof. Mümtaz Turhan'ın bilimcilik, Nurettin Topçu'nun Milliyetçi Anadolu sosyalizmi tezine kadar toplumun kaderiyle ilgili ciddi dünya ve hayat görüşleri yer almıştır. Bunların dışında milletin başını belaya sokan teklifler, düşünceler ve akımlar da olmuştur” (Evliyaoğlu, 1971, s. 10).

Yazara göre; bunların, bu reçetelerin bir kısmı, Türk toplumunu aynı bir toplum bir millet olarak hesaba katmıyordu bile. Bir kısmı ise milleti yükseltmek isterken, az kalsın batıracaktı. Yazar, iktisadi milliyetçiliğin tez ve önerisini; iktisadi milliyetçiliğin kuvveti ve esası, bilhassa Türk toplumunun, tarih çağından itibaren başlayıp gelişen başarılı hamlelerinin, büyük inkılaplarının temelinde bulunan, ekonomik hedef, iktisadi deha, toplumcu davranış, planlı hareket ve bütüncü iktisat sağduyusu ve görüşü olarak özetlemiştir.

Son olarak, Sosyalizm kavramında yeniden Nurettin Topçu'ya dönecek olursak;

“Topçu, Sosyalizm konusunda Necip Fazıl gibi düşünenlerin de tepkisini çekerek Büyük Doğu ile gemileri yakan bir tutum sergilemiştir. İncelmiş İslam yorumu ve tasavvuf anlayışıyla şeriatçı ve formalist akımların eleştirilerine hedef olmuştur. Kapitalizme İslami bir bakışla hücum etmiş ve metafizik felsefesiyle de sol cemaatin de kapısında kalmıştır” (Mollaer, 2016b, s. 116) diyebiliriz.

3.1.3. Kapitalizm

Kapitalizm kavramına dair yazılar *Hareket* dergisinde *Büyük Doğu*'ya göre daha fazla önem arz etmiştir. *Büyük Doğu* yazarları kapitalizm meselesini genellikle ekonomi yazılarının içerisinde kullanmıştır. *Hareket* yazarları ise kapitalizmi başlı başına bir konu olarak ele almışlardır.

Öncelikli olarak *Hareket* dergisinde, ardından *Büyük Doğu*'da bulunan yazılar ele alınacaktır. *Hareket* dergisinde kapitalizm konusunun yazar Seyfi Kemahlı tarafından 'Bugünkü ve Yarınki Türkiye' başlığı altında ele alındığı görülmüştür. Yazar üniversite eğitimi alan gençleri ve gençler üzerinde yaşanan fikri ve siyasi etkenleri kaleme almıştır. Ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak olan gençlerin ideolojik hareketler çerçevesinde tenkit süzgecinden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gençler üzerinden konuyu materyalizm, Marksizm ve kapitalizme getirmiştir. Yazara göre; “Bu iki hasım ideolojinin de kötülükleri vardır. Kapitalizm ıstıraplara kulak tıkamaktadır, Marksizm ise vatan ufuklarında savaş öncesi hazırlığı yapmaktadır. Milletlerin bu iki hasım ideoloji karşısında kurtuluşuna sebep olacak tek ideoloji milliyetçiliktir” (Kemahlı, 1968, s. 26).

Yazar, halkın kapitalizmin İslam'a uygunluğu konusunda inandırıldığı kanaatindedir. Yazının devamında bu iki ideoloji karşısında milliyetçiliğin metodunun ne olması gerektiğinden bahsetmiş, çileleri unutturacak çözümün İslam ruhuna yönelen milliyetçi sosyalizm olduğunu ifade etmiştir.

Hüseyin Perviz Hatemi *Hareket* dergisinde genel itibariyle İslamiyet sosyalizm ve İslamiyet kapitalizm konularını devamlı surette ele almıştır. Bu yazılardan bir diğeri 'İslamiyet ve Kapitalizm' başlıklı yazı olmuştur. Yazar, M. Rodinson'un İslam ve Kapitalizm adlı eseri ve Türkçe tercümesi hakkındaki görüşlerini kaleme almıştır. Kitabın tercümesinde oldukça hatalar olduğunu ifade ederek yorumlamasına başlamıştır. Yazıda Roger Garaudy ve Rodinson'un Marksizm anlayışının kıyaslaması yapılmıştır. Özellikle Rodinson'un İslam'ın kapitalizme engel olamayacağını söylemiş olduğunu

vurgulamıştır. Yazının devamında kitabın içerisinde yer alan bölüm ve sözlere eleştiriler getirmektedir. Yazıdan görülen o ki uzunca bir eleştiri mahiyetine sahiptir. (Hatemi, 1969, s. 7). *Hareket* dergisi açısından bu yazı, sistem anlamında dışarıdan habersiz olunmadığının kanıtı niteliğindedir.

Kapitalizm konusunu işleyenler arasında Topçu'da yer almıştır. 'Kapitalizm Dünyası' başlıklı yazıyla sermaye emek ilişkisindeki değişimleri ele almıştır. Bir malın üreticiden direkt olarak tüketiciye geçmemesinin bir tuzak olduğunu ve kapitalizmin bu tuzak vesilesiyle beslendiğini ifade etmektedir. Bu zulmü yaşatanların esas olarak Yahudiler olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda doktor işçi, avukat öğretmen perspektifinden elde edilen emek kazanç oranına eleştiri getirmiştir. Topçu'ya göre;

“Serbest iktisadın müdafacıları her tarafta bu sistemin fazla üretim getirdiğini ileri sürerek onun üstünlüğünü savunuyorlar. Onların bu iddiası hem sakat hem değersizdir. Önce sakattır; çünkü devletçi iktisatta üretimin azalması, ancak serbest iktisattan devletçi şekle geçiş devresinde görülüyor. Her geçit devri bir yıkım sayılır. Onda evvelki cihaz bozulur, kurulu bina yıkılır, eski düzen alt üst olur. Hiç şüphesiz bu esnasında üretim engellenecek ve hızını azaltacaktır. Ama yeni düzen kurulduktan sonra devlet sermayesiyle desteklenen devletçi iktisat evvelkinden daha sağlam olacak ve daha büyük hızla ilerleyecektir. Serbest iktisadın üretimi artırdığı yolundaki iddia aynı zamanda değersizdir. Çünkü bu sistemde üretim artışı olmasının millet çoğunluğuna faydası yoktur. Bu, kimseye hayrı olmayan üretimdir. Sadece büyük sermaye sahibinin hırslarını artırır, ahlakını bozar, zulmüne destek olur. Üretimin artırdığı sermayeyle orantılı olarak fabrika büyür, içinde çalışan talihsiz esirlerin sayısı artar ve işkenceleri çoğalır, muhteşem sermayenin sahibi sultan ise insanlık saflarından daima biraz daha uzaklaşır. Fertçi veya devletçi iktisat, maddenin esaretinden sıyrılmadıkça insanlığı umduğu selamete ulaştıramayacaktır” (Topçu, 1970b, s. 4).

Topçu çözüm olarak ise, devlet gücüyle gerçekleştirilen bir iktisat cihazının gerekliliğini savunmuştur.

Kapitalizme karşı olduğunu ispat eden en mühim yazılardan biri 'İslam Kapitalizm Uyuşmazlığı' başlıklı yazı olmuştur. Zira bu yazı dergide yazarı belirtilmemiş olup başyazısı olarak ilan edilmiştir. Yazıda İslam düşünürleri arasında gösterilen Cemaleddin Efgani 'den söz edilmiş, övgüler düzülmüş ve Türkiye'deki düşünürler arasında bu ismi kısmen de takip edenler olarak İzmirli İbrahim Hakkı ile Mehmet Akif gösterilmiştir. Yazıda İslam'ın faiz yasağına bir çare bulmak ve İslamiyet ile kapitalizmi uzlaştırmak

düşüncesiyle şimdiye kadar zaman zaman ortaya atılmış olan görüşlerden söz edilmiş ve bunlara eleştiri getirilmiştir. Özellikle vurgulanan husus ise bankaya karşı olunmadığıdır. Ancak devlet müdahalesine ve düzeltilmesine karşı olunan anlayışa eleştiri getirilmiştir (“İslam Kapitalizm Uyuşmazlığı”, 1972).

Ahmet Tabakoğlu da kapitalizme dair yazılar kaleme almıştır. Bu yazılardan biri ‘İslâm Zirai İktisat ve Vergileme Nizamının Hukuki Esasları’ başlıklı yazıdır. Yazıda Osmanlı döneminde tarım anlayışında kapitalizme geçiş ve geçemeyişten söz edilmiştir. Bu konuya dair farklı Türk iktisatçıların fikirlerine yer verilerek değerlendirme yapılmıştır. Yazarın yorumuna göre; “Osmanlı kapitalizme geçişe izin vermeyecek bir anlayışa hakimdir. Zira ekonomi anlayışı ihtiyaca göre üretim esasına dayanıyordu” (Tabakoğlu, 1974a, s. 8). Yazının sonunda kurulması gerçekleştirilecek bir İslam devletinde öncelikli olarak neler yapılmalıdır ve hangi anlayışta hareket edilmelidir sorularına cevap aranmıştır. Bunları da şöyle sıralamıştır; “devlet, şeriatça ferdi mülkiyet altına alınmaya uymamış topraklara el koymalıdır. Zirai işletme köy işletmeleriyle oluşturulmalıdır ve sistem olarak kooperatiflerin kullanılması gerekir. Ayrıca ziraata bağlı sanayi geliştirilmelidir” (Tabakoğlu, 1974a, s. 8).

3.1.4. Ahlak

Ahlak kavramı Nurettin Topçu’da çok büyük bir öneme sahiptir. Bu önem Hareket dergisine de yansımış bulunmaktadır. Öncelikli olarak *Büyük Doğu*’daki ahlak yazıları ele alınıp ardından *Hareket*’teki yazılara değinilecektir.

Nizamettin Nazif’in ‘Ne Gün Şahlanacağız’ adlı yazısında ihtikardan söz ettiğini görüyoruz. Bu bağlamda kavramın manasından ve yöntemlerinden de söz edilmiştir. Ayrıca ihtikarı önlemek için yapılması gereken tedbirleri de yine yazısında sıralamıştır. Bu yazı bize gösteriyor ki; toplumun problem olarak karşılaştığı meselelere dikkat çekilerek önem verilmiştir (Nazif, 1944, s. 3). İhtikar, bir ahlak meselesi olarak görülmüştür.

Ahlak konusuna atıf yapılan yazılardan bir diğeri Sedat İsmail’in ‘Tüccardaki Kazanç Hırsı İktisadiyatımızı Baltalıyor’ başlıklı yazısı olmuştur. Yazıda direkt olarak ahlak temasına değinilmemiş olsa da başlıktan da görüleceği üzere kanaat etme ve hırs meselesinden söz edilmiştir. Bu bağlamda konunun kökeni olarak ahlak olduğunu söyleyebiliriz. Yazıda, 1959 yılında ülkemizi ziyaret eden Almanya heyetinde yer aldığı ifade edilen Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı heyeti başkanı olan Khan’ın basın

toplantısında söylediklerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda heyet başkanının Türkiye ekonomisi ve kalkınması hakkında söylediklerine kelimesi kelimesine yer verildiği görülmektedir. Konuşmasında çıkan sonuç; iktisadiyatımızı kazanç hırsının baltaladığı olmuştur (İsmail, 1959a, s. 12).

Hareket dergisinde ahlak konusuna dair incelediğimiz ilk yazı Nurettin Topçu'nun 'Allahsız Kazanç' başlıklı yazısı olmuştur. Nurettin Topçu bu başlık altında iktisat ve ahlak konusu işlemiştir. Bu yazıda yalnızca makineleşme eleştirisi değil aynı zamanda insanların istek ve iştahlarında artış yaşandığına eleştiri getirmiştir. Öyle ki Topçu'ya göre yakın gelecekte insanlık tahammül edilemez bir hal alacaktır. Topçu'nun 1966 yılında bahsettiği bu sözler günümüze dahi yorum getirme mahiyetindedir. Topluma inkılap adıyla süslenerek yansıtılan modernleşme hareketini insanlık için uçurum olarak görmektedir. Çözüm olarak ise bir cemiyet nizamının kurulmasını göstermiştir. Toplumdaki kopukluğun ana nedenini çalışan ve işçi arasındaki dostluk bağlarının kopmuş olması olarak değerlendirmektedir. Yazının devamında ticaret ve siyaset kavramlarını tanımlama ve kıyaslama yapmıştır. Yazının ana konusu olan tüccarlara dair haksız kazançlarından söz etmektedir ve bu tip kazançları Allahsız kazanç olarak nitelemiştir. Topçu, parayı nefesine esir eden cehennemi kuvvetlerin en belası olarak görmüştür. Hareket dergisine dair incelemesini yaptığımız ilk yazıdan görülüyor ki ekonomi değil iktisat anlayışı dergi açısından daha mühim bir meseledir (Topçu, 1966b).

Ahlak yazılarında Nurettin Topçu'nun ağırlığı dergide devam etmiştir. 'Ahlak Yaralarımız' başlığıyla Nurettin Topçu yazısında iş ve ahlak sahasını ele almıştır ve maddeler halinde sektör yorumlamasında bulunmuştur. Spor, kumar, alkol bunların başında gelmektedir. Yakın tarihimizin kötü örneklerinin ahlaki düşüşü kolaylaştırdığı kanaatindedir. Ahlaktaki bu düşüşün sebebini ise irade terbiyesindeki eksiklik olarak görmektedir. Bu noktada din adamlarına oldukça görev düştüğünü söyleyerek eksik kaldıkları noktaları dile getirmiştir. Mehmet Akif gibi ilim ve ahlak önderlerini yetiştirme noktasında çok uzak bir noktada bulunduğumuzu ifade etmiştir ve yazının devamında milliyetçilik hareketlerinin neden istenilen sonuca ulaşamadığını maddeler halinde sıralamıştır. En büyük sebeplerden birini ise para ve maddi kuvvetlerle başarıya ulaşılacağına zannedilmesi olarak söylemiştir ve sonuç olarak milliyetçilik davasında başarıya ulaşmanın şartını, evvelkilerin yaptığı hataları tekrar etmemek şeklinde özetlemiştir. Düşmanlar karşısında Türkiye milliyetçiler birliği halinde birleşme teklifinde bulunmuştur (Topçu, 1967).

Ahlak konusunu Topçu'nun dışında Cemil Kıvanç'ında ele aldığı görülmüştür. 'Düzen ve İnsan' başlıklı yazısında modern iktisat düşüncesi çerçevesinde gelişmemiş ülkelere politika tavsiyelerinde bulunulduğunu, bunun ise dış yardımlara bağımlılık yarattığını ifade etmiştir. İnsanlarda ahlak ve ilim anlayışı olarak düşünüş yaşandığından söz ederken, bunun sebebi olarak var olan düzeni göstermektedir. Düzeni yeniden inşa etmeye kalkıldığında ise buna izin verilmediğinden yakınmaktadır. Yazar, bu haldeyken çözümü insandan başlamak olarak görmektedir. Zira insan düzelirse toplum da düzelecektir (Kıvanç, 1969).

Aslında birebir ahlak ile ilişkilendirilemeyecek olsa da yine de anlam itibariyle ahlak konusuna değinilen bir diğer yazı olarak Ahmet Debbağ'ın 'Fasit Daire' başlıklı yazısı karşımıza çıkmaktadır. Yazıda yazar asıl olarak batılılaşma meselesini ele almıştır.

“Batılılaşma yolunda kendi benliğimizden uzaklaşmamız Müslüman Türkün ananevi hasletlerinin ortadan kaldırılmasına yol açtı. Son yarım asırda dinden, tarihten ve kültürden kopuş, kesin darbelerle tamamlandıktan sonra yaşayışımız, zevklerimiz, hedeflerimiz hep Batı rengiyle boyandı. Sokaklar, basın ve mektepler bu köklü değişim hareketinde üzerlerine düşen görevleri ifa ettiler. Milli olmayan güçlerin çörelendiği politikayı da gördükten sonra görüyoruz ki, karşımızda iktisaden çökmüş, eski ahlakından uzaklaşmış çaresiz ve şaşkın büyülmüş bir kalabalık vardır. Son yıllarda gelişen sağ neşriyat ise büyük çoğunluğu ile din duygularını sömürmekle, yaygara edebiyatı ile gerçek İslam'ı elbette sunamaz. Bunlar aynı zamanda memleket davalarını yabancı ideolojilere bırakıp, günlük politikaya sırtını dayayarak, sokak kavgalarında bazı menfaat gruplarına alet olmak, sadece Allah için kılınan namazları miting haline getirmek gibi, İslam ile taban tabana zıt davranış içinde olduklarını göstermiştir. Bu durumdan kurtulmak adına, gençliğimizin halkımızla beraber kurtarılması, milli kültüre dayalı şuurlu ve planlı bir eğitim sisteminin kurulması, iktisadi tedbirlerin bir an önce alınması ve hayatımızı ilahi iradeye uygun biçimde çerçeveselendirerek gerekli olan ilmi, fikri ve ahlaki çalışmalara girişmek gerekmektedir” (Debbağ, 1972, s. 30).

3.2. Sosyal Yapı

Sosyal yapı kavramına baktığımızda *Büyük Doğu*'ya dair bir yazı incelemesi yer almamıştır. Bunun yerine Necip Fazıl'ın şahsına ait yorumlara değinilmiş, genelde ise *Hareket* dergisindeki yazılara atıf yapılmıştır.

Hareket dergisinde Ali Bulaç, dünyadaki buhranın ele alındığı ‘Sınıf Meselesi’ başlıklı yazısında, dünyadaki buhranın genellikle iktisadi sebeplerden ötürü meydana geldiğini ifade etmiştir. Yazıda batının gelişimi, kapitalizmin doğuşu, sınıflı toplum yapısının meydana gelişi, sosyalist düşünce, Marksizm ve en sonda da İslam’ın iktisat görüşüne göre sınıf meselesi ele alınmıştır. İslam’ın sınıfsız bir toplumu öngördüğü ifade edilmiştir. Yazının devamında İslam’ın mülkiyete, üretime, tüketime bakışı ele alınmış ve anlatılmıştır. Batı’da ve İslam’da işçi kavramı ele alınarak farklılıklar kaleme alınmıştır. Son olarak bu konulara dair İslam tarihinden örnekler verilmiştir. Yazının oldukça teferruatlı izahlarla ele alındığını, tam 15 sayfa olması ispat eder niteliktedir (Bulaç, 1974).

Sadettin Elibol’un sınıflı yapıya değindiği ‘Sınıfsız Topluma Doğru’ başlıklı yazısında öncelikle sınıflı toplumun tanımıyla başlanmıştır. Ardından İslam toplumunda durumun nasıl olduğunu açıklamıştır.

“İslam toplumunda mutlak mülkiyet anlayışı yoktur. Üretim araçlarıyla beraber her şey bir sınıfa, bir gruba mutlak olarak verilemez. Kanuni mülkiyet anlayışı vardır. Toplumumuzda üretimin amacı toplumun çıkarları olduğu için ferdi bencilliğin sesi yoktur. Oysa liberal ekonomistlerin toplumunda, üretim, serbest rekabet ortamı içinde, her türlü yoldan ferdi çıkar sağlamak için olduğundan, faiz, karaborsa, ihtikar, kumar, eğlence ve tekelleşerek sömürme yolları açıktır. Fertler sonuna kadar bu yollarda, yürümekte serbesttir. Bizim toplumumuzda, sınıfsız toplumumuzda kar vardır, ama bu, insanın insana yardımı içindir, genel toplum çıkarı içindir. Kendilerini bir organizmanın parçaları gibi gören insanlardan başka türlü sü beklenemez. İslam’ın hâkim olduğu düzende üretim, tüketim için olmadığından sınıfın oluşması ihtimali yoktur” (Elibol, 1977, s. 19).

Yazar, yazının devamında vahiy iktisadından söz etmiştir.

“Vahiy iktisadı, planlı bir iktisattır. Bütün iktisadi hayat planlanmış durumdadır. Günümüz karma ekonomilerinde, özel ve kamu sektörünün ayrılığı sebebiyle, planlama, teşvik edici ve emredici diye bir ikilik gösterir. Oysa emrediciliğin hâkim olmadığı planlama sömürüyü kesinlikle kaldırıcı değildir. Yine kapitalist üçlü, yani kişisel kazanç arzusu, fiyat mekanizmasının olumsuz etkisi yürür. İslam iktisadında ise tasarrufla yatırım arasında sağlam bir ilişki kurulmuş durumdadır. Tasarrufların değerlendirilişi kişilerin kendi arzularına, diledikleri gibi üretme ve tüketmelerine bırakılmış değildir. Faizle kazanç da yasaktır. Plan içinde hangi mallar, ne suretle ve

kimin için sorusunun cevabı verilmiş durumdadır. Nereye, ne yapılacağı, nasıl yapılacağı bütün detaylarıyla belirlenmiştir” (Elibol, 1977, s. 20).

Vahyin iktisat siyasetini uygulayan devlet, gelirin elde edilmesinde ve dağıtılışında verimliliği ve eşitliği sağlayan; dolayısıyla insanın insan tarafından istismarını kaldıran bir devlettir sonucuna varılmıştır.

Sosyal yapıya dair dikkat çeken yazılardan bir diğeri de Rekin Ertem’in ‘Elifbeden Alfabe’ başlıklı yazısıdır. Türkiye’de yaşanan harf devrimini ele alan bir yazıdır. Harf devriminin nasıl vuku bulduğu, geliştiği ve nihayete erdiği detaylıca anlatılmıştır. Yazarın konuyu dair yorumu ise şöyledir;

“Cumhuriyetten sonra Batılılaşma amacıyla yapılan devrimler, birdenbire akla gelmiş ve uygulanmış fikirler değildir. Bunlar, Mustafa Kemal'in gençliğinden beri olmasını şiddetle istediği tasarılarıdır. Düşündüklerini uygulamadan önce yaptığı siyaset, yapmayı düşündüğü hareket için önce kamuoyu hazırlamaktı. Harf meselesinde de aynı hareket tarzını kullanmış, toplantılarda, sohbetlerde, yemeklerde, eski harflerin mahzurları hakkında konular açmış, açtırmış, konuşmuş, konuşturmuş, aydın zümre içinde bir fikir birliği yaratmağa çalışmıştır” (Ertem, 1979, s. 31).

Sosyal yapı kavramı çerçevesinde Necip Fazıl ve Nurettin Topçu bağlamında bir kıyaslama yapacak olursak; “Topçu, Necip Fazıl’a göre zorunlu göçün sonucu oluşan psikolojinin toplumsal, ekonomik ve ahlaki kökenlerine daha fazla gönderme yapar” (Mollaer, 2016a, s. 190) diyebiliriz.

Ayrıca Topçu’ya göre sosyal yapı bağlamında bir iktisadi istismar yaşanmıştır. Anti kapitalizmin arkasında maddi kuvvetlerin manevi cepheyi yozlaştırıcı etkisi olmuştur. İstismarın kaynağını da şu şekilde açıklamıştır:

“İstismarın kaynağı iş bölümüdür. İçerisinde iş bölümü yapılan topluluklar, fertlerin arasında işleri bölerken, kiminin payına kolay işler, kimine de ağır işler düştü. Kimi az, kimi çok çalıştı. Lakin hep aynı sofrada yediler, aynı kulübede oturdular. İşler arasındaki bu fark başlangıçta büyük değildi ve bir adaletsizlik halinde gözlere batmıyordu. Lakin zamanla, her işe harcanan emek farkları büyüdü ve insanları sınıflar halinde birbirlerinden ayırdı. Mülkiyetin gittikçe ferdileşmesi ve herkesin kendi kazancıyla başkalarından ayrı hayat sürmesi, insanlar arasında servet ve geçim bakımından uçurumlar açtı. Adeta herkesin dünyası birbirinden ayrıldı. Böylece meydana çıkan hayat kavgası sahnesinde çarpışma korkunç denebilecek hale geldi ve bu devirde hakikaten insan insanın kurdu oldu. On dokuzuncu asırda, büyük

sermayeye dayanan kapitalist rejim, bu kurdu yenilmez bir canavar haline getirmiştir” (Topçu, 1999b, s. 233).

3.2.1. Mülkiyet

Mülkiyet kavramı üzerinde *Büyük Doğu*'da da *Hareket* dergisinde de pek fazla yazı yer almamıştır. Bu bölümde önce *Hareket* ardından *Büyük Doğu* dergisi ele alınacaktır.

Hareket dergisi açısından Ahmet Tabakoğlu'nun 'İslam'ın Mülkiyet Görüşü' başlıklı yazısı örnek teşkil etmiştir. Yazıda İslam'daki mülkiyet anlayışı ele alınmıştır.

“İslam, hususi mülkiyeti bir hak ve esas olarak kabul etmiştir. Helal yollardan elde edilmiş mülkiyetin dokunulmazlığını sağlamak, bu suretle de normal olmayan kazançlara mâni olmak gayet tabii bir davranıştır. Hususi mülkiyetin, İslam'ın umumi prensipleri içerisinde değerlendirilince, cemiyetin menfaatlerine aykırı olmadığı müddetçe meşru olduğu anlaşılır. İslam'da zulüm yasaklanmış, kul hakkına saygı ve başkalarına zarar vermeme kaydı konmuştur. İlk olarak İslam mülkiyetin esas sebebi olarak emeği arar. Sermaye ve toprak gibi diğer istihsal amillerinin de semerelerinin ferde ait oluşu ancak onun emeğiyle desteklenmiş olmasıyla mümkündür. Toprağa eklenen emek de mutlak olmamakla beraber bir mülkiyetin sebebidir ki, bu klasik fıkhîta toprağı ihyanın mülkiyet hakkını gerektirmiş olması şeklinde ifade edilir” (Tabakoğlu, 1973a, s. 17).

Yazarın varmış olduğu sonuca göre; servetin belirli ellerde toplanmasını önlemek, servetin cemiyet aleyhine büyümesine de mâni olmaktadır.

Ahmet Tabakoğlu'nun mülkiyet konusuna dair ihtiyaç kavramını da kullanarak yazı kaleme aldığı görülmüştür. 'İslam'da Hayatın Sürdürülmesi Yahut Mülkün İşletilmesi' başlığını taşıyan bu yazıda, yazar konuya ihtiyaç kavramından söz ederek başlamıştır.

“İhtiyaç kavramı İslam ve Batı iktisatlarında temelden farklı özellikler taşımaktadır. Bu özellikler öngörülen üretim tarzlarının da temelden farklı olmasına yol açmaktadır. İhtiyaç kavramının Batı iktisat düşüncesi içerisinde de çelişkili bir mahiyeti vardır. Bu çelişkinin esası Batı iktisadının (özellikle kapitalist iktisadın) ihtiyaçları sınırsız olarak kabul ederken ihtiyacın oluşturduğu talep unsuruna bir sınır çizmesidir. İslam cemiyeti ise insanın fitri olan arzularına, ihtiraslarına bir sınır koymaya ve ona manevi tatminin sonsuzluğunu açmaya çalışır. Zira maddi tatminin sınırlı oluşu ve arzuların sınırsızlığı insanı ruhi-manevi bir çıkmaza sokar. Öte yandan kıt kaynaklar iddiasına rağmen sınırsız ihtiyaçlara göre üreten Batı iktisat

sistemi tabii kaynakları alabildiğine israf eder. Oysa israf fikrinin olmadığı bir İslam toplumu kaynakları verimli olarak kullanır” (Tabakoğlu, 1979a, s. 10).

Özellikle, İslam toplumunda ihtiyaçları öncelikle zaruretler tayin eder vurgusu yapılmış ve üretim sistemi anlamında bir karşılaştırma da yer almıştır.

“İsraf yasağı temeli üzerinde oluşan İslami üretim tarzı İslam devletine tabi olanların beslenme, barınma, giyinme, ulaşım ihtiyaçlarını yeterli olarak karşılamak hedefine yöneliktir. Bu üretim tarzında ihtiyaç dolayısıyla tüketim ilk saiktir. O halde İslami üretim tarzını tüketim-üretim-tüketim-üretim formülüyle özetleyebiliriz. Çağdaş kapitalist sistemde ise üretim tarzını şu ifade ile özetlemek mümkündür: Üretim-tüketim-üretim. Tüketimi sınırlayan İslam, tüketim kredilerini ödünçlerini de sınırlar. Bir kere taksitli satışlar türünden tüketim ödünçleri riba'nın bir çeşidini teşkil ettiğinden meşru değildir. İslam toplumunda halkın ihtiyaçlarını gidermeye yetecek gelir elde etmeleri esastır. Bu kısa vadeli tüketim ödünçlerine olan ihtiyacı bertaraf ettiği gibi tasarrufa ayrılacak bir gelir fazlasının aşırı tüketimden alıkonularak içtimai refah ve yatırım harcamalarına yöneltilmesini gerektirir” (Tabakoğlu, 1979a, s. 10).

Yazar, İslam'ın hem yeni gelir yaratan hem de adil gelir bölüşümünü sağlayan bir harcama sistemi öngördüğü sonucuna varmıştır.

Nurettin Topçu'ya ait olan bir mülkiyet yazısı bulunmaktadır. Ancak Topçu'nun mülkiyete dair görüşlerini başka yazılarından ve kaynaklardan görebilmekteyiz. Ezel Erverdi, Topçu'nun düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“İnsan şahsiyeti bütünleyeceği ve güven vereceği için özel mülkiyete inanır, büyük mülkiyetin ve sermayenin devlet eliyle yönetilmesi gerektiğini, zira bunların insan elinde toplanmasının insan ahlakını bozacağını, İslam'ın esaslarına uymayacağını savunurdu. Küçük yaygın mülkiyete, kooperatifçiliğe, fabrikada çalışanların belli oranlarda çalıştıkları yerlere ortak olmasına dayanan, çalışanların işlerine sahip oldukları bir sistemi düşünürdü” (Erverdi, 2018, s. 453).

3.3. Üretim ve Tüketim Yapısı

Bu bölümde dergi yazıları öncelikle *Büyük Doğu* ardından *Hareket* dergisi olarak ele alınacaktır.

Büyük Doğu'da tüketim meselesi 'Kalkınma ve Kredi' başlığıyla yazar Sedat İsmail tarafından ele alınmıştır. Kalkınmak isteyen ekonomilerin diğer ülkelerden kredi almasını son derece doğal olarak gören yazar, Türkiye'nin de dostlarından kredi almasını olağan

karşılama gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak da ikinci cihan harbinden sonra Fransa ve Almanya'nın almış olduğu kredilerle birlikte kalkınmasını yapabildiği verilmektedir. Ancak yazar şunu da vurgulamaktadır. Bu krediler, spekülasyon ellerde vatandaşa yük oluşturacak şekillere kullanılmadığı zaman verimli olacaktır. Bu kredilerin kesinlikle suiistimal edilmeden kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Yazar kredi için; “kullanılması bilindiği takdirde müthiş bir ilaçtır” (İsmail, 1959b, s. 12) şeklinde bir tanımlamada bulunmuştur.

Üretim konusu her iki dergide de tüketim konusuna göre daha fazla öneme sahip olmuştur. Bu yüzden üretim konusu ayrı bir alt başlık olarak ele alınmıştır. Tüketim yapısına dair daha detaylı fikir sahibi olabilmek adına Nurettin Topçu'nun fikirlerine bakabiliriz.

“Devrimizde dünyanın mutlak hâkimi olan büyük sermaye, serbest iktisat rejiminin tabii çocuğudur. Serbest değişim, küçük sanayi devrinde emeği emekle karşılıyordu. Büyük sanayi devri el ve zihin emeğini birlikte sermayeyle karşılıyor ve bir ferdin her türlü iktidarını geçen ne bedeninin ne de ruhunun eseri olmayan yabancı bir canavar unsuru emeğin karşısına koyuyor. Bu yeni trampa usulüdür. Kapitalizmi yaşatan devrimizde çalışan insanlık işte böyle bir esaret zinciriyle bağlanmış bulunuyor. Sermaye sahibinin kullandığı bir sosyal siyasettir ve onun kazanç dediği şey siyasetin, açık adıyla medeni bir dalaverenin mahsulüdür. Bu, malın üreticinin elinden doğrudan doğruya tüketicinin eline geçemeyişinden faydalanılarak kurulmuş bir tuzaktır. Sermaye sahibi, üreticiyle tüketicinin arasına dolambaçlı geçitlerle dolu bir cihaz, bir dalavere cihazı kurmuş bulunuyor. Servetin özünü bu cihazın içinde kendi eline geçiriyor, yalnız tortusunu her alanda çalışan ellere, üreticilere dağıtıyor. Büyük sanayinin ilerlemesi de ancak böyle bir sistemle mümkün oluyor. Bu sistemle yalnız emeğini kazancına karşılık satan namuslu adam, sermaye sahibinin makine esaretine teslim ettiği bir mahkûm durumundadır” (Topçu, 1999b, ss. 181–182).

3.3.1. Emek

Büyük Doğu'da emek konusuna dair Doğan Nail Altuncuoğlu'nun ‘İşsizlik’ başlıklı yazısı dikkat çekmektedir. Yazar, gençliğin yarısının lise eğitiminin ardından özel sektörde iş ve zanaat sahibi olmak yerine devlet kapısında dolanarak memuriyet peşine koşmakta olduğunu ifade etmiştir. Son zamanlarda gazetelerde yer alan hırsızlık vakalarında Amerikanvari gangsterlerin, okumuş tahsilli hırsızların çoğaldığını söylemektedir. Özellikle manevi olarak da eksikliği olan kişiler yüz kızartıcı suçlara

mevki göstermeye başlamışlardır. Hükümetin işsizlik sorununu nasıl çözeceğine dair bir soruyla yazısını tamamlamıştır. Buradan görüleceği üzere işsizlik sorununun günümüzde de aynı düzeylerde devam ettiğini, özellikle tahsil görmüş kişilerin memuriyet dışında başka işlere tenezzül etmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca yazarın işsizlik sorununda bir muhalif görüntü sergilediği aşikâr ancak buna dair bir çözümden de söz etmediği görülmektedir (Altuncuoğlu, 1948).

Emek meselesinin ele alındığı bir diğer yazı Şükrü Baban'ın 'Grev ve İşsizlik' adlı yazısıdır. Yazar grev ve işsizlik kavramlarının farklı ve benzer yönlerini ele almıştır. Her ikisi de sonuç itibarıyla işçinin çalışmamasını ifade ederken, grev; şartların ıslah edilmesi için ortaya çıkan bir durumdur. İşsizlik ise çalışma arzusu içindeyken çalışacak sahayı bulamamaktır. Her ikisinin de zararlarından ve ekonomiye etkisinden söz edilmiştir. Bu doğrultuda şayet grev yapılırsa ortaya çıkan insan rakamı, ülkede mevcut olan işsiz rakamının altındadır. Oysaki hükümetler grev meselesini işsizlerin varlığından daha büyük bir tehlike olarak görürler. Örnek olarak İngiltere'nin savaş sonrası yaşadığı 7 milyon insanın işsiz kalması hadisesi verilmiştir. Normal şartlarda grev yapıldığında İngiltere'de 2 milyon insan çalışmaz iken savaş sonrası sadece tek başına işsiz olanların rakamı 7 milyon olmuştur. Buna dikkat çekerek işsiz kalma rakamının önemine dikkat çekilmiştir. Görüldüğü üzere bir kavram kıyaslaması yaparken yazarın dünyadaki meseleleri de örnek olarak aktardığı ve kıyaslamada kullandığı görülmektedir (Baban, 1954a).

Emek kavramı çerçevesinde işsizlik meselesinin ele alınmaya devam ettiği görülmüştür. Sedat İsmail tarafından kaleme alınan 'İşsizlik ve Sebepleri' başlıklı yazıda 1959 yılının son dönemlerinde yaşanan işsizlik problemini 4 Ağustos kararlarının neticesi olarak değerlendirilmektedir. Zira artık toptancı ve perakendeci kredi alamaz duruma gelmiş ve bu sebepten enflasyonist bir ortam oluşmuş ve bu doğrultuda da işsizlik artmıştır. Bunu aşmak için ise yazarın önerisi kendi yağında kavrulma psikolojisinden sıyrılarak doğru bir program ve plan çerçevesinde dışa açılmadır. Yazar, esasen tedbirleri doğru ve yerinde bulunduğunu beyan etmektedir ancak alınan neticeler doğrultusunda ufak rötuşların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (İsmail, 1959c).

Büyük Doğu'nun emek kavramına verdiği önemi bu konuya dair çokça yazıya vermesinden görebiliyoruz. Yine bu konunun ele alındığı bir diğer yazı 'Kullanılmayan İnsan Gücü' başlığıyla Nedim Evliya'nın yazısı olmuştur. Yazar, ülkemizin özellikle Almanya'ya yaptığı insan gücü transferini eleştirmektedir. Bu hamlenin hem siyasi olarak

hem de iktisadi olarak yanlış bir karar olduğu fikrini taşımaktadır. Bu ciddi eleştirisine Türkiye dışından başka hiçbir ülkenin insan gücünü göz göre göre yollamadığını örnek vererek söylemektedir. Yazara göre bu siyasi hamle iktisadi açıdan iflas demektir (Evliya, 1965).

Hareket dergisinde *Büyük Doğu*'da olduğu gibi bir iş ve işsizlik meselesinden ziyade emek kavramının kökenini ifade eden esnaf yapısına değinilmiştir. 'İslam Esnaf Birlikleri' başlığıyla Ahmet Tabakoğlu tarafından kaleme alınan yazıda yazar öncelikle İslam esnaf birliklerinin tarihi seyrinden söz etmiş ve ardından fütüvvet teşkilatından söz etmiştir. Esnaf birliklerinin yapısında bulunan özellikler anlatılmıştır.

“Esnaf birlikleri kuruluş ve genişleme devirlerinde Osmanlı devletinin en sağlam yardımcılarındandı. İmparatorluğun her tarafına yayılan bu birlikler hemen aynı yapıya sahip, birbirleriyle de sıkı şekilde irtibat halinde olan, sağlam bir teşkilatla içten ve dıştan örgülü iktisadi birimler ve aynı zamanda maarif ve terbiye merkezleri olarak Osmanlı içtimai bünyesinin temelini teşkil ediyorlardı. Esnaf birliklerini İslam cemiyet ve iktisat düzenini göz önüne almadan anlayabilmenin imkânı yoktur. İslam cemiyeti müstehlik cemiyeti değildir. Orada üretim ihtiyaca göredir. Orada israfa yer yoktur” (Tabakoğlu, 1973b, s. 4).

Ardından İslam esnaf birliklerinin günden güne gerilemesine sebep olan faktörlerden de söz etmiştir.

“Evvela ele alabileceğimiz ahlaki değişimleri uzun bir refah devrinin peşinden gelen gevşemeye bağlayabiliriz. Bununla birlikte iktisadi değişimler fert başına düşen geliri azaltmış ve iki hadisenin bir arada gerçekleşmesi cemiyete hâkim olan, maddenin ancak bir imtihan vasıtası olduğu görüşünü yaralamıştı. İnsanlar mevcut durumlarını korumaya çabalamışlar, fakat daima aleyhe gelişen dış şartların tesirleri onların kuvvetlerini zaafa uğratmış, maddi hırs ve menfaatlerle birlikte çatışmalar baş göstermişti. Bozulan siyasi vaziyet yüzünden ihtiyaca göre istihsal ekonomisi desteğini kaybetmişti. Bütün bu sebeplerden dolayı esnafın refah ve maişet seviyesinin düşmesi çok olağan bir şeydi. Böylece herhangi bir meslek veya sanat kolunun kendi çatısı altında barındırdığı uzuvların sayısı ile bizzat taşıdığı teknik kapasite ve umumiyetle geçim imkanları birbirine denk gelmeyince arada birtakım sürtüşmelerin vuku bulması kaçınılmaz bir hale geliyordu. Sonuç olarak; Bir ahlak devleti olmakla beraber temelinde ziraat ve küçük sanatlar bulunan sağlam bir iktisadi yapıya sahip Osmanlı Devleti bu sıkıntıları bünyeye sindirip daha uzun müddet hayatını devam ettirdi. Fakat birçok yönden devletin başına açılan gailelerin

sebebiyle ıslahatların gerçekleştirilememesi ve artan nüfusun tazyiki geniş köylü ve esnaf yığınlarına yansıyor, emek gücünün diğer istihsal amillerinden daha hızlı artması fert başına düşen istihsalı ve geliri azaltıyor yani bu yığınlar gizli işsiz haline geliyordu. İçtimai bünye günden güne çürüyordu” (Tabakoğlu, 1973b, s. 4).

3.3.2. Üretim

Üretim konusunun her iki dergide de önem verilerek ele alındığını söyleyebiliriz.

Büyük Doğu dergisinde Hakkı Kâmil Ak ‘Tuttuğumuz Yol’ başlığı ile 5 adet yazı kaleme almıştır ve bu başlık altında devlet teşekküllerinden söz etmiştir. Daha çok eleştiri mahiyetine sahip olan bu yazılarda yazar, devlet teşekküllerini milletin arasına sızmış bir kara kediyeye benzeterek ciddi manada eleştiri getirmektedir. Bunun başlıca sebebini de devlet teşekkülü ve iktisadi teşekküllerin kendi aralarında yaptıkları alım ve satımlarda fiyat konusunda zincirleme yaparak aynı rakamları göstermeleri olarak ifade etmiştir. Bunu da bir şarap örneğiyle açıklamaktadır. Şarap satıcısı müşterisine 5 kuruştan bir bardak şarap satıyor, müşteri elindeki şarap bardağını yolda gördüğü bir başka kişiye yeniden 5 kuruşa satıyor. Ortada aynı malın aynı fiyata zincirleme olarak dönmesi söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak iktisadi devlet teşekküllerinin mamullerin fiyat ve maliyet analizinin iyi yapılarak düzeltme yoluna gidilmesi gerektiğini aktarmaktadır (H. K. Ak, 1946).

Hareket dergisinde yazar Ahmet Tabakoğlu tarafından hem zirai iktisat hem de üretim kavramı çerçevesinde ele alınan ‘İslâm Zirai İktisat ve Vergileme Nizamınının Hukuki Esasları IV’ başlıklı yazı İslam iktisadındaki ihtiyaca binaen üretim artışı esasından söz eden bir yazıdır. Daha öncesinde yine aynı başlıklı bu konuyu ilk olarak ele aldığında kapitalizme dair görüşlerini dile getiren yazar bu defa Osmanlı iktisat düzenine dair yapılan eleştirilere cevaplar vermiştir. Bunların ardından başlıkta da yer alan asıl meseleden söz edilmiş ve bir İslam devletinin zirai yapısı nasıl olmalı sorusuna yanıt aranmıştır. Öncelikli olarak ahlak ve kültür yapısının yükselmesi gerektiğini ifade etmiştir. İşlenmeyen topraklara devlet tarafından el koyulmalıdır görüşünü savunmaktadır. Toprakların parçalanması önlenmelidir, zirai kooperatifler kurularak araçlardan kurtulma yolu seçilmelidir, ziraatın iklim şartlarına bağlılığını azaltıcı önlemler alınmalıdır, ziraate dayalı sanayi geliştirilmelidir gibi çözüm önerileri yazıda sıralanmıştır (Tabakoğlu, 1974b).

Tabakoğlu, üretim ve kapitalizm konularını ‘Osmanlı Toplumunu Kapitalizme Niçin Geçmedi? Osmanlı Üretim Tarzı Tartışmaları Üzerine Deneme’ başlığı altında birlikte ele almıştır. İktisat köşesinde sıklıkla yazı kaleme alan Tabakoğlu, Osmanlı toplumunu ele aldığı 26 sayfalık yazısında Osmanlı toplumunun kapitalizm karşısındaki direnişinden söz etmiştir. Yazar, Türkiye'nin bugünü eleştirip değerlendirmek ve yarını hakkında ipuçları yakalayabilmek için ilk şartın, onun geçmişine eğilmek olduğunu düşünmektedir. Şüphesiz ki Osmanlı, bu geçmişin en önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Yazıya Osmanlı devletinin ana hatlarından bahsederek giriş yapmıştır.

“Osmanlı devletinin en belirli vasfı bir İslam devleti oluşudur. Bizzat Osmanlı tarihçilerinin Osmanlı devletini, genel bir Türk tarihi içinde değil de İslam tarihi içerisinde ele almaları bu bakımdan ilgi çekicidir. Osmanlı Devleti, toprakta büyük ölçüde ikta sisteminin bir devamı olan tımar sistemini asıl unsur olarak kabul etmiştir. Selçuklulardan intikal eden iktanın tanınması ve merkezkaç bir ortamda ortaya çıkan feodalimsi temayüllerin bertaraf edilmesi devletin ilk işi oldu ve bu temayüllerin bir belirtisi olan malikanelere karşı tavrı alındı. İktisadi sistemin temel özelliği devletçilik idi. Fakat özel kesime büyük yer veren, iltizam vs. ile özel kesimi devlet hizmetinde kullanan devletçilik. Bunun yanında kuvvetli bir merkezîyetçilik söz konusudur. Berkes'in de belirttiği gibi İbn Haldunvari düşünüş bozulmağa yol açan temel etkenin uzun bir refah döneminin peşinden gelen ahlaki gerileme olduğunu kabul eder. Buna göre servetin bizatihi kendisi değil, zihniyetin değişmesi özel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasına ve dolayısıyla düzenin bozulmasına yol açmıştır. Düzenin bozulmasında iç sebep olarak zikredebileceğimiz ahlaki zihniyet değişimi ile ilgili bir husus da ihtişam döneminden sonra ortaya çıkan lüks merakıdır” (Tabakoğlu, 1976, s. 2).

Osmanlı’da bozulmaya neden olan dış etkenlerden de söz etmiştir. Bunların önde geleni denizcilik alanında ortaya çıkan gelişmelerdir. Çöküş sebeplerinden de bahsettikten sonra ‘Sistem Tartışması’ adlı bir alt başlığa geçerek feodalite, Asya üretim tarzı, kapitalizm öncesi üretim biçimi, kapitalizm öncesi mal ekonomisi görüşü gibi konulardan bahsetmiştir. Yazar açısından bu yazıda önemli olan; çağın ilerisindeki bir üretim tarzından sonra, gelişen batı kapitalizminin karşısında üstünlüğünü sürdürmesini engelleyen ve onu giderek kapitalizmin etki sahasına sokan özelliklerin neler olduğunu tespit edebilmek olmuştur. Başlıkta sorduğu soru için bir cevap vermek adına şöyle söylemiştir: “Böyle bir toplumun kapitalizme geçip geçemeyeceği tartışmasına girmeden

evvel onun kapitalizm öncesi mi yoksa kapitalizm dışı bir ekonomi mi olduğunu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir” (Tabakoğlu, 1976, s. 2).

Tabakoğlu, üretim ve emek konusunu ‘İktisadi Hayatın Unsurları veya Üretim Âmilleri I: Emek’ başlığı altında birlikte de incelemiştir. Emek konusu çağdaş iktisat ve İslam anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır.

“Çağdaş iktisat anlayışı üretim amillerini (faktörlerini) emek, sermaye, teşebbüs ve toprak olarak tespit eder. İslam fihhına göre bunları emek ve mal olmak üzere iki kısma ayırmak kabildir. Üretim ve gelir bu iki faktörün bileşimiyle oluşur. Teşebbüs ve teşkilat unsuru emek; sermaye ile tabii kaynaklar da mal kavramı içerisinde ele alınırlar. İslam emeği en yüce değer olarak görür. Kazancın en kutsalı el emeğinin mahsulü olandır. İslam’da çalışabilecek durumda olan hiç kimsenin başkasının emeğinin ürününden haksız yere pay alması düşünülmemiştir. Emek sadece ferdi ihtiyaçları gidermeye yönelik bir çaba değil aynı zamanda içtimai üretimi ve refahı meydana getiren en mühim unsurdur. İnsanlara fayda sağlayan herhangi bir işte çalışan bir kimse yerine getirilmesi gerekli bir farzı işlemektedir. Kapitalist iktisat nazariyesinin kurucuları olan Smith ve Ricardo değerinin temelinde emeği görüyorlardı. Smith’e göre her milletin senelik emeği her sene istihlak ettiği hayatını sürdürmesini sağlayan maddeleri kendisine tedarik eden ilkel sermayedir ve daima bu maddeler ya doğrudan doğruya emeğin ürününden veya o ürün ile diğer milletlerden satın aldığı şeylerden ibarettir. Ricardo değerinin tamamen emek tarafından vücuda getirildiği görüşündedir. Marx öncesi sosyalistler de emeğin mülkiyetin ve değerinin kaynağı olduğu fikrindedirler. Neoklasikler ise değerinin oluşmasında emeğe değil talebe ağırlık verirler. İslam, toplumu bir çelişkiler yumağı olarak ele almaz. Bunun için emeğin ürünü ferdi olduğu kadar içtimai bir vasıf da taşımaktadır. Fert cemiyet içerisinde kendi kabiliyetleri önünde engel konulmamış ve fakat cemiyetle çatışmasına imkân verilmeyen bir varlıktır. Cemiyeti kendisini meydana getiren üyelerin en bilgilileri ve en kabiliyetlileri temsil eder. Kazancın ve mülkiyetin temelinde emeğin başlıca unsur olarak görüldüğü ve servet edinmeye birçok kayıtlar getiren ve gelir seviyesi bakımından yükselenlere ağır mükellefiyetler ve mesuliyetler yükleyen bir sistemde sömürü bir kaide değildir. İslam toplumunda fertler aynı gayeye yönelmişlerdir” (Tabakoğlu, 1979b, s. 13).

Emek konusunun ardından işçi kavramını ele alınmıştır.

“İslam’ın işçi emekçi kavramı çağdaş anlayıştaki işçi kavramından epey farklıdır. İslam fihhında işçi ecir ıstılahı ile ifade edilmiştir. Ecir, icare yani kira akdiyle tutulan kimse demektir Bundan anlaşıldığına göre ecir emeğini kiralayan kimsedir.

Bu manada amele, hizmetçi, çoban, şoför, tutmak, terziye elbise diktirmek, saat tamir ettirmek vs. işçi-işveren münasebetini doğurur” (Tabakoğlu, 1979b, s. 13).

Büyük Doğu ve Hareket dergisi incelemesinde ilk kez karşılaşılan husus, İslam iktisadı literatüründe yer alan kavramların Tabakoğlu'nun yazısında yer bulmuş olmasıdır. İcare, mudarebe, müşareke, müzara gibi kavramlar ilk kez bu yazının bazı yerlerinde kullanılmıştır.

3.3.3. Pazar

Büyük Doğu dergisinde yazarı belli olmayan ve bankacı müstear adı ile dergide yer bulan ‘Hal, Bu Ki’ başlıklı yazıda; kömür fiyatlarından söz edilmiştir. Genel itibariyle piyasa fiyatları ve özellikle kömür fiyatının ele alındığını ifade edebiliriz. Ayrıca bu konunun 4 sayı sonrasında yeniden kaleme alındığını da belirtmekte yarar var. Bu sonuç bize gösteriyor ki; yazının ardından toplumda veya siyaset mekanizmalarında bir harekete geçişin olup olmadığının takibi yapılmaktadır (Bankacı, 1945).

Büyük Doğu açısından oldukça önem verilen konu olduğunu ifade ettiğimiz ortak pazar meselesinde Sabahattin Zaim’de 1971 yılında bir yazı kaleme almıştır. ‘Ortak Pazarın İktisadi Yönü’ başlığını taşıyan bu yazıda Zaim; ortak Pazar meselesini 2 yazıyla ele almıştır. İlk olarak ortak pazara giriş için imzalanan protokolde ülkemiz açısından iktisadi olarak olumsuz etki yaratabilecek hususları sıraladığı görülmektedir. Bunun yanında fayda sağlayacak menfaatleri de sıralamıştır.

“Tarım mallarımızın ihracı çoğalacaktır, sanayimiz rekabete kavuşacak, işçilerimiz ortak pazar ülkelerine rahatça gidebilecek. Olumsuz yanı olarak ise; bazı sanayi kolları kapanmak zorunda kalacak, dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesinden olumsuz etkilenilecek, yeni sınai yatırımlar azalacak, Türk ekonomisi ortak pazarın rekabet ortamında debelenecektir” (Zaim, 1971a, s. 6).

Ortak pazar meselesinde Mehmet İsmet Salihoğlu'nun da Sabahattin Zaim gibi düşündüğü görülmektedir.

Sabahattin Zaim'in devam niteliğindeki ikinci yazısında protokolü incelemeye devam ederek, çok önemli bir detaya değindiği görülmektedir.

“Ortak pazar geçiş devresi anlaşmasındaki mantık ithal edilecek mallarda ülkelerin vergileri tedricen azaltmalarını kapsamaktadır. Türkiye tarım malı ihraç eden bir ülkedir ama Avrupa ülkeleri sınai malları ihraç etmektedir. Oysa protokolde vergisi azaltılacak olan mamuller yalnızca sınai malları kapsamaktadır. Yani bu durumda

Türkiye tek taraflı bir indirime maruz kalacaktır. İkinci olarak, Türkiye sınai mal çerçevesinde en çok tekstil ürünü üretebilmektedir ve ortak pazar protokolüne göre tekstil ürünleri de vergi azaltısına dahil edilmemiştir. Üçüncü olarak da Türk işçileri ortak Pazar ülkelerine geçiş yapamaz şartının bulunmasıdır. Yani her halükârda ortak pazarın olumlu yanı olan maddeler Türkiye için işlemez vaziyette bulunmaktadır. Sonuç olarak ortak pazar ülkelerinin Türkiye'ye kâğıt üzerinde 'veriyoruz' derken aslında tek taraflı olarak iş hallettiklerini görüyoruz" (Zaim, 1971b, s. 6).

İktisadi pazar meselesinin *Hareket* dergisinde de Sabahattin Zaim tarafından sıkça ele alındığı görülmektedir. 'İran Pakistan ve Türkiye Arasında Kültürel ve İktisadi İşbirliği' başlığıyla yer alan yazıda Türkiye, İran ve Pakistan arasında 21 Temmuz 1964 tarihinde kültürel ve iktisadi işbirliği hususunda imzalanan anlaşmanın incelemesini gerçekleştirmiştir. Konuyu fikri temelleri, doğuş sebepleri, önemi ve tatbikatı yönünden ele almıştır. Zaim'e göre;

"İran ve Pakistan ile iktisadi ve kültürel bir işbirliğine girişmek Atatürk tarafından düşünülen ve cumhuriyetin ilk kuruluş devrelerinde Sadabat Paktı ile kurulan Türkiye'nin doğu kanadını emniyet altına almak ve geliştirmek politikasına uygundur. Bu anlaşma İslam memleketleri arasında son iki asırdan beri ırk esasına dayanmayıp iktisadi ve kültürel işbirliği esasına dayanan ilk anlaşmadır" (Zaim, 1966, s. 18).

Zaim'e göre bu anlaşma sulhçu bir anlaşmadır ve iktisadi sahada olduğu gibi siyasisi sahada da huzur sağlayacaktır.

Hareket dergisinde de tıpkı *Büyük Doğu*'da olduğu gibi pazar kavramı çerçevesinde ortak pazar meselesi ve işbirlikleri ele alınmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Turgut Yemişçi'nin 'Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Organları, Çalışma Şekli ve Son Gelişme' başlıklı yazısı örnek teşkil etmektedir. Araştırma niteliği taşıyan yazıda şunlar yer almıştır:

"Türkiye, İran ve Pakistan aralarında mevcut anlaşmalardan istifade olunarak, ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda geniş iş birliğine gidilmesi amacıyla İstanbul'da 21-22 Temmuz 1964 tarihinde Devlet ve Hükümet başkanları arasında bir zirve toplantısı yapılmıştır. Daha önce ilgili bakan ve teknisyenlerin hazırladıkları, öngörülen iş birliğinin anahtarlarını ihtiva eden rapor hemen aynen kabul edilmiştir. Öncelikle bu rapor; bölgesel iş birliği, milli kalkınmayı

hızlandırmak ve dünya barışını temin etmek için çok gerekli bir faktördür” (Yemişçi, 1966, s. 20).

Genel itibariyle rapordan beklentilerini ve getirebileceği faydaları yazısında sunmuştur.

3.3.4. Mal

Hem *Büyük Doğu* hem de *Hareket* dergisinde mal kavramı sanayi, Sosyalizm, üretim, emek, İslamiyet ve sosyalizm tartışmaları gibi konuların içerisinde yer alan bir mesele olarak ele alınmıştır. Ayrı bir kavram olarak işlenmemiştir.

3.3.5. Sanayi

Sanayi kavramına dair ilk yazılardan birisi *Büyük Doğu*’da yer alan, ekonomi bakanıyla yapılmış bir röportajdır. Nuri Aksöz tarafından gerçekleştirilen bu röportajın ana konusu Karabük’teki demir çelik fabrikası olmuştur. Piyasadaki satış fiyatlarına dair bir eleştiri içermektedir (Aksöz, 1946).

Büyük Doğu ve *Hareket* dergisinde sanayi kavramı etrafında fazla yazı yer almadığı görülmektedir. Bu bağlamda Hareket dergisi açısından konu itibariyle az değinilen meselelerden biri de sanayi olmuştur.

Bu konu hakkında yazılmış olması sebebiyle örnek verebileceğimiz yazılardan biri Fevzi Namıkoğlu’nun ‘Batılılaşma Hareketleri İçinde Yeni Bir Dönem’ başlıklı yazısıdır. Yazıda Sanayinin bir devletin gelişmesinde önemli unsur olduğundan söz edilmiştir. Cumhuriyet’in 50. yılından itibaren batılılaşma hareketinin artık iktisadi açıdan yapılmaya başladığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda toplum yapımız da sanayi anlayışı çevresinde şekillenmeye başladı eleştirisinde bulunmuştur. Yazar hareket dergisinin batılılaşma konusunda oldukça fazlaca yazıya yer verdiğinin hatırlatmasını yapmıştır. Türkiye’nin kökten bir değişim içinde olduğunu ifade etmektedir. Peki bu hareket karşısında ne yapacağız sorusunu sorarak yazar yine kendisi cevaplamaktadır. “İnsanımızı sanayinin teknik anlayışına esir etmeden, İslam’ın öngördüğü sınıfsız toplum yapısı ile, devletçi ve cemaatçi yapı anlayışıyla birlikte alarak işe başlamak gerekmektedir” (Namıkoğlu, 1974a, s. 31).

3.3.6. Tarım

Büyük Doğu’da tarım konusuna çok yer verilmediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ele alınmış yazı olarak Ali Rıza Pişkin’in ‘Zirai Teşkilatlanma’ yazısı karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Öncelikle planlamanın gerekliliğini ele alan bir yazı, ardından planlamanın nasıl

ve kimler tarafından oluşturulabileceğine dair bir hüküm yazısı ve sonrasında da planlama teşkilatında zirai teşkilatlanmaya düşen öneme dair bir yazıyı kaleme almıştır. Harp sonrasında Türkiye’de diğer ülkelerin ekonomi durumuna nazaran fiyatlar oldukça yükselmiştir. Ancak şimdi harp durumu ortadan kalktığından dolayı diğer ülkelerle ekonomi ilişkileri kurulduğunda bu yüksek fiyatlardan olumsuz etkilenmemek için planlı bir düzenleme ile ekonomi rakamlarını tekrardan yavaş yavaş normale çekmenin gerekliliğinden söz etmektedir. Bu doğrultuda ziraat teşkilatına düşen vazifeleri sıralamaktadır. Çözüm önerileri ise şöyledir:

“Öncelikle çiftçiler büyük ve küçük çiftçi olarak iki gruba ayrılmalıdır. Bunun kıstası ise mahsulü 1.5 tona kadar olanlar küçük, 1.5 tondan fazla olanlar ise büyük çiftçi olarak kabul edilip vesikalandırılacaktır. Bunun yapılma sebebi ise küçük çiftçiler mahsullerini sadece buldukları vilayetin pazarında satabilecekken büyük çiftçi ülkenin her pazarına ürün nakledip satabilecektir. Ortak ve önemli kriter ise kesinlikle bu satış fiyatlama serbest şekilde pazarda meydana gelmesi gerekliliğidir. Bahsi geçen mahsul miktarının tespiti ise tahmin usulüne göre yapılacaktır. Oluşturulan bir heyet tarafından hasattan önce tahminen bir tonlama yapılacak, çiftçinin itiraz hakkı için belirli bir gün verilecek, bu durumda ikinci bir heyet tekrardan tahminleme gerçekleştirecek ve bu ikinci heyetin kararı kesinlik arz edeceğinden yeni bir itiraz kabul edilmeyecektir. Küçük çiftçinin mahsulünün %15’i, büyük çiftçinin mahsulünün %25’i devletin payı olarak alınacaktır” (Pişkin, 1943a, s. 6).

Yazar Pişkin, işte bu gibi yöntemler, heyetler ve vergi sistemi aracılığıyla yeni bir zirai teşkilatlanma önerisi sunmaktadır.

Hareket dergisi içinde tıpkı sanayi gibi tarım konusuna da çokça değinilmediği söylenebilir. Çalışmamız açısından tarım kavramına dair incelenen tek yazı Fevzi Namıkoğlu’nun ‘Toprak Reformu ve Sanayileşme’ başlıklı yazısıdır. Yazar, İslam’ın mülkiyet anlatışını ortaya koyarak yazısına başlamıştır. Batılılaşma amaçlarıyla Osmanlı’nın ardından Türkiye’de mutlak özel mülkiyetçilik anlayışına geçilmesini eleştirmektedir. Toprak reformu ile sanayileşme arasında sıkı bir bağ olduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncelerinin ardından sol olarak tabir edilen zümreyi, geçmişi yok saymaları sebebiyle yoğun eleştiriye tutmaktadır. 1970’ler açısından en mühim meseleyi toprak düzenindeki düzensizliğin getireceği, insan toprak ilişkisi olarak görmektedir (Namıkoğlu, 1974b).

3.4. İktisadi ve Mali Yapı

İktisadi ve mali yapı başlığı, çalışmamız açısından en geniş bölüm olarak yer almıştır. Çalışmada kullanılan 21 kavramın 11 tanesi bu bölümde işlenmiştir.

3.4.1. Banka

Büyük Doğu'da banka kavramıyla ele alınmış 11 yazı bulunmasına rağmen çalışmamız çerçevesinde önem arz eden yalnızca 1 yazı yer almaktadır. Necip Fazıl'a ait olan bu yazıda da genel itibariyle kumardan söz edilmiştir. Kumarın toplumu ele geçirdiğini ifade ederek başladığı yazısında, asıl kumarın bankalar olduğunu ifade etmiştir. Bu halin sorumlusu olarak da kurulmuş olan ilk bankayı görmüştür. İsmen zikretmediği bu bankayı diğer bankaların politikaları ve ahlaksızlıklarına örnek teşkil ettiği yönünde eleştirmiştir. Daha önceden banka müfettişliği yapmış olduğunu hatırlatarak, söylediklerinin okuyucular tarafından dikkate alınmasını önermiştir. Bu eleştirilerin sonunda işini düzgünce yapmaya çalışan banka kurumlarının da olduğunu ifade ederek, onların öncü olup bu ahlaksızlıktan toplumu kurtarmasını umut ettiğini aktarmıştır (Kısakürek, 1971).

3.4.2. Ticaret

Büyük Doğu'da ticaret denince en çok önem verilen konulardan birinin ortak pazar olduğunu yeniden hatırlatmakta yarar var. Sedat İsmail tarafından kaleme alınan 'Müşterek Pazar ve Son Durum' başlıklı yazı buna bir örnektir. Yazıda ortak pazar hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Müşterek pazarda şu anda 6 ülke yer almaktadır. Brüksel'de yapılan müzakereye Türkiye'de davet edilmiştir ve konu Türkiye'nin de ortak pazara alınıp alınmamasıdır. Özellikle Fransa Türkiye'nin ortak pazara alınmasına dair olumlu görüşlerini aktarmıştır. Yazarın ifadesine göre Türkiye halihazırda ortak Pazar içinde olmasa bile ihracat ve ithalatının büyük oranını ortak pazar içinde yer alan ülkeler ile gerçekleştirmektedir. Anca ortak pazara girmeyi önemli kılan husus ileride Avrupa Birliği kurulduğunda Türkiye'nin de girerek insan ve para mübadelesini serbestçe yapabilecek olmasıdır. Ancak yazar endişe olarak, hammadde satışının ortak pazarda yapılamayacağını zira bunu Almanya'nın gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. Zaten Almanya'da Türkiye'nin daha çok zirai bakımdan iş yapmasını tavsiye etmektedir. Yine de ortak pazara girersek zamanla endüstrimiz bundan olumlu şekilde etkilenecek ve biz de mamul madde satmaya başlayabileceğimiz görüşündedir. Bütün bu olumlu hamle sebebiyle yazar hükümeti tebrik etmektedir. Çünkü Avrupa Birliği'ne girmek son derece önemli görülmektedir (İsmail, 1959d).

3.4.3. Finans

Büyük Doğu'da Nizamettin Nazif, dünyada yaşanan finans krizlerinin dergi tarafından takip edildiğini 'Fransa Berbat Bir Durumdadır' başlıklı yazısıyla ortaya koymaktadır. Yazara göre; Dünyadaki devletler arasında en berbat durumda olanı Fransa'dır. 1946 yılı için yapılan bu yorumun sebebi, Fransa meclisinin birbirine tam zıt fikirlere sahip kişilerden oluşmuş olmasıdır. Daha da kötüsü bu fikir ayrılıklarını bir araya getirenin ne halk ne de liderler olduğunu, aksine bunların gizli kuvvetler tarafından yönetildiklerini ifade etmektedir. Fransa'da ortada henüz bir anayasa bulunmamaktadır. Meclis içerisinde bir taraf komünist anayasa oluşturmayı, diğer taraf ise komünist bir anayasadan sakınmayı tercih etmektedir. Fransa'daki iç karışıklık sebebiyle Fransa Merkez Bankası büyük sermayedarların varlıklarına el koymuştur. Bu sebepten ötürü de ülkede sermayenin kaçma teşebbüsleri baş göstermiştir (Nazif, 1946).

Anlaşılan o ki Nizamettin Nazif önderliğinde *Büyük Doğu* dergisi başka devletlerin hal ve durumlarını takip ederek dergide buna yer vermektedir. Yazarın detaylıca verdiği bilgiler, tahminler, olası durumlar hakkında görüşlerini de yazıda aktardığı görülmektedir. Bu noktada yalnızca Türkiye iktisadının değil diğer başka ülkelerin durumlarının da analiz edildiği açıkça görülmektedir.

Finans konusunda eğitici bir yazıya da yer verildiği görülmüştür. Bu yazı Doğan Nail Altuncuoğlu'nun 'Geçim İndeksi' başlıklı yazısıdır. Geçim indeksinin ne demek olduğu ve ne işe yaradığından bahsedilerek bir öğretici amaçlanmıştır. Vurgu yapılan mesele, halkın ekonomik olarak sıkıntı yaşanan dönemlerde bilinçsizce ekonomi endeksine dair konuşmalara başlıyor olmasıdır. Bu doğrultuda bu kavramın aslı nedir neyi ifade eder diyerek tanımlama yapılmıştır. Geçim indeksinin hesaplanma sebepleri, hesaplama yöntemleri, Türkiye dışında Amerika'ya ait indeks verileri gibi hususlar yazıda detaylandırılarak anlatılmıştır (Altuncuoğlu, 1959a).

Yapılan bu çalışma bize göstermektedir ki *Büyük Doğu*'nun iktisat köşesi, eleştiri ve muhalefet organı olmanın yanında ayrıca bir öğretici faaliyeti de sunmaktadır. Ancak aynı bağlamda *Hareket* dergisine baktığımızda herhangi bir yazıyla karşılaşmamaktayız.

3.4.4. Tasarruf

Büyük Doğu dergisinde devlet bütçesine atf yapılarak tasarruf edilmesi gerekliliğine savunan Cafer Seno, bu konuyu 'Yeni Bütçe Etrafında' başlıklı yazısında ele almıştır.

1947 yılının bütçesine dair olan bu yazıda Seno, vatandaş başına düşen bütçe yükünün 63 lira olduğunu ifade etmektedir. Recep Peker hükümetinin devlet harcamalarında tasarrufa gidileceği beyanına rağmen gerçekleşen bütçe ilanında buna riayet edilmediğini söylemektedir. Yazara göre söz ile fiil arasında tam 143 milyon liralık fark bulunmaktadır. Tasarruf fikrine bir türlü ulaşamamış gözüküyoruz. Halbuki yazara göre tasarruf bilincine erişmezsek bu bütçe yükünü kaldırmak vatandaş için oldukça zor olacaktır. Yazar bakanlıkları ayrı ayrı zikrederek ayrılan bütçe rakamlarına değinmektedir. Genişleyen masrafları karşılamak daha bütçe tasarısı meclisten geçmeden gelecek olan zamlardan söz edildiği ifade edilmektedir (Seno, 1946b).

Tasarruf meselesi yatırım kavramıyla birlikte de ele alınmıştır. Nail Altuncuoğlu'na göre devlet amme yatırımları yanında asıl olarak hususi sektör yatırımlarına önem vermelidir. Zira bir devletin kalkınmasını, milli hasılasının ne kadarının yatırımları ayrıldığı ile alakalıdır. Az gelişmiş bir ülke olarak buna oldukça önem verilmelidir. Ancak buna ait ölçümler ve planlar maalesef ki yapılmış değil eleştirisinde bulunmaktadır. Yazıda iki adet tablo ve veri kullanılmıştır. Bu tablo doğrultusunda Türkiye'de yapılan amme ve hususi yatırımlara ayrılan paylar yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda 1950-1954 arası yatırım payı iyi iken 1954'ten sonra biraz düşüş olduğu ifade edilmiştir. %60 gibi yüksek bir oranın inşaat sektörü için ayrıldığını ifade ederek dönemin rakamlarını gözler önüne sermiştir (Altuncuoğlu, 1959b).

Tasarruf konusunun yatırımla birlikte ele alındığını gösteren bir diğer yazı da yine Doğan Nail Altuncuoğlu'nun 'Türkiye'de Amme Yatırımları' başlıklı yazısıdır. Altuncuoğlu bu defa konuyu özele indirgeyerek amme yatırımlarından söz etmiştir. Yatırımlar kısa ve uzun vadeli olduğunda ne gibi sonuçlar doğuracağı bilgisi okurlar için verilmiştir. Ardından da bütçeden ayrılan yatırım payları rakamlar ile sunulmuştur. 1950 yılından itibaren amme yatırımları artış göstermiştir. Tablo verileri ışığında son zamanlarda yapılan amme yatırımlarında en büyük oranın ulaşım sektörüne ait olduğu ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere daha önce başka konularda da yapılan konu takibi yöntemi yatırımlar mevzusu için de yapılmaya devam etmiştir. Büyük Doğu'da yer alan iktisadi meseleler genellikle seri halinde ve konu takibi yapılarak ele alınmaktadır (Altuncuoğlu, 1959c).

Yine görüleceği üzere tasarruf meselesinde *Hareket* dergisinin herhangi bir yazısı yer almamaktadır. Bu bağlamda yalnızca *Büyük Doğu*'da ayrı bir başlık olarak konunun ele alındığı görülür.

3.4.5. Harcama

Harcama kavramına dair ise ne *Büyük Doğu* ne de *Hareket* dergisinde bir yazıya rastlanmamıştır. Muhtemelen günümüzdeki gibi bir tüketim toplumu hasıl olmadığı için önem arz eden bir husus olarak görülmemiştir.

3.4.6. Maliye

Çalışmamız kavramları arasında yer alan maliye hakkında da pek yazının yer almadığını ifade edebiliriz. *Hareket* dergisi özelinde kaleme alınan sadece 1 yazının olduğunu söylemek gerekir. Bu yazı da Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi ile İslam Vakfı'nın iş birliği sonucunda hazırlanan bir yazıdır ve *Hareket* dergisi için yazar Ahmet Tabakoğlu çevirmiştir. 'İslâm'da Para ve Maliye Siyasetlerinin Bazı Meseleleri' başlığına sahip olan yazının başında Kur'an ve Sünnet de riba anlatılmıştır. Yazının devamında klasik Fıkıh ilminde paranın yeri incelenmiştir. Para ve banka hakkında yazılmış olan İslami eserlere değinildiği görülmektedir. Yazının çalışmamız açısından önem teşkil eden yeri İslam'da kredinin yeri alt başlığıyla ele alınan kredi meselesidir. Bu tebliğde; faizsiz bir ekonomide kaynakların tahsisinden, tasarruf ve yatırımların nasıl yapılması gerektiğinden, İslam ekonomisinde paranın nasıl bir rol üstlenmesi gerektiğinden, politikasından, ticari bankalar ve diğer finans kurumlarının rolünden, maliye ve para politikasının nasıl olması gerektiğinden, İslam ekonomisinde yer alan döviz meselesinden, İslam kalkınma bankasından, gelişmekte olan Müslüman ülkelerinin bor yükünden ve son olarak da İslam ekonomisi için alternatif müessese oluşumlarından söz edilmiştir. Çalışmanın tebliğ olması hasebiyle oldukça teferruatlı bir kavramsal çerçeveye sahip olduğu söylenebilir ('İslam'da Para ve Maliye Siyasetlerinin Bazı Meseleleri", 1980).

3.4.7. Piyasa

Necip Fazıl; 'Kimlerdir' başlıklı yazısında "girmedığımız bir harbin sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntının sorumluluk mahluklarıdır" (Kısakürek, 1946, s. 2) demiştir. Bu bağlamda siyasetteki sorumlu kişilere ciddi bir göndermede bulunduğu görülmektedir. Ancak bu yazının asıl önem içeren yanı; Necip Fazıl yazıyı yazdıktan sonra sabah gazetelerinden birine neşredip edemeyeceklerini görmek adına göndermiş olmasıdır. Göndermiş olduğu gazete yazıyı neşrelememiştir. Hatta en azından istifade edelim mantığıyla hareket ederek birtakım değişiklik ve tahrifler denemiş olsalar da yazının yayımlanması gerçekleşmemiş ve yazı *Büyük Doğu* 'da yerini almıştır.

Yazarı belli olmayan ‘İktisaden Az Gelişmiş Memleketler Piyasaları’ başlıklı yazı az gelişmiş ülkelerin piyasa değerlendirmesini içermiştir. Az gelişmiş ülkelerin piyasa teşkilinin gaye ve amaçları yazının ana konusunu oluşturmaktadır ve ekonomiye dair kavramları ve açıklamaları içinde barındırmaktadır. Tam manasıyla halkın anlayabileceği bir mesele ve dilde olmayan bu yazıda; piyasaların çeşitleri, piyasalar arasındaki farklılıklar ve benzerliklerden söz edilmiştir (“İktisaden Az Gelişmiş Memleketler Piyasaları”, 1959).

Şükrü Baban tarafından ‘Kartel ve Tröst’ yapısından söz edildiği görülmektedir. Karteller ve tröstler her zaman müstehlik aleyhine kurulmuş ve yüksek fiyat politikası takip eden birlikler değildir görüşünü savunan bir yazı olarak kaleme alınmıştır. Yazıda öncelikle kartel ve tröst arasındaki benzerlik ve farktan söz edilmiştir. Ardından Amerika ve Almanya’daki oluşumlar örnek gösterilmiştir. Yazar, kartel ve tröst oluşumlarının halkın aleyhinde fiyat belirleme gücü olduğunu belirtmekle birlikte sadece olumsuz olarak düşünmemek gerektiğini beyan ederek tröst veya kartel oluşumlarının sermayedarlar açısından olumlu bir mekanizma olduğundan söz etmektedir. Zira bazı organ ve şubeleri kapatıp tek çatı altından birleşerek tasarruf yapma imkânı elde ettiklerini ifade eder. Bu tasarruf edilen miktarlar da satış yaptıkları mamullerde fiyat indirimi olarak yansıyabilir görüşündedir. Zira dergiler ve gazeteler aşırı yüksek fiyat spekülasyonlarına sessiz kalmayarak engel olabilir görüşündedir. Yazar, halkın tekel oluşumlarında fiyatların en yüksek seviyede olduğu kanaatinin aksine fiyatların kar maksimizasyonu sağlamak açısından düşük tutulduğu fikrini taşıdığını aktarmaktadır (Baban, 1959).

Ortak pazar meselesinin *Büyük Doğu*’da yıllar geçse de takip edilerek yeniden ele alındığı görülmüştür. Daha önce 1959 yılında Sedat İsmail tarafından ele alınan ‘Ortak Pazar’ meselesi 1971 yılında Mehmet İsmet Salihaoğlu tarafından yeniden ele alınmıştır. Yazar ülke olarak ortak pazar bünyesine girmememiz gerektiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda en büyük sorumluluğun mecliste olduğunu ve meclisin bunu kesinlikle onaylamaması gerektiğini ifade etmektedir. Neden ortak pazara girmemek gerekir sorusuna da cevaplar vermiştir. Bu doğrultuda sebepleri maddeler halinde sıraladığı görülmektedir. En büyük sebep olarak ise ortak pazara girilmediği takdirde Türkiye’nin büyüme ve gelişmesinin duraklayacağı iddiasını sunmuştur (Salihoglu, 1971).

Piyasa mevzusunu *Hareket* dergisinin ayrı bir kavram olarak değerlendirmeye tabi tutmadığı söylenebilir.

3.4.8. İktisat

Her iki dergide de iktisat ve ekonomi kavramları farklı olarak ele alınmıştır. Ekonomi denince güncel olaylar ve rakamlar ele alınmış; iktisat denince de genel itibariyle sistemler ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ekonomi kavramına yakın yazılara, daha sonrasında da iktisadi yazılara değinilmiştir. Gidişat olarak ise önce Büyük Doğu arından Hareket yazıları ele alınmıştır.

Büyük Doğu'da ekonomi hakkında kaleme alınan Ali Rıza Pişkin'in 'plan' konulu yazısında; ülke ekonomisini yönetenlerin planlı hareket etmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ancak bu yazıda herhangi bir şekilde iktisat ilmine dair cümleler yer almamış olup aksine gününbirlik çözüm niteliği taşıyacak olan tavsiyelerden söz edilmiştir. İktisat ilminden faydalanıp çözüm üretmesi gereken aydın kesime dair ise yurt dışında eğitim görmüş olmaları sebebiyle pek güven duymadığını ifade etmiştir. Tam anlamıyla bir durum tespiti yapılmıştır (Pişkin, 1943b).

Ali Rıza Pişkin ekonomi yazılarında plan meselesine oldukça önem vermiştir. Bu bağlamda peş peşe dergi sayılarında 'plan, planı kimler yapar, zirai teşkilatlanma, teşkilat ve tedbir, Ticaret ve Sanayi Hayatımızı Teşkilatlandırma İşi' gibi başlıklarda konuyu teferruatlı bir şekilde ele almıştır.

İkinci dünya savaşı sonrasında ülkenin ekonomi durumunun sıkça işlenmiş olduğunu görüyoruz. Bu yazılardan biri Cafer Seno'nun 'Tabii Hale Avdet Lüzumu' adlı yazısıdır. Savaş sonrasında alınan hiçbir tedbirin ihtikar, soygunculuk ve suiistimallerle engel olmadığının altını çizmiştir. Çözüm önerisi olarak da devlet iktisadi nizamının olmasını göstermiştir (Seno, 1946c).

H.H adıyla ilan edilen 'Amerika'da İflas Dalgası' adlı bir yazıda Amerika'da yaşanan ekonomik bir bunalımdan söz edilmektedir. Tıpkı 1929 buhranında olduğu gibi milyoner ve milyarderlerin serveti 1946 yılındayken eriyip yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu duruma üzölmeye gerek olmadığı, zira Amerika'nın Avrupa ölkelerinden farklı bir şekilde servetlerinin eriyip yok olmayacağı zikrediliyor. Bunu da Belçikalı bir gazetecinin söylediklerini delil göstererek ifade etmektedir. Yazarın varmış olduğu sonuç ise; Amerika'da her şeyin kredi ile yürüyor oluşudur. Tasarrufa dayalı bir gelişme değil tüketmeye dayalı bir gelişme anlayışı vardır şeklinde durumu özetlemiştir (H, 1946).

Yazar Kazım Nami Duru sekiz sene vekillik görevi yapmış birisidir. Bunun verdiği tecrübeye dayanarak *Büyük Doğu* dergisinde Avrupa ile ülkemiz iktisadi yönetimini kıyasladığı ‘Her Şeyden Evvel Ekmek’ başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Bu bağlamda Avrupa’da yöneticiler toplumun refahı için çaba sarf ederken, bizdekiler bir şeyler yapmak isteseler de refaha ulaşma zihniyetine sahip olmadıkları için başarılı olamamaktadırlar görüşünü ifade etmiştir. Çünkü bizde iktisadi devletçilik uygulanmaktaydı. İktisadi devletçilik başta faydalı olsa da sınırı aşmaya başlayınca zararlı olmaya başlamıştı. Yazarın eleştirisine göre bizdeki devletçilik zihniyeti Nazi zihniyetini bile aşmış durumda. Lafta komünizm eleştirisi yapılıyor ama icraat olarak tam da ona yaklaşan bir tavır sergileniyor demektir. Kazım Nami Duru, derginin aynı sayısında memur maaşlarını artırma eleştirisi getiren Cafer Seno’nun aksine memur maaşlarındaki artışın alım gücünü hala karşılayamadığı görüşünde olmuştur. Dolayısıyla derginin aynı sayısında iki farklı yorumun yer aldığını söyleyebiliriz (Duru, 1946).

Milli kalkınma meselesinin yine sıkça ele alınan konulardan biri olarak görmekteyiz. Bunlardan biri de Cafer Seno’nun ‘Türk Milli Kalkınmasını Kimler İdare Edecek’ başlıklı yazısı olmuştur. Yazar yönetimde olan partinin ahvalinden hiç de memnun olmadığını yazısında söylemektedir. Toplumda yer etmiş olan ‘bunlar giderse ülkeyi kim yönetecek algısının son derece yanlış olduğunu, Türk milletinin her zaman bir yönetici kadroyu çıkarabilecek geçmiş birikime sahip olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre partinin millet nezdinde bir itibarı kalmamıştır. Cafer Seno’nun bu yazısında da görüldüğü üzere *Büyük Doğu*’da siyasi bir muhalefetin yapıldığı açıkça görülmektedir. Parti yönetimindeki isimler zikredilmeden ‘alnı temiz olmayanlar’ ifadesi kullanılarak eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Yazarın son çağrısı ise partinin içinde yer alan bu alını karaları ayıklanması, aksi takdirde bundan partinin zarar göreceği nasihati olmuştur (Seno, 1948).

‘Psiko-Ekonomi’ alanında yazılmış bir yazı dikkat çekmektedir. Zira bu konu fazlaca ele alınan bir husus olmamıştır. Sedat İsmail’in kaleme aldığı yazıda Fransa ele alınmıştır. Yazara göre ekonomiyi sadece maddi ihtiyaçlarımızın istihsalı anlamında gören bir çerçeve anlayışı yanlıştır. Her faaliyet sahasında olduğu gibi ekonomi meselesinde de insan, ruh ve vücut bütünü ile vardır. Yazarın bu manada ekonomi anlayışını ortaya koyduğu görülmektedir. Fransız parası olan Frank’ın değerinde yapılan düşürmeden söz edilmiştir. Ancak Fransa’da yapılan işlemin bir devalüasyon değil paranın miktarında küçültme olduğu söylenmektedir. Yazara göre bu işlem psikolojik bir anlam taşımaktadır.

Yazıyı Marksizm'in iflasına bağlayan yazar, artık insanlığın sadece maddi ihtiyaçları doğrultusunda yönetilemeyeceğini, ruh ve vücut bütününe de dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Yazarın aynı başlığı kullanarak sonraki sayılarda da bu konuyu işlediği görülmektedir. Örneğin Fransa'nın ardından Amerika'nın da konu edildiği görülmüştür (İsmail, 1959e).

Ekonomi yazılarının genellikle haber nitelikli olduğunu ifade edebiliriz. Bunu ortaya koyan yazı olarak Doğan Nail Altuncuoğlu'nun 'Türkiye-Almanya İktisadi Görüşmeleri' başlıklı yazısını gösterebiliriz. Yazıda Almanya'nın milli iktisat nazırı Dr. L. Erhard'ın ülkemizi ziyaretinden söz edilmiştir. Türkiye'nin gelişebilmesi için Batı'nın yardımına muhtaç olduğunu ifade eden yazar bu doğrultuda görüşmeyi önemseydiğini ifade etmektedir. Almanya iktisat nazırının Türkiye'nin ortak pazara alınması hususunda olumlu görüşte olduğunu ön plana çıkarmıştır. Yazının çoğunluğunda iktisat nazırının Türkiye hakkındaki olumlu görüşlerine yer verilmiştir (Altuncuoğlu, 1959d).

Ekonomi alanında önem verilen ve takibi yapılan konulardan bir tanesi de 4 Ağustos tedbirleri olmuştur. Zaman zaman bu konunun takibi yapılmış eleştiri ve övgü yazılarına yer verilmiştir. Bunlardan biri de Sedat İsmail'in '4 Ağustos tedbiri Ve Varılan Netice' adlı yazısıdır. Bu yazı; hükümet tarafından 1958 yılında alınan ekonomi tedbirleri hakkında muhalefetten bir vekilin 1 yıl aradan sonra bu tedbirlere dair eleştiri getirmesini kaleme almaktadır. Dikkat çeken husus bu vekilin tedbirler alınırken parti mensubundayken o partiden ayrılmış olduktan sonra konuşuyor olmasıdır. Yazıda açıkça görülmektedir ki hükümetin tedbirlerini destekleyici bir görüntü yer almaktadır. Paranın satın alma gücünü korumaya yönelik yapılan tedbirlerin son derece yerinde olduğu yazar tarafından ifade edilmiştir (İsmail, 1959f).

Büyük Doğu tarafından ekonomi meselesinin Partilerüstü bir dava olduğunu savunan Sedat İsmail, bu görüşünü 'Partilerüstü Dava: Memleket Ekonomisi' başlıklı yazısında dile getirmiştir. CHP, ekonomi hakkında konuşurken, özellikle eleştiri getirirken partiler bazında değil de memleket için genellemesi yapılarak konunun değerlendirilmesi talebinde bulunmuştur. Bu talebi yazar, önceki dönemlerde yatırım ve kalkınma konusunda CHP'nin yapamadığı işleri yeni hükümetin başarmış olmasına bağlamaktadır. Zira yeni hükümetin yaptığı atılımları CHP kesimi olumsuz karşılamakta, gösteriş ve oy için hamleler yapıldığını savunmaktadır. Yazar da bu düşünceye karşı çıktığını yazısında aktarmaktadır. Hiçbir hükümet yapacaklarını muhalefete danışarak yapmaz. Muhalefetin

görevi hükümetin yaptıklarını tenkit etmektir. Yazar ise muhalefete, kuru bir eleştiri üslubu yerine ilmi ve delilli cümlelerle konuşmayı tavsiye etmiştir (İsmail, 1959g).

Ekonomiye dair en mühim meselelerden biri olan enflasyon da ele alınmıştır. E. F. adıyla yazarı belirtilen 'Enflasyon' başlıklı yazıda Menderes döneminde enflasyon sebebiyle ayağa kalkan insanların, ihtilal sonrasında daha da yüksek olan enflasyon rakamlarına hiç de ses çıkaramamasına eleştirisi getirilmektedir. Ve eğer bu böyle giderse enflasyon devalüasyona sebebiyet verecek ve netice olarak bir iflasa gidilecek uyarısında bulunmaktadır (F, 1971).

Ekonomi yorum yazılarından bir diğeri de Bahri Zengin'in 'Ekonomi Üzerine' başlıklı yazısı olmuştur. Yazar, ekonomi kavramını ele almıştır. Hemen hemen bütün ekonomi kitaplarının ilk bölümünde yer alabilecek tanımlamalara yer vererek, Batı'daki ekonomi anlayışından söz etmektedir. Bu doğrultuda Batı anlayışında insanın ekonomi kavramının gerisinde bir olgu olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. İnsan mı ekonomi, ekonomi mi insan için sorusuna sorarak buna yeterli cevabı veremediğimiz müddetçe algıdaki bu değişikliği yapamayacağımızı ifade etmektedir. Bu algı dünyasını oluşturan yapının kapitalizm ve sosyalizm olduğunu ifade eden yazar, bir yargıç gibi ortaya çıkararak bu sistemlerin yargılanması gerektiğini söylemektedir. Bahri Zengin'in bu yazısı için Büyük Doğu'daki ekonomi yazıları arasında 1970li yıllar için ekonomi sistemleri hakkında yazılmış olan nadir yazılardan biri olduğunu söyleyebiliriz (Zengin, 1978).

Hareket dergisinde haber niteliği taşıyan yazılar *Büyük Doğu*'ya göre az bir orana sahiptir. Yine de Selim Yağmur'un 'Hoş geldin Doğu Batı Sentezi' başlıklı yazısı hareket dergisi için haber niteliğinde bir yazı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1973 yılında Boğaz Köprüsü'nün ışıklandırma, elektronik cihazlarının takılması gibi hususlarda Hollanda, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin desteklerinden söz edilerek yazıya başlanmıştır. Yazar, köprü için yardımlar yapılmasına tam da ortak pazara giriş meselesiyle tarih olarak örtüştüğünü ifade etmiştir. Yazara göre;

“Türk demokrasisi de bir başka döneme girmektedir. Boğaz Köprüsü, Cumhuriyetin elli yılında en belli başlı eseri olarak ellinci yıla yetiştii. Yarım asır önce Ziya Gökalp'in söylediği Türkleşmek İslamlaşmak- Batılılaşmak ile Peyami Sefa'nın Doğu-Batı sentezi görüşlerini Boğaz köprüsü gerçekleştirdi. Biz köprü'nün yapımına karşı çıkmıyoruz. Yurt ekonomisine getireceği hamleleri de biliyor ve kabul ediyoruz. Lakin dünya üzerindeki yerimizi ve bize galebe çalan kuvvetleri de düşünmeden edemiyoruz. Koca Osmanlı yolları, hanları, köprüleri ve

kervansarayları kendi güç, imkân ve insanıyla yapardı. O zamanlar batılıyı biz kullanırdık, şimdi ise o bizi kullanıyor” (Yağmur, 1973, s. 42) diyerek eleştiride bulunmuştur.

Cemil Meriç’in de *Hareket* dergisinde ekonomi yazısı kaleme aldığını ifade etmek gerekir. ‘Kendi Sahasında Tek Yıldız’ başlıklı yazıda Meriç, başlı başına İbn-i Haldun’u ele almıştır. Meriç, İbn-i Haldun’un iktisat fikirlerini ele aldığı bu yazısında bir tahlil gerçekleştirmiştir. İbn-i Haldun’a göre zenginliğin kaynağının ticaret değil üretim ve nüfus olduğuna işaret eder. Yazının ana konusu olarak İbn-i Haldun’un emek, sermaye, nüfus, altın, sosyal politika alanında düşünceleri anlatılmıştır (Meriç, 1974).

İsmail Kara ‘İslam Ekonomisi Üzerine’ yazı kaleme almıştır. Yazar, İslam ekonomisinin yalnızca hukuki açıdan ele alınmış olmasını eleştirerek yazısına başlamıştır. Yazara göre Ortadoğu ve Uzakdoğu’da yaşanan gelişmeler neticesinde bankacılık olmak üzere sigorta gibi konular da İslam ekonomisinin konuları arasına girmiştir. Yazar, yapılması gerekenin, bütün İslam ülkelerinin üzerinde uzlaşacağı bir İslam ekonomisi anlayışının inşa edilmesi olduğunu söylemiştir. Yazının devamında M.A. Mannan’ın ‘İslam Ekonomisi’ başlıklı kitabına dair yorum ve eleştirilerini sıralamıştır. Yazar, özellikle de devletin bütçesi el vermediğinde faizle borçlanabilir görüşüne yoğun bir eleştiri getirmiştir (Kara, 1974).

Her iki dergide de iktisat yazılarının ekonomi kavramından ayrı olarak ele alındığını belirtmiştik. Buraya kadar ekonomi yazıları ele alınmıştı, bu noktadan itibaren ise iktisat yazıları yer alacaktır.

Büyük Doğu’da Cafer Seno ‘Cemiyet Sermayedarlığına Doğru’ başlıklı yazısında ikinci dünya savaşı sonrasında iktisadi sistem olarak devletin liberal bir anlayışa büründüğünden söz etmiştir. Bunu yapmak için de kendi kaynakları yetersiz olduğu için önce yabancı sermaye müesseselerinin millileştirilmesi yoluna gidildi ve bu sebepten ötürü devlet tamamen bir iktisadi teşebbüs gibi sahaya girmek zorunda kaldı yorumunu yapmıştır. Yazarın görüşüne göre bu iktisadi teşebbüsler başarılı olmuştur. Ancak daha sonraları devletin iktisadi teşebbüslerini daha da artırarak tamamen ticaret sahasına girmesi, dönemin Başbakan’ı Saraçoğlu tarafından büyük ve zengin servet kaynaklarının devlet elinde toplanacağını ilan etmesiyle kesinlik kazanmış oldu. Tüm bu hamleleri yazar Seno başarılı bulmaktadır. Buradan görülen o ki, *Büyük Doğu* dergisinin bazı yazarları harp sonrası ekonomi yönetiminin başarısız olduğunu söylerken bazı yazarları ise oldukça başarılı yönetildiğini söylemektedir. Yazar büyük buhranın ardından 1932

yılında devletin her vatandaştan sermaye olması sebebiyle bir miktar para toplamasını teklif etmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda devletin kendisinin iktisadi teşebbüs gibi davranarak sermayeyi artık elinde bulundurması sebebiyle bu fikrinden vazgeçtiğini beyan etmektedir (Seno, 1946d).

İktisat köşesinde çoğunlukla iktisadi devlet teşekkülü ve kömür havzası meselesinin yer aldığı görülmüştür. Bunun sebebi dönem itibariyle bu alanlarda sorun yaşanıyor oluşu gösterilebilir. Siyaseti yakından takip eden *Büyük Doğu*'da hiç şüphesiz gündemde yer alan bu konulara kayıtsız kalmamıştır. Özellikle Hakkı Kâmil Ak bu konulara dair peş peşe yazılar yazmıştır. Genel itibariyle bu yazılarda; İktisadi devlet teşekkülleri kar etmektedir ancak bu kar ettiği ticaret alışverişi yine devletin diğer birimleriyle, örneğin bakanlıklarla yapılarak iktisadi devlet teşekküllerinde lüzumsuz harcama ve israf yapılmaktadır eleştirisinde bulunmuştur. Çözüm olarak ise; zincirleme satış işleminin sonlandırılmasını ve kadrolarda tasarruf yapılmasını tavsiye etmiştir (H. K. Ak, 1947).

İktisat köşelerinde genellikle siyasete konu olan meselelerin ele alındığını ifade etmiştik. Yazar Feyzi Yüzüncü'nün 'Endüstri Planlarımız' başlıklı yazısında ise bu defa iktisat zihniyetinin ele alındığı görülmüştür. Yazar endüstri meselesinde iktisadi zihniyet olarak makinenin ve gelişmenin henüz gerektiği kadar benimsenmediği kanaatini taşımaktadır. Batıyı batı yapan unsurun makinenin kalkınma için kullanılmasını göstermektedir. Dünya tarihinde yazının icadından sonra gelen en mühim hadisenin makinenin keşfi olarak değerlendiren yazar, Türkiye'de bu işin öneminin kavranmadığı eleştirini getirmektedir. Öncelikle makine kurmak yerine üzerimizdeki şahsiyetsizlik kabuğunu sökmemiz gerektiğini söylemektedir. Yazarın ifadesine göre; Batı Doğuyu geçmemiş, Doğu Batıya yol vermiştir. Yeni endüstri 5 yıllık kalkınma planı hazırlayanların, ikinci dünya savaşı döneminde beş arşın kaput bezi bulamayan iktidar yönetimi olduğunu hatırlatarak, endüstride gerekli zihniyete bu kişilerle ulaşamayacağını söylemektedir (Yüzüncü, 1948).

İktisatın bir ilim olarak kayda değer şekilde ele alındığı yazı, Şükrü Baban'ın 'İktisat İlminin Zavallılığı' yazısıdır. *Büyük Doğu*'da şu ana kadar incelenen yazılar arasında iktisat ilmine dair bir sistem eleştirisi olması bakımından en önemli yazılardan biri Ord. Prof. Şükrü Baban'ın bu yazısıdır diyebiliriz. Zira yazar, bir piyasa eleştirisi, fiyat eleştirisi, yönetim ve hamle eleştirisi yerine komple bir sistem ve anlayış eleştirisi getirmiştir. Bu bağlamda bizim inceleme yaptığımız konu açısından ayrı bir öneme sahiptir. Ülkemizde hiçbir derde çare olamayan bu iktisat ilminin lüks ve lüzumsuz hale

büründüğünden yakınmaktadır. Karşılaştırma olması açısından tıp ve doktorluk örneğini vermiştir. Şayet tıp, meydana çıkan hastalıklara çözüm bulamasa tıp bilimini kimse ilim olarak saymayacaktır. Öyleyse sorunlara çözüm üretemeyen iktisat ilmini nasıl ilimden sayacağız sorusunu sormaktadır? Yazara göre iktisat alimleri para oyunları ile yapmacık bir ferah oluşturma yolunu tercih etmektedirler. Özellikle harp sonrası oluşan olumsuz ortamdan çıkma yolunu ise her ferdin kendini düşünmesi olarak ifade etmiştir. Yazara göre çözüm; her olumsuz şart ve durumu iktisat ilminin omuzlarına atmak yerine sıkı çalışmak ve üretmekten geçer (Baban, 1954b).

Dergide nadir görülen bir slogan ile iktisat kongresi talebi dile getirilmiştir. ‘Bu yazısı Büyük Doğuculardan Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır’ ibaresiyle yer alan yazıda ktisadi davanın bütün meselelerin önünde yer aldığı ifade edilmektedir. En büyük eksikliğin iktisadi kafa, şuur ve plan olduğu söylenmiş, baş derdimiz bir planımızın olmasıdır denmiştir. Bu doğrultuda kocakarı yöntemi yerine ilmi kitaplar tetkik edilmeli tavsiyesinde bulunulmuştur. Hayatın uygulamada gösterdiği sonuçlar neticesinde hakiki bir iktisat sisteminin kurulmasına ihtiyacımız olduğu ifade edilmektedir. Bu değişimi Avrupa eğitim görmüş iktisatçılarımızın yapmayacağını ortaya koyarak, onların düşünce dünyalarında artık kalıplaşmış fikirlerin bulunduğu söylenmiştir. Ve bu itibarla alınması gereken plana dair tavsiye niteliğinde olan düşünceler maddeler halinde yazıda sıralanmıştır (“Bir İktisat Kongresi İstiyoruz”, 1954).

Dikkat çeken yazılardan biri Alper Yüçetürk’ün ‘Türkiye İktisaden Gelişme Yolunda’ başlıklı yazısıdır. Zira bu başlığın dünyaca ünlü Le Monde gazetesinde atıldığını ifade ederek kendi yazısının başlığında da bunu kullanmıştır. Gazetede yer alan konuyu ele alarak tahlil etmiştir. Gazetede yazıda Türkiye’yi 3 evreye ayırdıklarından söz edilmiştir. Bunlar Cumhuriyet sonrası inkılaplar, durgunluk dönemi ve şu anki gelişme evresidir. Yazıda CHP eleştirisi yapılarak yapmış olduğu muhalefete yorumlar getirilmiş, DP iktidarı ise rakamlarla övülmüştür. Gazetede yoruma göre Türkiye 1938’den 1950’ye kadar bir durgunluk yaşamış, 1950’den itibaren ise tekrar hareket geçmiştir. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere dış basında Türkiye hakkında yazılan yazılar dikkatle takip edilmiş, hatta Büyük Doğu’da yazıların kritiği de yapılmıştır (Yüçetürk, 1959).

Necip Fazıl’ın ekonomi yazılarından birinde ‘Köye Marş’ başlığı dikkat çekmektedir. Kısakürek eleştirel yazısında köyden kente göç edilmesini ele alır. Necip Fazıl’a göre köyden şehre gelen insanlar önceleri kâğıt alıp satmasını öğrenirler, sonra tartıda hile yapmayı ve ardından da karaborsa ve faizi öğrenirler. Köylü, toprağa bağlı düşüncesinden

yavaş yavaş sıyrılmaktadır serzenişinde bulunur. Bu tablonun sorumlusu olarak Halk Partisi'ni göstermektedir. Köylünün aklına şehre göçüp toprağı ekme fikrinden uzaklaşma düşüncesi Halk Partisi zamanında girmiş, DP zamanında da artık zihinler topraktan çoktan uzaklaşmış olduğu için süreç böylece devam edegelmiştir kanaatindedir. Necip Fazıl'a göre iktisadi nizamda ahenksizlik ve ölçsüzlük boy göstermiştir. Zirai veya sınai yollardan hangisinin tercih edileceğine karar verememek Kısakürek'e göre en önemli meselemiz olarak görölmektedir. Biz makine üretmeden makineleşme yolunu tercih etmemeli, zirai alanda gelişim göstermeliyiz görüşündedir. Bu doğrultuda köylüyü yeniden topraklarına geri dönmesi konusunda teşvik ve ihya etmek gerekir görüşündedir (Kısakürek, 1959).

Büyük Doğu'ya dair yaptığımız incelemeler arasında İslam'ın iktisat görüşüne dair karşımıza çıkan en kayda değer yazılardan biri El Mevdudi'nin 'İslam'da İktisadi Görüş' başlıklı yazısı olmuştur. Yazar, bütün insanlığın eşit olduğunu ve hakka sahip olduğunu vurgular ancak rızık noktasında bütün insanlığın aynı temini sağlamadığını da vurgular. Yazı tam anlamıyla İslam'da rızık meselesini ele alıyor diyebiliriz. Bu doğrultuda başlıkta yer alan iktisadi görüş, İslam iktisadının içeriğini değil de İslam'ın iktisat görüşünü temsil etmektedir (Mevdudi, 1965).

İktisat yorumları açısından farklılık içeren yazı olarak Re. Çe ismiyle yer alan 'İsrail'in İktisadi Gücü' başlıklı yazı karşımıza çıkmaktadır. Yazıda 1971 yılında İsrail Maliye Bakanı'nın demeçleri ele alınmıştır. Bakan, İsrail'in 1971 yılı için çok iyi göstergelere sahip olduğunu ilan etmiştir. Yazar bankasında 420 milyon dolar bulunduğunu ifade etmiştir. Bu iktisadi güce rağmen nüfusunun azlığı sebebiyle insan gücü noktasında sıkıntı çektiklerini ortaya koyarak buna çözüm olarak da Arap yarımadasından mültecilere gelsinler çağrısında bulunulduğunu ifade etmiştir (Çe, 1971).

Darbeye de atıfta bulunularak iktisadi olarak 'Nereye Gidiyoruz' sorusu sorulmuştur. Yazarın isminin Be. De. Şeklinde gösterildiği yazıda yaza, iktisadi bünyemizin Yahudi büyüünün tesiri altında kaldığını ifade etmektedir. Ortak pazar anlaşmasını imzalamanın ardından gelire göre gider mantığının terk edilerek gidere göre gelir mantığının benimsendiğini söyleyerek, bu anlayışının vergi artışları olarak vatandaşa yansıdığını söylemektedir. Uçurumun eşiğine sürüklendiğimizi söyleyen yazar, iç darbenin bir de dış darbeye neticelendiğini ifade etmiştir (De, 1971).

Büyük Doğu'nun İslam'ın görüşüne önem vererek yer verdiği bir diğer yazı yazarı belirtilmemiş olan 'İslam'da Kazanç ve Geçim' başlıklı yazı olmuştur. Yazarı

belirtilmeyen bu yazı oldukça kısa mahiyette, sadece kazancın kaç yoldan elde edildiğini ifade eden bir yazı olma hüviyetindedir. “Kazanç; ziraat, ticaret, sanat ve hizmet yoluyla elde edilebilir. Geçim ise altı yoldan edilebilir. Bunlar da ziraat, ticaret, sanat, hizmet, miras ve hibedir” (“İslam’da Kazanç ve Geçim”, 1971, s. 5).

Hareket dergisinde iktisat başlığı altında Muzaffer Civelek’in ‘İktisatta Milliyetçilik’ yazısı karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda yazar, milliyetçiliği tamamlayan konulardan biri olarak iktisadi görmektedir ve bir milliyetçiye göre iktisat dışta bağımsız içte ise milli olmalıdır. Bu doğrultudan bakacak olursak yazar Türkiye manzarasının iktisadi düzeninin halkın menfaatine olmadığını söylemiştir. Toplumun ortak değerler etrafından çoktan ayrıldığını ve milli birliği sağlamanın iktisaden oldukça zor olduğunu ifade etmektedir. İktisadi milliyetçilik şayet ihmal edilirse yazara göre vatanın ve halkın ihmali sonucu doğacaktır. Yazının devamında toplum manzaralarına dair yorumlarda bulunmuştur. Yazıdaki en önemli nokta eskiden var olan zenginlik fukaraya mal dağıtması anlayışının günümüz toplumunda müessesleşmeyeceğini ifade etmesi olmuştur. Yazara göre maneviyatın bize telkin ettiği ümit ve tesellilerin yeniden kurulması için milliyetçi ve ruhçu bir iktisat anlayışının yeşermesi gerekmektedir. Yazar bu yazısında iktisadın milliyetçiliğe kavuşturulması gerektiğini ifade ederek toplumdaki aksaklıkları dile getirmiştir. Ancak yapmış olduğu eleştirilere somut bir çözüm önerisi getirmediği söylenebilir (Civelek, 1966a).

Yazı incelemelerimizde dikkat çeken yazılardan biri Muzaffer Civelek’in ‘İktisadın Muhtaç Olduğu Kudret’ başlıklı yazısı olmuştur. Yazar iktisadi sistemleri incelerken, iktisadın sosyal ve psikolojik meselelerle olan ilişkisini ihmal etmemek gerektiğini ifade etmiştir. Zira bu iki husus bizzat iktisadi meseleleri kolaylaştıran hususlardır. Türkiye’yi ele alarak bir iktisadi sistemden söz etmiştir. Bu maddeler şöyle sıralanmıştır: “Sağlık işleri öncelikli mesele olmalıdır. Sigorta müessesesi genişletilmelidir. Vatandaş kendini bir bütünün parçası gibi hissetmelidir. Hiç şüphesiz talep edilen bu istekler maddiyata bağlıdır” (Civelek, 1966b, s. 9). Ancak yazar, parayı kâfi bir unsur olarak görmeyip milletçe mütevazı olmanın bu sorunu gidereceği kanaatindedir. Sonuç olarak memleketin çıkış yolunu milliyetçiliğin itibarı olarak görmektedir.

Bir sistem bahsinin geçtiği ‘Serbest İktisat Nizamı ve Kooperatifçilik’ başlıklı yazı Nusret Cemil Kuanç tarafından *Hareket* dergisinde 1966 yılında kaleme alınmıştır. Yazarın ifadesine göre Türkiye, bugün dünya üzerinde az gelişmiş, fakir ülkeler arasında sayılmaktadır. Bu halin sebeplerinden biri de Türkiye’nin ziraate bağlı kalması, bünyevi

bir gelişmeyi, yani ziraatten elde edilen ham maddelerini işleyen ve diğer çeşitli ihtiyaçlarını giderecek sanayii kuramamış olmasıdır. Yazar, bunu gereken bilgi ve sermayeden mahrum olmasına bağlamıştır. Çünkü bunlar tarihi olarak elde ettikleri imkanları daima kendi menfaatlerine kullanmışlar, büyük arazilere sahip olmuşlar, fırsatlardan istifade etmişler ve daima kendi dışındakilerin yani cemaatin zararına hareket etmişlerdir. Yazının devamında resmi kaynaklardan zirai hayatın durumuna ait bilgilere yer vermiştir. Yazar tarımda yaşanan problemlere dair çözüm olarak kooperatifçiliği göstermektedir. Milli iktisat nizamı ile bu fasit daireyi yarmalıyız görüşündedir. O zaman köylümüzün ruhundaki yaraları kapatabilecek, kırık kalbini elimizden geldiği kadar tamir edebilecek içtimai düzeni kurmuş olacağız. İşte bu milli iktisat nizamının unsurlarından biri kooperatifler olacaktır.

“Kooperatifler; her şeyden önce bir iktisadi birleşmedir. İnsanlar iktisadi bir maksatla bir araya gelmektedirler. Yani anonim şirketlerdeki sermaye iştiraki değil daha çok bir insan birliğidir. Hür bir şekilde kendi işletmelerini kurmuşlardır. Ve bu işletme hepsinin mülkiyetindedir. Devlet sermaye bakımından zayıf olan memleketlerde kuruluşta ve gelişmede hami rolü oynar. Teknik ve mali yardımlarda bulunur. Nihayet diyebiliriz ki, kooperatifler sadece kendi azalarının üretim ve tüketim ihtiyaçlarını karşılar” (Kuanç, 1966, s. 18).

Yazar, Milli iktisat nizamındaki problemleri kooperatifçiliğin ortadan kaldıracığı görüşündedir.

İktisatta yer alan homoekonomikus kavramının *Hareket*'te ele alındığı görülmektedir. Nusret Cemil Kuanç bu kavramı 'İktisadi Adam Mefhumu' başlığıyla ele almıştır. Bu kavramın kapitalizm için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Yazar nasıl olurda bu anlayışın hâkim olduğunu ve insanların sefaletlerine sebebiyet verdiğini sorgulamıştır. Kapitalizmin insanları bencillik noktasından yakaladığını ortaya koymuştur. Bu anlayışın kavramını ise Yahudi tröstlerin oluşturduğunu söylemiştir. Cemiyetlerin maddi ve ruhi hayatlarını beraberce yükselten ve dengede tutan bir sistem olarak İslam'ın tam da bu noktada önem kazandığını ifade etmiştir. Yapılması gereken, iş ve toplum hayatındaki müesseselerin bu ruhla kurulmasıdır görüşünü savunmuştur (Kuanç, 1967).

Çalışmamız açısından en önem arz eden yazılardan biri de İsmail Kara'nın Ahmet Tabakoğlu ile 'İslâm iktisadına Giriş' üzerine yaptığı mülakat yazısıdır. Ahmet

Tabakoğlu'na ilk olarak İslam iktisadı için yazılmış olan eserlere dair yorumu sorulmuştur. Tabakoğlu ise;

“İslam iktisadı ile ilgili olarak Türkçede yayımlanan eserlerin hemen hepsi tercümedir. Bu konuda telif olarak yazılan ancak birkaç esere sahibiz. Bunlar da monografi mahiyetinde olup İslam iktisadına ayrıntılı bir yaklaşım getirmemektedirler. İslam iktisadının geçmişte bağımsız bir ilim olarak ele alınmayışı sanıyorum bugünkü kadar önemli olmayışındandır. Aslında ilimlerin kapsamalarını ve muhtevalarını tayin eden, hatta onları ortaya çıkaran ve oluşturan unsurların başında içtimai ihtiyaçlar gelmektedir. Eğer geçmişte Müslümanlar için fiyat meselesi, zekât meselesi veya ödünç meselesi bu kadar önemli olmamışsa bu konuda bağımsız eserler yazmaya lüzum yoktur. Fakat mesela toprak hukuku, devletlerarası hukuk, harp hukuku önemli ise bu konuda bağımsız eserler yazılması gerekmektedir” (Kara, 1970, s. 40) görüşünü ifade etmiştir.

İktisat konusu çerçevesinde Gökhan Evliyaoğlu'nun ‘Türk İktisat Tarihi’ni başlı başına ele aldığı görülmektedir. Hareket Yayınları arasında yayınlanan; ‘Türk İktisat Tarihi’ aynı zamanda milliyetçilik anlayışımızın bir bölümünü de açıklığa kavuşturmaktadır üst başlığıyla yazı dergide yer almıştır.

“Konumuz, ekonomi bilimi açısından Türk milliyetçiliğine bir yaklaşım denemesi olduğu kadar, Türk milliyetçiliği açısından da Türkiye iktisadına, gerçekçi bir bakış anlamını taşımaktadır. Türkiye'nin bugünkü ekonomik gerçeklerini milliyetçi bir açıdan eleştirebilmek için, ciddi, bilimsel bir Türk iktisat tarihi araştırmasına ihtiyaç vardır. Ancak, acı gerçeklerimizden biri de bu konuda çalışmalar yapılmamış bulunmasıdır” (Evliyaoğlu, 1972, s. 30).

Onun için yazar, iktisadi milliyetçilik konusu üzerine eğilerek bu açığı kapatmaya çalışmıştır.

“Ekonominin toplum ve devlet hayatındaki yeri önce deney, sonra pratik bilgiler, nihayet bir bilim olarak anlaşıldıkça ona verilen değer önem kazanmış olması gerekir. Nitekim Batıda öyle oldu. Acı gerçek şudur ki, bizde durum ters tecelli etmiştir; Türk toplumunun tarih çağına çıkmasıyla başlayan bilinçli, bilgili, siyasal ve ekonomik tutum, gelişen deneylerle oluşmuş, dünyanın bütün toplumlarından önce atalarımızca anlaşılan önemli başarı faktörleri, bu arada ekonomik gerçekler, milletimizi çok geniş devlet sınırları içinde olumlu sonuçlara ulaştırmıştır. Özellikle Türk milliyetçiliği ekonomi bilimi açısından ele alınmamış gibidir. Milliyetçilik

açısından Türkiye ekonomisi konusu da pek işlenmemiştir” (Evliyaoğlu, 1972, s. 32).

Yazar, Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra girilen uygulamalı milliyetçilik denemeleri arasında iktisadi düşünceler genellikle siyaset alanında, zorunlu, Batı taklidi, hükümet programları arasında yer aldığını ifade etmektedir. Yazarın ortaya koymak istediği gerçek şudur:

“Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana ekonomi düşüncesi ve uygulamalar 1950'lere kadar bilimsel olarak Türk toplumu için devamlı tutarlı gerçekler değerini ve önemini kazanamamış. 1950'den 1960'a kadar politik liberalist akımlara paralel çeken bir çizgide gelişmeler olmuştur. Ancak gene de devletçi ekonomi zorunluluğu kendisini hissettirerek (karma ekonomi) sistemi içinde kalınmıştır. 1960'tan sonra, devrimi hazırlayan ekonomik unsurların ve dünya şartlarının ağır basması ile (planlı ekonomi) dönemine geçilmiştir. Türk milliyetçiliği fikir ve hareketleri arasında maalesef, milliyetçiliğimizin en hayati konusu olan (ekonomi) alanında ciddi bir görüşe hemen hemen rastlanılmamaktadır. Bu önemli boşluğu fark eden milliyetçiler, noksanlığı, liberal ekonomi görüşlerine körü körüne bağlanmakla, komünizmin karşısına kapitalizmi çıkarmakla, başka yanlarını kendilerine yakın buldukları siyasal parti programlarındaki iktisadi görüşlere otomatik olarak bağlanmakla gidermeye çalışmış veya genel olarak bu konulara hiç değinmemekle yetinmişlerdir görüşündedir. Böylece, Türk milliyetçiliği, uzun zaman, edebi, şairane şekiller içinde milli tarihi, tarihsel kahramanlıkları ve toplumun büyük taraflarını övmekle gelişmiş ve devam etmiştir. Fakat Türk toplumunun ekonomik gerçekleri üzerine araştırmalar yapan bir milliyetçi düşünür bulmak son derece güç olmuştur. Tarihsel milliyetçilik hareketlerinin, iktisadi konularda cılız kalması, sosyalist akımların, geri kalmış ülke şartlarına uygun görünen ve gelişmemiş ülke halkına ve aydınlara cazip gelen taraflarıyla yayılmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Denilebilir ki, milliyetçi düşünce ve hareket alanında bu akım Remzi Oğuz Arık'ın çizdiği yolda yeniden ekonomik faktöre ciddi bir yaklaşım ifade etmektedir. Hareket dergisinin yıllarca süren yayını bilimsel milliyetçiliği hazırlayan sebepler arasında saymak yerinde olacaktır” (Evliyaoğlu, 1972, s. 33).

Yazının devamında, çalışmamız açısından önem arz eden bir hususu, İslam ekonomisi meselesini ele aldığı görülmektedir.

“Genel prensiplerini ve temel ilkelerini Kur'an'dan alan İslam ekonomi sistemi, doğduğu coğrafya bakımından, zamanının en mühim ticaret ve medeniyet merkezlerinde ve birinci derecede önem taşıyan büyük ticaret yolları üzerinde

gelişmiştir. İslami devrim bir yandan kölelik müessesesini bütün dünyaya örnek olabilecek hür insan anlayışıyla yumuşatarak köleliğe son verilmesini, bir ahlak ve iktisat hareketi olarak telkin ederken, toplumun yapısında değişiklikler teklif ederek, sınıf savaşını hafifletmesi, tatbiki mümkün bir toplumsal eşitlik ve sosyal adalet getirmesi, diğer taraftan da ganimet, zekat ve vakıf kurumları ile servet bölüşümünde yepyeni ve çok adaletli usuller uygulamasını örneklendirme amaçlı ifade ettiği görülmektedir. Bu ilkelerin üstünlüğünü ve Müslümanlığın iktisadi düşünce ve sistem seviyesini anlayabilmek için, İslamın eski tarihinde Müslüman toplum ile diğer toplumların bir karşılaştırmasını yapmak yetecektir” (Evlıyaoğlu, 1972, s. 34).

Ahmet Tabakoğlu'nun batı iktisadını ele aldığı yazılardan bir diğeri de 'Batı İktisadı Üzerine: Meselenin Dünü I' yazısı olmuştur. Burada Batı'nın iktisadi dünyası Roma döneminden itibaren ele alınarak ortaya koyulmuştur. Batı'nın inşa olunan iktisadi unsurlarını tek tek ele alan bir yazıdır. Feodalite 'den, dinin iktisat üzerindeki etkisinden, İslam'ın hakimiyet kurduktan sonraki döneme kadar birçok mesele sebepleriyle birlikte ele alınmıştır. Savaşlar, krizler, kapitalizm gibi sistemlerin doğuşu, tarihsel perspektif içerisinde gidişata uygun olarak izah edilmiştir. Bu yazıdan görüleceği üzere Hareket'in bünyesinde sistemlerin tanımlaması dışında köken olarak nasıl inşa olduklarına kadar detaylıca konular ele alınmıştır (Tabakoğlu, 1975).

İktisat kavramı içerisine giren en farklı yazılardan biri de *Hareket* kadrosunun iktisadi sebepler münasebetiyle yayın hayatına ara vereceğini ilan ettiği yazıdır. Herhangi bir başlığı olmadan bu ilan başyazı niteliğinde çıkmıştır. İfade edilen cümleler şöyledir.

“Hareket ahenktar bir yürüyüşün adıdır. Onu ideal, duygu, sevgi, hürmet, merhamet ve irade meydana getirdi. Gayesi; benliğini millet, mukaddesat ve hakikat aşkına feda eden faziletli, gösterişsiz, kurtarıcı ve tedavi edici elini düşmanlarına bile uzatıp, onları da kurtarmasını bilen bir hizmet ve hakikat ordusunun; mazisine bağlı, milletin ve insanlığın yüzyıllar içerisinde ortaya koyduğu fikir ve ilim eserlerine hürmetkar, asil bir ruh ve ahlak disiplini ile yetişmesine hizmet etmek oldu. Hareket, hiçbir zümreye karşı düşmanlık davası gütmeyen sevgi ile telkin yolunu kendine cihad kabul etti. Mahdut bir zümreye çevrilmek· ten ziyade çeşitli görüşlere sahip bütün memleket aydınlarını hakikatin ışığı altında toplamaya çalıştı” (“Belirtilmemiş”, 1975, s. 3).

İktisadi şartlar sebebiyle derginin yayın hayatına bir süre ara verileceği bu yazıyla ilan edilmiştir:

“Hareket, otuz altı yıllık dergi, 67 kitap yayını ile bugüne ulaştı. Beşinci seri, onuncu cilt, 111. sayısı ile bir yayın dönemini daha geride bırakmış oluyor. Önümüzdeki günlerde Hareket dergisi ve Yayınlan iktisaden daha güçlenmek üzere şirketleşme çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar nihayetleninceye kadar dergi idare heyeti, Hareket dergisinin yayınına bir süre ara vermeyi kararlaştırmıştır. Günümüz iktisadi şartlan içinde daha verimli, daha kuvvetli, daha tesirli bir dergi yayınına sürdürmek için alınmış olduğumuz bu karan bütün okuyucularımıza duyururken, abonelerimizin 1975 abone bedelleri iade edilecek ve gerekli bilgileri mektupla kendilerine iletteceğimizi bildiririz” (“Belirtilmemiş”, 1975, s. 3).

Nurettin Topçu'nun iktisat görüşlerini dergide yer alan Dr. Cemil Kıvanç'ın 'Nurettin Topçu'nun Devlet Anlayışında Ekonomik Görüşler' başlıklı yazısından da görmüş olmaktadır. Devlet milletin bir siyasi organizasyonu olduğuna göre, bu organizasyon kendini oluşturan insan grubunun ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaktır? Şüphesiz devletin gayesi milletin refahı, bağımsızlığı ve memnunluğudur. Acaba devlet bunu nasıl sağlar? Yazar bu soruların yanıtlarını Nurettin Topçu anlayışıyla yanıtlamıştır (Kıvanç, 1976).

Hareket dergisinin son yıllarında iktisadi yazılarda Tabakoğlu'nun net bir şekilde ağırlığı gözükmektedir. 'İslam İktisadında Enflasyon ve Parasal Düzeltme Meselesi' başlıklı yazı da dikkat çeken çalışmalardan biridir. Bu yazı İslam iktisadında yapılan içtihatları madeni para çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Madeni para rejiminde maden sayısının çok olmaması sebebiyle enflasyonun da az yaşandığına değinilmiştir. İslam ekonomisi, madeni para rejimini sadece bir veri olarak almıştır zira yazar, İslam'ın madeni para sistemiyle ilgili emredici bir hükmü olmadığını hatırlatmaktadır. İslam iktisadının enflasyonu son derece önemsemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü İslam, toplum maslahatını öngörür. Yazara göre enflasyonu dengede tutmak için yapılması gereken ilk şart, kâğıt para emisyonunun üretim hacmiyle uyumlu olması gerektiğidir. İslam'ın riba ve ihtikarı önleme amacıyla getirdiği tedbirlerin enflasyonu da kontrol altında tutacağı düşüncesini ortaya koymuştur. Dünyanın enflasyonist etki içerisinde olma sebebini ise, kapitalizmin sürekli tüketme anlayışı olarak göstermiştir. Enflasyonist etkileri düşürmek için yeni bir parasal düzenleme sistemi getirilmelidir. Yazar bu konu için çözüm olarak perakende mallarında mal fiyatlarının endekslenmesini önermektedir (Tabakoğlu, 1980).

3.4.9. Faiz

Büyük Doğu için faiz kavramı etrafında baktığımızda karşımıza çıkan ilk yazı Hilmi Ziya Ülken'in 'Kumar, Piyango, Faiz' başlıklı yazısıdır. Ancak bu yazıda öncelikle kumarın tanımı ve zararlarından söz edilerek başlanmıştır. Yazıda genel olarak faiz meselesinden bahsedilmediği, kumar hususuna vurgu yapıldığı görülmektedir (Ülken, 1949).

Hareket dergisinde Hüseyin Perviz Hatemi'nin hem sosyalizm hem de faiz konusunu aynı yazıda işlendiği 'Sosyalizm ve İslamiyet Tartışmaları- Faiz Yasağı Hakkındaki Görüşler' başlıklı yazıda yazar İslam anlayışını, İslam devletini, İslam toplum zihniyetini etraflıca ele almıştır. Bu bağlamda "bugüne değin yeni bir devlet ve anlayış oluşturamamak da bundan sonra inşa edebileceğimiz kanaatini taşımaktadır. Toprakta tasarruf ve intifayı İslam camiasına dayandırırız ve faiz düzenini de hile-i şer'iyeci zihniyet ile kökten kazırsak birçok beladan kurtulacağız" (Hatemi, 1966b, s. 19) demektedir. Doğru yolu ancak İslam iktisat düzeniyle sağlayabiliriz görüşündedir. Yazar İslam iktisat düzenine dair, tasarruf, toprak, emanet, zekât, adalet, devlet gibi konulara dair değerlendirmede bulunmuştur. Faiz yasağı da İslam iktisat düzeninin en sağlam esaslarından biri olduğu hatırlatmasını yapmaktadır. Yazara göre iktisadi düzen insan gibi yaşamaya engel olan, küfre götüren bir yoksulluğa yol açmamak üzere düzeltilmelidir. Yazısının devamında faizi meşru gören yazarlara yoğun bir eleştiri getirmektedir. Maddeler halinde faizin, ribanın zararlarından söz etmiştir. Yazar faiz ile ilgili görüşlerini destekleyen diğer başka yazarların sözlerine de yazısında yer vermiştir. Bunların başında Seyit Kutup ve Mevdudi gelmektedir. Büyük ekonomik buhranların faiz yüzünden meydana geldiğini ifade etmiş, faizciliğin Siyonizm eliyle dünyaya yayıldığını ifade etmiştir. Yazının ana meselesi faiz eleştirisi olarak görülmektedir. Yazının devamında diğer İslam alimlerinin faize dair düşüncelerine yer verilmiştir (Hatemi, 1966b).

Hareket dergisinde faiz kavramı altında kitap tanıtımı yapıldığı da görülmüştür. Bu bağlamda Osman Selim Dinçsoy'un 'Faiz Nazariyesi ve İslam' başlıklı yazısı karşımıza çıkmaktadır. Yazar "yeni yayınlar" başlığı altında bir alt başlık halinde bu konuyu dair yeni çıkmış olan bir kitap tanıtımından bahsetmiştir. Enver İkbâl Kureşî'nin faiz ve batı iktisadına dair yazmış olduğu kitabı iktisatçı ve ilahiyatçılara tavsiye etmiştir (Dinçsoy, 1967).

Çalışmamızda yer alan birçok kavramda Tabakoğlu'nun yazıları yer almıştır. Bu yazılar arasında en dikkat çekenlerden bir tanesi de faiz meselesidir. Direkt olarak 'Faiz Meselesi' başlığıyla konuya değindiği yazısında riba kavramından, çeşitlerinden söz edilmiştir.

“Riba, kelime olarak herhangi bir şeyde artışı ve fazlalığı ifade eder. Bu kavram faizin bütün çeşitlerini içine almakta olup İslam tarafından kesinlikle yasaklanmıştır. İslam iktisadiyatının esası faiz ortamının doğuşunu engelleyici bir özelliğe sahiptir. Özellikle İslam, servetin atıl bırakılmamasını, üretimden alıkonulması isteyerek bir faiz ortamının doğmasını önler. Bunun yanında İslam'da temel üretim amili emek olduğu için faizin bir geçim yolu olarak kabul edilmesiyle emeğin üretim cihazının dışında kalması ve sermaye geliriyle yaşayan bir zümrenin oluşması hoş görülmemiştir” (Tabakoğlu, 1979c, s. 12).

Yazının devamında İslam'ın yasaklanmış olduğu ribanın kısımları sıralanmıştır. Bunlar:

“Riba'n nesie, riba'l fazl ve bey'u'l garardır. Ribanın birinci çeşidi riba'n-nesie adını alır. Bu ödünç ilişkisinden doğan faizdir ve her çeşidi ayetlerle yasaklanmıştır. Riba'n nesie İslam öncesi Arapları arasında çok yaygındır. Burada verilen ödünç, vadeler halinde faizlendirilerek geri alınırdı. Emekle sermayenin birlikte oluşturduğu ticari kar ile verilen ödünce sadece zamanın geçmesiyle ilave edilen kar yani faiz birbirinden öz olarak farklıdır. İslam sadece zamanın bir gelir yaratmasını kabul etmemiştir. İslam faiz almak gibi faiz vermeyi ve bu işlemlerde aracılık etmeyi de haram kılmıştır. İslam ribanın ikinci çeşidi ve riba'l-fazl denen, eşitsizliğe dayalı mübadeleleri de reddeder. Kur'an-ı Kerim riba'n-nesie'yi haram kıldığı gibi sünnet ile riba'l-fazlı haram kılmıştır. Bey'u'l garar, geleceğe yönelik olan ve belirsizliğe dayanan mübadeledir. Fıkıhta garar olup olmayacağı bilinmeyen şey olarak tarif edilir. Bey'u'l-garar ise mahiyeti bilinmeyen şeylerin mübadelesidir. Kaçmış devenin, kuşların satışı, olgunlaşmadan mahsulün, doğmadan hayvanın satılması gibi. Bey'u'l garar İslamın yasakladığı, belirsizliğe dayanan şans oyunlarına yani kumara benzer. Çağımızda bu tip faizler önem kazanmıştır. Mevcut olmayan kıymetlerin mübadelesi yoluyla faiz atmosferi hayata sinmiştir. Satış vaatleri, alabildiğine genişlemekte olduğundan konjonktürel buhranlar da kaçınılmaz olmaktadır. İslamın ribaya, belirsiz mübadeleye karşı aldığı olumsuz tavır bu tarz buhranların İslam iktisadiyatında ortaya çıkmamasını sağlar. İslam'da üretim, ihtiyaca göre olduğu için arzuların sınırsız oluşuna karşılık ihtiyaçlar sınırlanmış ve üretim cihazı buna göre kurulmak istenmiştir. Tüketim toplumu modeli İslam toplumuna yabancıdır. Bu esas kapitalizmde tüketimi peşine takan ve üretiminin

erilmesi için gerekli görünen faizli tüketim kredilerini taksitli satışları ortadan kaldırır” (Tabakoğlu, 1979c, s. 14).

Yazıda riba ve ribanın çeşitlerinden söz edildikten sonra alt başlık halinde faiz nazariyesinden söz edilmiştir.

“Kredi (istikraz) ihtiyacı, çağımızda faizi hayatın ayrılmaz bir parçası yapmış ve faiz çok yönlü olarak kurumlaşmıştır. Yine faiz çağımızın kapitalizmde vazgeçilmez bir iktisat siyaseti aracıdır. Smith, Ricardo gibi klasik kapitalist iktisatçılar ise Senior gibi neo-klasikler faizi, parayı ödünç alanın paradan sağlayacağı kar için ödünç verene, onun fedakarlığına karşı, ödediği bir tazminat olarak telakki etmişlerdir. Oysa piyasa şartlarına göre değişken bir şey olan kar ile sabit faiz arasında ilişki kurulamaz. Günümüzün kapitalist ülkelerinde faizin varlık sebebi klasik ve neo-klasiklerin nazari olarak ileri sürdükleri hususlardan farklıdır. Zira artık ferdi tasarruflar değil toplu ve müesseseseleşmiş tasarruflar söz konusudur. Bundan dolayı bazı iktisatçılar faiz oranını tasarruf ile yatırım arasındaki dengeyi sağlayan bir unsur olarak görmektedirler. Bunlar gelecekte elde edilecek bir maldan ziyade bugünkü elde etme tercihi gibi şahsi bir kanaate dayanmaktadır. İster faiz bugünkü mallar üzerinden alınan bir prim olarak ve ister nakitten vazgeçmenin bir karşılığı olarak görülsün özde farklılık yoktur. Faizin kaynağının sermayenin marjinal verimliliği olduğu ileri sürülür. Fakat, bu verimlilik dönemlere, bölgelere ve kesimlere göre değiştiği için faizin de değişken olması gerekir Öte yandan bu görüş tüketim kredilerinden alınan faizi açıklamaz. Faiz hadlerinin yükseltilmesi maliyet enflasyonunu körükler, yatırımları düşürür, talebi azaltır. Düşmesi ise spekülasyonu arttırır. Yüzde sıfır faiz seviyesi ise kapitalist bir ekonomiyi sürekli durgunluğa da sürükleyebilir. Zamanımızda faizin oynadığı rolün önemi gelişmiş kapitalist ülkelerde özellikle bir iktisat siyaseti aracı olmasındadır. Milletlerarası iktisatta da istikraz (borç alma) ların temel unsurlarından biri faizdir. Geri kapitalist ülkelerde ise tefecilik maliyetlere yüklenen ağır banka faizleri şeklinde etkisini sürdürmektedir” (Tabakoğlu, 1979c, s. 15).

Son olarak tahvil ve banka faizlerine değinilmiştir.

“Bazı İslam alimleri zaruretın mahzurları mubah kılacağı ilkesinden hareketle faizin bazı çeşitlerinin haram olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Mesela Ali Abdurrasul aynı temel ilkedden hareketle devletin ve özel şirketlerin çıkarmış olduğu tahvillerin faizlerinin haram olmadığını ileri sürmektedir. İslamcılık akımının güçlü temsilcisi Muhammed Abduh banka faizlerinin haram olmadığı kanaatindeydi. Biraz da Batıda yükselen liberalizmin akıl almaz başarılarının da etkisiyle Abduh, 1900 yılında

Mısır'da ilk bankalar kurulurken bu yolda bir fetva vermişti. Ona göre banka bir mudarebe ortaklığıdır; Mudi sermayedar, banka da onun malında mudarib (sermayeyi işleten) durumundaydı. O, sermayedara kazancın miktarına göre değişen nisbi bir pay verilebileceği gibi sabit bir pay da verilebileceğini savunmaktadır. Ona göre ne Kur'an da ne de sünnette bunu engelleyen bir durum yoktur. Yazara göre; Mısırlı bilginlerin faizle ilgili olarak zaruret konusunda söylediklerine nazari olarak katılmamak mümkün değildir. Bununla birlikte zaruret olarak açılan kapı geçici olmalıdır. Böyle bir şey geçiş dönemi İslam ekonomisi için bahis konusu edilebilir. Zaruret diye bilinmeyen bir zamana kadar sürdürülecek bir uygulama İslamın önemli bir ilkesinin yürürlükten kaldırılması demektir. Bunun yanında mevcut geri kapitalist sistemin değişik dozlarda veri kabul edilmesi faizin bu kadar vazgeçilmez bir unsur olarak ele alınmasına yol açmıştır. Faize gösterilen bu müsamahanın sebeplerinden biri de onun yasaklanma gerekçelerinden sadece birinin, yani faizci tarafından yapılan zulmün banka veya tahvil faizlerinde mevcut olmadığı noktasından hareket edilmesidir. Oysa İslam'da faiz sadece kredi işlemlerine has bir yasak olmamıştır. Bütün belirsizliğe dayalı mübadeleler İslam'ca yasaklanmıştır. Yani İslam sadece faiz tatbikatlarını değil faizin ruhunu ortadan kaldırmak istemiştir İslamın bu umumi yaklaşımına rağmen faiz tatbikatlarının meşruiyetine gerekçe aramak ancak kapitalizmin tek kalkınma yolu hatta tek hayat tarzı olarak kabul edilmesinden doğabilir. Nihai sonuç olarak; Sırf sermaye kazancı olarak, sadece zamanın geçmesiyle oluşan bir fazlalık olarak istikrazlardan elde edilen artık olarak veya belirsiz mübadeleler olarak faiz İslam düzenine zıttır” (Tabakoğlu, 1979c, s. 17).

3.4.10. Para

Para kavramıyla sadece *Büyük Doğu*'ya ait yazılar yer almıştır.

Selahattin Güngör tarafından yazılan 'Bir Bakır Yüzlük' başlıklı yazıda bir arkadaşı tarafından eskiden kullanılan bakır bir yüzlük, Güngör'ün eline tutuşturulduğunda yaşadığı hatırayı anlatmaktadır. Bu paranın üzerinde tuğra bulunmaktadır. Eskiden para kavramının hatırı sayılır bir şey olduğunu söylemektedir. Kuruş kadar parayla önceleri çok daha fazla ürün satılınabildiğini ifade ederek artık bakır yüzlüğün sadece bir koleksiyon olduğunu dile getirmiştir. Para kavramı ile ele alınan bu yazıda iktisadi anlamda bir para kavramından söz edilmediğini, daha çok hatıra ve geçmişi yad etme anlamında ele alınan bir yazı olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda “para” meselesinin dergide dikkat çeken bir konu olmadığı görülmektedir (Güngör, 1946).

Para kavramının bir başka yazıda da ihtikar olarak ele alındığı görülmüştür. Yazarı belli olmayan bu yazıda muhtemeldir ki alınan bir ihtikar olayı bilgisi ilan edilmiştir. Duyumlara göre piyasadan mallar bir anda stoklamaya çekilecek ve fiyatlar yükseltilecektir. Ardından bu yüksek fiyatların dahi üzerinde hatta iki katında yeniden piyasa sürülecektir. İşte iktisadi halimiz denilerek bu haber dergide yer almıştır. Görülen o ki yalnızca eleştiri ve iktisadi yazılar dışında, derginin günlük gazete olarak kullanıldığı devrelerde bu gibi havadisler yer almıştır (“İhtikar”, 1954).

Fiyatlar hakkında yazılmış olan yazılardan bir diğeri de ‘Fiyatlar ve Kalkınma’ başlığıyla Sedat İsmail’in yazısıdır. Yazar; ülkede müthiş bir kalkınma hamlesi yapıldığından dolayı, fiyatlar da bundan etkilenerek yükselme eğilimi göstermektedir görüşünü savunmaktadır. Zira kalkınma hamleler piyasada kişilerin satın alma gücüne olumlu katkı sağlamıştır. Fiyatların seyriyle ilgili olarak klasik liberal ekonomi düzeninde fiyatların nasıl şekil aldığına dair öğretici bir yazı olma özelliğine sahiptir. Herhangi bir eleştiri getirmeyen yazıda fiyatlar hakkında hangi hamlelerde azalıp hangi hamlelerde düşürüleceği gibi meseleler anlatılmaktadır (İsmail, 1959h).

Para kavramı çerçevesinde fiyatların ele alındığını ifade etmiştik. Bunu destekler nitelikte bir diğeri yazı ‘Altın Fiyatlarının Esası’ başlıklı Doğan Nail Altuncuoğlu’nun yazısı olmuştur. Yazıda altın fiyatları üzerinden zaman zaman spekülörlerin fiyatlarla oynayarak halkı zor durumda bıraktığından bahsedilmiştir. Yine de ülkemizde altın fiyatları normal bir seyir izlemektedir ve bunun sebebini de yazar hükümetin almış olduğu tedbirler sayesinde olduğu kanaatinde. Yazıda Almanya, İngiltere, Fransa örneği de verilerek altının külçe fiyatına dair bilgiler sunulmuştur. Görülmektedir ki Büyük Doğu’da piyasa rakamları dikkatle takip edilmekte hatta bu rakamlar diğeri ülkelerle de kıyas edilmektedir (Altuncuoğlu, 1959e).

Paranın serbest bırakılması gerektiğini ifade eden yazılar arasında Sedat İsmail’in ‘İktisadi ve Hukuki Tedbir’ başlıklı yazısı yer almıştır. Bu bağlamda İktisadın kendine has yapısına önem vermeden yalnızca hukuki tedbirlerle paraya müdahale edilemeyeceğinden söz edilmiştir. Hukuki tedbirler yalnız başına etkili değildirler, bunların yanında iktisadi tedbirlerin iktisat ilmi çerçevesinde yapılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (İsmail, 1959i).

Ekim 1979 yılındaki fiyat artışlarının ele alındığı ‘Serseri Para ve Avare İktisat’ başlıklı yazı bir haber ve araştırma niteliği taşımaktadır. Hareket dergisinde çok rastlanmayan şekilde tablo ve grafik yardımıyla konunun ele alındığı görülmüştür.

“Kapitalizmin ilk safhalarında da çıkarılan kâğıt paralara karşılık Merkez Bankası'nda altın bulunması geçerli bir ilkeydi. Fakat kapitalist gelişme istikametinde yürünürken finansman kaynaklarının yetersizliği sebebiyle karşılıksız para basmak ve kalkınmayı enflasyonla finanse etmenin çok başvurulan bir usul haline getirmiştir. Türkiye azgelişmiş kapitalist bir iktisadiyata sahip olduğu için bu usulü özellikle son yıllarda oldukça geniş boyutlar içerisinde kullanmaktadır. Bunun için yatırımları değil cari harcamaları finanse etmek için bile TC. Merkez Bankası kâğıt para matbaasının sık sık fazla mesai yapmasından başka çare görülmemektedir. İşte serseri para denen şeyin kaynağı budur. Serseri paraların çoğalması talebin, arz karşısında sürekli olarak yükselmesi demektir. Bunun sonucunda fiyatların yükselme eğilimi içerisinde olması kaçınılmazdır. Eğer üretim arttırılmazsa bu gidişin avare iktisat sistemi halinde sürmesi kaçınılmazdır görüşündedir. Gelişmiş kapitalist ülkeler üretim yapı ve seviyeleri itibariyle paralarının daha kötü durumlara düşmesini ve enflasyonun daha da şiddetlenmesini frenleyebilmektedirler. Fakat Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde dünya iktisadi buhranı kat kat şiddetlendirmektedir yorumunda bulunmuştur. Halkın bir bölümü kasaplardan, çarşılardan, mağazalardan uzaklaşırken bir bölümü daha büyük bir tüketim içerisine giriyor. Sabit gelirlilerin en önemli kesiminin ordu olduğunu da hatırlayacak olursak avare iktisadın ihtilal ekonomisine dönüşme ihtimalinin de az olmadığı söylenebilir” (“Serseri Para ve Avare İktisat”, 1979, s. 4) demiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Değerlendirme aşamasında genel itibariyle her iki derginin kavramlara verdiği önem, aralarındaki görüş ittifakı ve farklılıkları gibi meseleler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda ortaya bir sonuç koyma hedeflenmiştir. İlk olarak dergilerin sergilemiş olduğu özellikler, ardından iktisadi düşünce bağlamında farklılıkları, en son olarak da İslam ekonomisi mevzusundaki tutumları ele alınmıştır.

Büyük Doğu dergisi tavrı olarak bir muhalefet organı gibi hareket etmiştir. Tek partili dönemde iktisadi meseleler ve yaşanan olaylar haber, eleştiri ve kritik başlıkları altında yer almıştır. Çok partili yaşama geçtikten sonra ise yazılar daha çok iktisadi tavsiyeler ve dönemin yorumlanması şeklini almıştır. *Hareket* dergisindeki yazılar ise; insan, toplum ekseninde düşünce ve zihniyet temasına odaklanmıştır. Günlük siyaset meseleleri yerine, ana sorunun kaynağına önem verildiği söylenebilir. Bu doğrultuda sık sık düzenden, değişimden ve yeniden inşa edilme derdinden söz edilmiştir. Dergi, yaşamı boyuncu ruhçu, toplumcu, Anadolu tavrını korumuştur. Özellikle 1950 öncesi dönemde muhalefet özelliği yoğundur. Bu dönemden sonra 1979 yılına kadar siyasi bir muhalifliğin geride bırakıldığını, 1979 yılında da ‘Devlet Boşluğu’ adlı yazıyla son kez siyasi eleştiri yapıldığını söyleyebiliriz.

Büyük Doğu’da 1950 yılından itibaren iktisadi gelişmeler yaşandığından çokça söz edilmiştir. Bu yıl önemlidir zira DP iktidara geldikten sonra ekonomide olumlu bir ivme olduğuna dair yazılar çoğalma göstermiştir. Bu yazıların olumlu düşünce içerme sebebi, Necip Fazıl-Adnan Menderes ilişkisinden kaynaklı diye düşünülebilir. Ancak Adnan Menderes’in CHP’den hiçbir farkı olmadığı gerekçesiyle eleştirildiğini de hatırlatmak gerekir. Necip Fazıl’ın Adnan Menderes için yorumu; “kâh yamalı bohça iktidarının asli kumaşı gibi görünüyor, kâh küçük yamaların boğuntusu altında kendinden hiçbir renk vermeden ve kendi rengini hâkim kılma yolunda hiçbir kıvılcık göstermeden soluk ve mahcup kalıyor” (Kısakürek, 2010, s. 304) şeklindedir. Dolayısıyla Necip Fazıl’ın, dedikoduları boşa çıkaracak söylemleri olmuştur.

Büyük Doğu’da yer alan iktisadi meseleler genellikle seri halinde ve konu takibi yapılarak ele alınmıştır. Bunlardan biri *iktisadi manzara* diğeri de *ortak pazar* meselesidir. *İktisadi manzara* hususunda bakanlık kadrolarında tasarruf yapılması; *ortak pazar* hususunda Türk ekonomisinin ortak pazarın rekabet ortamında debeleneceği gibi değerlendirmeler

ağırlıkta olmuştur. Özellikle *ortak pazara* girip girmemek, günümüzdeki Avrupa Birliği'ne girip girmeme meselesi kadar yoğun bir tartışmaya sebebiyet vermiştir.

İktisadi nizam hususunda bazı sayılarda Necip Fazıl'ın İdeolocya Örgüsü'ndeki yazıları herhangi bir yorumlama ve incelemeye tabi tutulmamış vaziyette dergide yer almıştır. *Büyük Doğu*'da özellikle 1959 yılında oldukça akademik bir metin anlayışının ve bilgi paylaşımının benimsendiği görülmektedir. Eleştiri ve muhaliflikten ziyade daha çok öğretici amacı taşıyan bu yazılarda, Avrupa ve Amerika kıyaslamalarıyla temel ekonomi ilmi hakkında öğretici meselelere değinilmiştir. Bu metinler arasında mevcut ekonomi düzenine, yani kapitalizm ve sosyalizme dair bir eleştiri yer almamaktadır. Aksine mevcut düzeni tanıtıcı yazılar kaleme alınmış gözükmektedir. Eleştiri yer almaması, bu düzene *Büyük Doğu*'nun sahip çıktığı manasını taşımamaktadır zira daha önceki dönemlerde sistem eleştirisi yapılan yazılar da olmuştur. Buna örnek olarak sosyalizm eleştirisine dair Cafer Seno'nun; “devlet müdahalesi demokrasinin ruhuna uygun boyutlarda olmalıdır” (Seno, 1946a, s. 7) söylemini gösterebiliriz.

Hareket dergisinde Ahmet Tabakoğlu tarafından kaleme alınan ‘Batı İktisadı Üzerine: Meselenin Dünü I’ başlıklı yazı göstermektedir ki, *Hareket* dergisinde sistemlerin yalnızca tanımlaması değil aynı zamanda köken itibariyle meydana gelişleri, kuruluş sebepleri ve destek bulan yanları gibi detaylı bilgiler de alınmıştır. Burada Feodalite 'den, dinin iktisat üzerindeki etkisi ve İslam'ın hakimiyet kurduktan sonraki döneme etkisinden söz edilmiştir. Ayrıca “Feodaliteden kapitalizme geçişte haçlı seferlerinin sebebi de Avrupa'nın içinde bulunduğu iktisadi gerilik” (Tabakoğlu, 1975, s. 8) olarak açıklanmış ve Batı'nın teşekkülünde rol oynayan unsurlar Hristiyanlık ve Yunan düşüncesi olarak gösterilmiştir. Bunun gibi yazılar *Hareket* dergisinin, sistemlerin anlaşılmasına ne denli önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Hareket dergisinde ekonomi kavramı çerçevesinde yazıların en erken 1966 yılında başladığı görülmektedir. Çalışmamızın kaynağı olma özelliğini teşkil eden İlmi Etüdler Derneği'nin projesi sayesinde ulaştığımız yazılarda, ekonomiye dair yazıların görülme tarihi 1966 şeklindedir. Özellikle bu yılda yazılmış olan yazılarda daha çok iktisat anlayışının ele alındığı söylenebilir. *Hareket* dergisinde *Büyük Doğu*'ya göre ekonomi kavramlarından ziyade zihniyet ve düşünce üzerine yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazılar aracılığıyla milli bir iktisat anlayışını içinde barındıran İslam sosyalizmi, devletçi ve otoriter bir iktisat yönetimi, kooperatifçilik ve iktisatta milliyetçilik tavsiye edilmiştir.

Çok partili yaşama geçildikten sonra *Büyük Doğu* 'daki ekonomi yazılarında dikkat çeken bir diğer husus ise DP iktidarı ile CHP arasındaki farkları ortaya koyan çalışmalar olmuştur. Gelişme ve kalkınma meselelerinde özellikle rakamlar çerçevesinde kıyaslamalarda bulunulduğu, siyasi yazılar için iktisadi sonuçların kullanıldığı görülmektedir. Köylünün aklına şehre göçüp toprağı ekme fikrinden uzaklaşma düşüncesi CHP zamanında girmiş, DP zamanında da artık zihinler topraktan çoktan uzaklaşmış olduğu için süreç böylece devam edegelmiştir yorumu hâkim olmuştur.

Yazı incelemelerimizde 1959 yılından sonra direkt olarak 1965 yılına geçiş yapılmıştır. Bunun sebebi hem *Büyük Doğu* 'nun kapatılma hadiselerine maruz kalması hem de bizim çalışmamız açısından iktisat yazılarına ulaşabilme kısıtı ile karşılaşmış olmamızdır.

Büyük Doğu 'da İslam'ın iktisat görüşüne dair 1965 yılına değin nitelikli bir yazı olmadığı söylenebilir. Sadece bazı yazılar arasında kapitalizmden veya sosyalizmden bahsedilirken, bunlarda olan özelliklerin İslam'da olmadığı şeklinde ifadeler yer almıştır. Bunun dışında Necip Fazıl'ın İslam ekonomisinden sadece bir yazıda bahsettiği görülmektedir. Necip Fazıl; daha çok alternatif bir dünya görüşünün, hatta o dönemin ihtiyacı olarak da "sert bir İdeolocya" kurmanın peşinde olmuştur. Tam bir başlık halinde meseleyi ele alan ilk yazı (ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde) 1965 yılında Mevdudi'nin 'İslam'da İktisadi Görüş' başlıklı yazısı olmuştur. Bütün insanlığın eşit olduğunu ve hakka sahip olduğunu vurgulayıp ancak rızık noktasında bütün insanlığın aynı temini sağlamadığını da söyleyerek burada İslam iktisadını değil İslam'da rızık meselesini ele almıştır.

İslam iktisadı konusunda *Hareket* dergisi açısından; Özellikle Hüseyin Perviz Hatemi'nin 1966 yılında yazmış olduğu bir yazıda; faiz yasağı İslam iktisat düzeninin en sağlam esaslarından biri olarak değerlendirilmiştir. Araştırmamızın ana sorularından biri olan faiz ve iktisadi sisteme dair oldukça somut ifadelerin yer aldığı bu yazı dikkate değer niteliğe sahiptir. Faiz düzenini hile-i şer'iyeci zihniyet ile kökten kazıyıp birçok beladan kurtulabileceğimizin mesajını vermiştir. Yazara göre; iktisadi düzen insan gibi yaşamaya engel olan, küfre götüren bir yoksulluğa yol açmamak üzere düzeltilmelidir. Büyük ekonomik buhranların faiz yüzünden meydana geldiğini ifade ederek, faizciliğin Siyonizm eliyle dünyaya yayıldığını ifade etmiştir.

Hareket dergisi bunun dışında banka-faiz ekseninde çok önemli olan bir yazıyı da bünyesinde barındırmıştır. Başyazı niteliğinde yer alan 'İslam Kapitalizm Uyuşmazlığı' adlı yazı, bankalara ve faize methiye düzenlere ciddi bir eleştiri getirmiştir. Bankaya karşı

olunmadığını ancak devlet müdahalesine karşı olan anlayışa da hak verilmediğini ortaya koymuştur. İslam'ın faiz yasağına bir çare bulmak ve İslamiyet ile kapitalizmi uzlaştırmak düşüncesiyle ortaya atılmış olan görüşlerden rahatsızlık duyulduğu yazının ana fikrini oluşturmaktadır.

Hareket dergisinde 1973 yılından itibaren iktisat yazılarına dergi içerisinde oldukça fazla sayfa ayrıldığı görülmektedir. Konular, 6-15 sayfa aralığında teferruatlı şekilde ele alınmıştır. Bu yazılarda özellikle düşünce ve öneri yazıları ön plana çıkmıştır. Yine bu yıllarda kaleme alınan yazılarda sıkça rastlanan bir husus; olası bir İslam devleti kurulduğunda yapılması gerekenleri sıralamak meselesi olmuştur. Örneğin Tabakoğlu'na göre; “devlet, şeriatça ferdi mülkiyet altına alınmaya uymamış topraklara el koymalıdır. Ziraî işletme köy işletmeleriyle oluşturulmalıdır ve sistem olarak kooperatiflerin kullanılması gerekir. Ayrıca ziraata bağlı sanayi geliştirilmelidir” (Tabakoğlu, 1974a, s. 8). Necip Fazıl'da devlet sistemi olarak net olarak bir İslam devletinden söz eder. Zira ona göre İslam; “en saf ve mükemmel kavranış zaviyesinden, en ileri devletçiliğin en ileri hürriyetle aynı zaman ve mekânda birleştiricisidir” (Kısakürek, 2008, s. 118).

Hareket dergisinde Ahmet Tabakoğlu'nun 1979 yılında kaleme aldığı ‘İslam'da Hayatın Sürdürülmesi Yahut Mülkün İşletilmesi’ başlıklı yazısı, İslam ve Batı arasındaki ihtiyaç kavramını ele almıştır. Bu yazının önemli olan yanı, iktisat literatüründe yer alan marjinal eğilim, kıt kaynaklar gibi kavramlar çerçevesinde kıyaslamaların yapılmış olmasıdır. Yazar, İslam'ın hem yeni gelir yaratan hem de adil gelir bölüşümünü sağlayan bir harcama sistemi öngördüğü sonucuna varmıştır.

Yine aynı şekilde İslam iktisadı literatüründe yer alan icare, mudarebe, müşareke, müzara gibi kavramlar ilk kez *Hareket* dergisinde 1979 yılında Ahmet Tabakoğlu'nun kaleme aldığı ‘İktisadi Hayatın Unsurları veya Üretim Âmilleri I: Emek’ başlıklı yazıda yer almıştır. Yazara göre; çağdaş iktisat anlayışı üretim amillerini (faktörlerini) emek, sermaye, teşebbüs ve toprak olarak tespit eder. İslam fihhına göre ise bunları emek ve mal olmak üzere iki kısma ayırmak kabildir” (Tabakoğlu, 1979b, s. 13).

Hareket dergisinin son yıllarındaki iktisat yazılarında ağırlıklı olarak Ahmet Tabakoğlu'nun yer aldığı söylenebilir. Yazar özellikle faiz meselesini ayrı bir alan olarak ele almıştır.

Hareket dergisi tarafından İslam iktisadına verilen önemi göstermek adına, 1980 yılında Kral Abdülaziz Üniversite ve İslam Vakfı iş birliğiyle yazılan bir tebliğin tercüme

edilerek dergide yer bulmuş olmasını ifade edebiliriz. Bu tebliğde İslam iktisadı alanında yer alan hemen hemen bütün kavramsal meselelerden ve çözüm önerilerinden söz edilmiştir. Değinilen başlıca konular; kaynakların tahsisi, tasarruf ve yatırımlar, İslam ekonomisinde paranın rolü, para politikası, ticari bankalar ve diğer finans kurumları, maliye politikası, İslam ekonomisinde yer alan döviz meselesi, İslam kalkınma bankası, gelişmekte olan Müslüman ülkelerinin borç yükü ve son olarak da İslam ekonomisi için alternatif müessese oluşumları tebliğin konuları arasında yer almıştır. Şayet bit tebliğ ele alınacaksa bazı soruların yanıtları verilmelidir düşüncesiyle her paragrafın soru cümlesi içerdiği ancak cevaplarının henüz oluşturulmadığı detaylı bir yazıdır.

Büyük Doğu'da 1965 yılında kaleme alınan iktisat konulu yazılarda özellikle ahlak konusunun işlendiği görülmektedir. Gerek hukuk kanunlarında gerekse iktisat politikalarında ahlak temasının ön planda tutulması tavsiyesinde bulunulmuştur. 1971 yılında yazılan iktisat köşesi yazılarında genellikle siyaset temalı meseleler ele alınmıştır. Nurettin Topçu da ahlak kavramı çerçevesinde iş ve ahlak meselesine vurgu yapmıştır. Ahlaktaki düşüşün iş ve iktisat sahasındaki olumsuzluğu hızlandırdığı kanaatini taşımıştır.

Hareket'te Muzaffer Civelek'in 'İktisadın Muhtaç Olduğu Kudret' başlıklı yazısında psikoloji ve sosyal meselelere verdiği önem oldukça önemlidir. Zira iktisat sistemindeki sorunlara çözümler getirirken, psikoloji ve sosyal bilimlerden yararlanmanın zihni boyutuna önem göstermektedir. Yine aynı anlayışın *Büyük Doğu*'da da yer aldığını Sedat İsmail'in 'Psiko-Ekonomi' başlıklı yazısında görmekteyiz. Sedat İsmail'e göre ekonomiyi sadece maddi ihtiyaçlarımızın istihali anlamında gören bir çerçeve anlayışı yanlıştır. Her faaliyet sahasında olduğu gibi ekonomi meselesinde de insan, ruh ve vücut bütünü ile vardır. Artık insanlığın sadece maddi ihtiyaçları doğrultusunda yönetilemeyeceğini, ruh ve vücut bütünü de dikkate alındığını ortaya koymaktadır (İsmail, 1959e).

Hatemi'nin 1969 yılında kaleme aldığı Rodinson'un *İslam ve Kapitalizm* adlı kitabının eleştirisi, bize dış dünyada olup bitenden habersiz olunmadığını, dışarısının da takip edilerek bu konuda söz söyleme sorumluluğuna sahip olduğunu ispatlar niteliktedir. Aynı şekilde *Büyük Doğu*'nun da ortak pazar meselesinde ülke dışında yaşanan gelişmeleri her detayıyla takip ettiği söylenebilir. Ülkeye gelen yabancı ekonomistlerin haberlerinin yapılması bunu ispatlar niteliktedir.

Son senelerinde, özellikle Nurettin Topçu'nun ölümünden sonra derginin fikri bir mecra olması yanında bir araştırma organı hüviyetini de kazandığı söylenebilir. Ahmet Tabakoğlu'nun 'Osmanlı İktisadi Hayatı ve İslam İktisadi Düşüncesi'; Mustafa Kara ve Süleyman Uludağ'ın 'İslam ve Türk Tasavvufu' yazıları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tutumun yerleşmiş olmasının ardından dergi, 1975 yılı mart ayında çıkan 111. sayısında iktisadi şartlar sebebiyle yayın hayatına bir süre ara vereceğini bir başyazı aracılığıyla ilan etmiştir. Ancak bu ara verişin asıl sebebi iktisadi sebepler değil bizzat Topçu'nun derginin büründüğü kişilikten rahatsız olması sebebiyledir.

Hareket dergisine dair yorum olarak Nurettin Topçu'nun dergide yazdığı 'Hareket'in Otuz Yılı' başlıklı yazı önem arz etmektedir. Topçu, iktisat unsurunu içinde barındıran bir hayat tasavvurunu işlediklerinden söz etmiştir.

Her iki dergiyi de yorumlama noktasında Mollaer'in düşünceleri de önem arz etmektedir:

“Topçu'nun Hareket dergisi Kemalizm'e eleştiri getiren, yazarlar için bir okul işlevi gören ilk siyasi dergidir. Bir diğer siyasi dergi olarak da Kısakürek'in Büyük Doğu dergisi yer almıştır. Hareket dergisinin misyonu Büyük Doğu'dan ve özellikle muhafazakarların okulu niteliğinde olan Dergâh Dergisi'nden ayrılmaktadır. Dergâh'tan Hareket'e geçiş muhafazakâr ölçülülükten, kültürleşmeye yapılan eleştiriden siyasi anlamda eleştireliliğe ve ekonomi analizine geçişi ifade etmektedir. Topçu, düşünsel bir duyarlılıktan ziyade o günün şartlarında eleştirinin hainlik yaftasını getirdiği kapitalizme dair yorumlamalarda bulunmuştur. Dergâh Dergisi ulus devletin inşasını ele alırken, Hareket dergisi Kemalizm felsefesinin eleştirisine yoğunlaşmıştır. Büyük Doğu'daki kültürel tepkici çizgi yerine Hareket dergisi ekonomi analizi ve eleştirisine önem vermiştir” (Mollaer, 2006, s. 30).

Çalışmamızın soruları olarak yer alan;

- Büyük Doğu ve Hareket dergisi ekonomi yazılarında muhalefet edilerek eleştirilen konulara dair somut çözüm önerileri sunulmuş mudur?
- Devletin ve toplumun ekonomik sorunlarına, derginin konuları perspektifinde ne denli önem verilmiştir?
- Eleştiri getirilen iktisadi nizamın yerine İslam İktisadı gibi alternatif bir sistemden söz edilmiş midir?
- Dergiler yaşamları süresince ekonomi yazılarına ne kadar yoğunlukta önem vermiştir?

Soruların yanıtlarından bahsedecek olursak; *Büyük Doğu* 'da muhalefet edilen konularda hemen hemen çoğu yazıda somut çözüm önerilerinin sıralandığı görülmektedir. İncelenen yazılarda da görüleceği üzere gerek muhalefet gerekse tavsiye amaçlı alternatif çözüm yollarının dergide kendine yer bulduğu söylenebilir. Derginin bünyesinde devletin ve toplumun ekonomik sorunlarına ayrı bir önem verildiği, bu konuların hemen hemen her sayıda işlendiği, iktisat köşesinin ihmal edilmeyip bazı sayılarda birden fazla yazıya yer vererek değinildiği görülmektedir. Özellikle günlük hadiseler yazar ismi belirtilmeden bir haber niteliğinde sunulmuştur. Bazı eleştiri yazılarında da aynı yöntem kullanılarak yazar belirtilmemiştir.

Hareket dergisi açısından da muhalifliğin siyaset amacıyla yapılmadığı, daha çok fikri bir mücadele ve eleştirinin yer aldığı söylenebilir.

İktisadi nizam konusunda *Büyük Doğu*'nun yoğun eleştirilerde bulunduğu bir gerçektir ancak bu eleştirilerin nihai sonucu olarak alternatif bir sistem üzerine yazılar yazılmamıştır. Genel itibariyle iktisat değil ekonomi yazılarına ağırlık verildiği görülmüştür. Genellikle günlük siyaset gelişmeleri çerçevesinde ekonomi yorumlarına yer verilmiştir. Örneğin bankacılık sisteminden, faizli kredi işlemlerinden, bunlara alternatif bulunması gerektiğinden iktisat köşesinde söz edilmediği söylenebilir. *Hareket* dergisinde ise sistemler üzerinden çokça yazı kaleme alınmış, bunlara eleştiri getirilmiş ve bu eleştirilerin ardından alternatif sistemlerden de söz edilmiştir. Ayrıca derginin son yıllarında özellikle Tabakoğlu tarafından iktisadi nizama dair yazıların oldukça yer aldığını söyleyebiliriz.

Çalışmamızın sorularından biri olan alternatif sistemden söz edilmiş midir sorusuna cevap verecek olursak; kapitalizm, Marksizm ve sosyalizm anlayışı karşısında çözüm olarak *Hareket* dergisinde İslam sosyalizmi önerisi savunulmuştur.

Yine çalışmanın diğer bir sorusu olan, konulara ideoloji perspektifinden bakmışlar mıdır sorusuna cevap olarak, *Hareket* dergisinin genel anlayış olarak İslam sosyalizmini benimseyerek, çözüm ve önerileri yine bu anlayış çerçevesinden verdiğini söyleyebiliriz. *Büyük Doğu* 'nun ise ideolojik bakış açısı, bizzat Necip Fazıl tarafından oluşturulan İdeolocya Örgüsü anlayışdır.

KAYNAKÇA

- Ak, H. K. (1946). Tuttuğumuz Yol 5. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(57), 6.
- Ak, H. K. (1947). İktisadi Manzaramız. *Büyük Doğu Dergisi*, 3(69), 7.
- Ak, S. (2009). *Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğu Sistem Karşısında Gerçek Bir Muhalefet*. İstanbul: Rasyo Yayınları.
- Akın, M. H. (2018). İslamcılığın Fetret Devri, Büyük Doğu Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek. L. Sunar (Ed.), “*İslamı Uyandırmak*” Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler içinde (ss. 101–123). İstanbul: İlmi Etüdler Derneği.
- Aksöz, N. (1946). Ekonomi Bakanına Açık Mektup. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(32), 7.
- Alpay, K. (1997). *Hareket Dergisi’ndeki Yazılarıyla Nurettin Topçu ve Anadolu Milliyetçilik*. Sakarya Üniversitesi.
- Altuncuoğlu, D. N. (1948). İşsizlik. *Büyük Doğu Dergisi*, 3(78), 15.
- Altuncuoğlu, D. N. (1959a). Geçim İndeksi. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(17), 12.
- Altuncuoğlu, D. N. (1959b). Yatırımlar. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(23), 12.
- Altuncuoğlu, D. N. (1959c). Türkiye’de Amme Yatırımları. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(24), 12.
- Altuncuoğlu, D. N. (1959d). Türkiye Almanya İktisadi Görüşmeleri. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(26), 12.
- Altuncuoğlu, D. N. (1959e). Altın Fiyatlarının Esası. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(6), 12.
- Atabay, M. (2005). *2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçi Akımları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2009). Ahlak Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (40), 439–462.
- Ayık, H. (2011). Necip Fazıl’dan Nurettin Topçu’ya Hareket Felsefesi Üzerine Bir Deneme. *Eskiye Dergisi*, (20), 97–104.
- Ayşe, N. Y. (2002). Türkiye Modernleşmesi ve Bir Muhalif Basın Organı Olarak Büyük Doğu Dergisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (13), 577–595.
- Baban, Ş. (1954a). Grev ve İşsizlik. *Büyük Doğu Dergisi*, 8(8), 8.
- Baban, Ş. (1954b). İktisat İlminin Zavallılığı. *Büyük Doğu Dergisi*, 8(1), 8.
- Baban, Ş. (1959). Karteller Ve Tröstler. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(4), 12.
- Bankacı. (1945). Hal Bu Ki. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(1), 8.
- Belirtilmemiş. (1975). *Hareket Dergisi*, 5(111), 3.
- Beyaz, Y. (2018). Büyük Doğu Dergisinin İslam Dünyasına Bakışı (1943-1960). L. Sunar (Ed.), “*İslamı Uyandırmak*” Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler içinde (ss. 353–393). İstanbul: İlmi Etüdler Derneği.
- Bir İktisat Kongresi İstiyoruz. (1954). *Büyük Doğu Dergisi*, 8(6), 3.

- Biraderoğlu, A. (2012). *Necip Fazıl ve Büyük Doğu*. Kayseri: Kayseri Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Birinci, A. (2016). Necip Fazıl'ın Hayat Hikayesi Etrafında Bazı Meseleler. *Dergah Dergisi*, (318).
- Birkan, T. (2019). *Dünya İle Devlet Arasında Türk Muharriri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulaç, A. (1974). Sınıf Meselesi I. *Hareket Dergisi*, 5(102), 5.
- Çe, R. (1971). İsrail'in İktisadi Gücü. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(16), 8.
- Civelek, M. (1966a). İktisatta Milliyetçilik. *Hareket Dergisi*, 5(1), 16.
- Civelek, M. (1966b). İktisadın Muhtaç Olduğu Kudret. *Hareket Dergisi*, 5(3), 9.
- Civelek, M. (2016). *Kırk Yıl Sonra Dün Gibi Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Çoban, F. (2015). İslamcılığın Fikri Taşıyıcısı Olarak Türkiye Siyasi Hayatında Necip Fazıl. *Mülkiye Dergisi*, 3(39), 59–87.
- De, B. (1971). Nereye Gidiyoruz. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(2), 2.
- Debbağ, A. A. (1972). Fasit Daire. *Hareket Dergisi*, 5(79), 30.
- Dinçsoy, O. S. (1967). Faiz Nazariyesi ve İslam. *Hareket Dergisi*, 5(14), 26.
- Doğan, M. (1977). Bir Mahkeme Kurulurken. *Hareket Dergisi*, 6(115), 61.
- Doğan, M. (2006). Nurettin Topçu'nun Hareketi. *Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı*, (109).
- Doğan, M. (2016). *İki Yol Açıcı: Nurettin Topçu ve Necip Fazıl*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Duran, B. (2015). Necip Fazıl Kısakürek'te Tek Parti ve Kemalizm Eleştirisi. A. Öz, İ. Kara ve A. Ertuğrul (Ed.), *Necip Fazıl Kitabı Kalır Dudaklarda Şarkımız Bizim* içinde (ss. 523–529). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Duran, B., Aydın, C. ve Koçyiğit, D. (2016). Modern İslamcılık Düşüncesinin Rakip Oksidentalizmleri: Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu'da Hıristiyanlık, Batı ve Çağdaşlık Anlayışı. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (7), 307–335.
- Duru, K. N. (1946). Her Şeyden Evvel Ekmek. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(40), 3.
- Elibol, S. (1977). Sınıfsız Topluma Doğru. *Hareket Dergisi*, 6(115), 19–20.
- Elibol, S. (2017). Muhalif Bir düşünce Okulu Hareket Dergisi. Kollektif (Ed.), *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce Muhafazakârlık* içinde (ss. 267–273). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertem, R. (1979). Elifbeden Alfabeye. *Hareket Dergisi*, 7(165), 31.
- Erverdi, E. (2018). *Nurettin Topçu Düünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Evliya, N. (1965). Kullanılmayan İnsan Gücü. *Büyük Doğu Dergisi*, 12(15), 14.
- Evliyaoğlu, G. (1971). Bilimsel Milliyetçiliğe Giriş. *Hareket Dergisi*, 5(63), 10.
- Evliyaoğlu, G. (1972). Türk İktisat Tarihi. *Hareket Dergisi*, 5(73), 30–34.
- F, E. (1971). Enflasyon. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(8), 7.
- Gündoğan, A. O. (2006). Topçu ve Hareket Felsefesi. *Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı*, (109), 24–37.
- Gündoğan, A. O. (2019). Nurettin Topçu'nun Hayatı. *Aliosmangundogan*.
<http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Nurettin-Topcu-Hayati.pdf?i=2> adresinden erişildi.
- Güngör, S. (1946). Bir Bakır Yüzlük. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(40), 15.
- H, H. (1946). Amerika'da İflas Dalgası. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(57), 7.
- Hatemi, H. P. (1966a). Sosyalizm ve İslâmiyet Tartışmaları VI Faiz Yasağı Hakkındaki Görüşler. *Hareket Dergisi*, 5(10), 16.
- Hatemi, H. P. (1966b). Sosyalizm ve İslamiyet Tartışmaları- Faiz Yasağı Hakkındaki Görüşler. *Hareket Dergisi*, 5(10), 19.
- Hatemi, H. P. (1967a). İslâm Açısından Sosyalizm Hakkında. *Hareket Dergisi*, 5(23), 13.
- Hatemi, H. P. (1967b). Sosyalizm ve İslâmiyet Tartışmaları Servet ve Toplum Düzeni ile İlgili Tedbirler. *Hareket Dergisi*, 5(14), 18.
- Hatemi, H. P. (1969). İslamiyet ve Kapitalizm. *Hareket Dergisi*, 5(43), 7.
- İhtikar. (1954). *Büyük Doğu Dergisi*, 8(3), 11.
- İktisaden Az Gelişmiş Memleketler Piyasaları. (1959). *Büyük Doğu Dergisi*, 10(33), 12.
- İslam'da Kazanç ve Geçim. (1971). *Büyük Doğu Dergisi*, 15(5), 5.
- İslam'da Para ve Maliye Siyasetlerinin Bazı Meseleleri. (1980). *Hareket Dergisi*, 7(177), 16.
- İslam Kapitalizm Uyuşmazlığı. (1972). *Hareket Dergisi*, 5(77), 2.
- İsmail, S. (1959a). Tüccardaki Kazanç Hırsı İktisadiyatımızı Baltalıyor. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(20), 12.
- İsmail, S. (1959b). Kalkınma ve Kredi. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(13), 12.
- İsmail, S. (1959c). İşsizlik Ve Sebepleri. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(22), 12.
- İsmail, S. (1959d). Müşterek Pazar Ve Son Durum. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(30), 12.
- İsmail, S. (1959e). Psiko Ekonomi Meseleleri Fransa'nın Durumu. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(17), 12.
- İsmail, S. (1959f). 4 Ağustos tedbiri Ve Varılan Netice. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(19), 12.
- İsmail, S. (1959g). Partilerüstü Dava: Memleket Ekonomisi. *Büyük Doğu Dergisi*,

- 10(21), 12.
- İsmail, S. (1959h). Fiyatlar ve Kalkınma. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(12), 12.
- İsmail, S. (1959i). İktisadi Ve Hukuki Tedbir. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(14), 12.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan, M. (1947). Bugünkü Medeniyet ve Fert. *Hareket Dergisi*, (1).
- Kaplan, M. (1948). Milliyetçiliğe Dair. *Hareket Dergisi*, (11), 2–3.
- Kara, İ. (1970). İslam İktisadına Giriş Üzerine Ahmet Debbaoğlu'yla Bir Konuşma. *Hareket Dergisi*, 7(170), 40.
- Kara, İ. (1974). İslâm Ekonomisi Üzerine. *Hareket Dergisi*, 5(107), 30.
- Kara, İ. (2009). Ahlâk Davasına Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu. *İş Ahlakı Dergisi*, 2(4), 89–101.
- Kara, İ. (2012). Nurettin Topçu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Karaman, H. (2000). *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kayalı, K. (2018). İslamcılığın 1940'lı Yıllarda Şekillenışı Üzerine Bazı Düşünceler. L. Sunar (Ed.), “*İslamı Uyandırmak*” *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler* içinde (ss. 15–29). İstanbul: İlmî Etüdler Derneği.
- Kemahlı, S. (1968). Bugünkü ve Yarınki Türkiye. *Hareket Dergisi*, 5(30), 26.
- Kılıç, Z. (2006). *Büyük Doğu Mecmuası'nın Yayın Hayatına Başlaması, Yapısı, Yayın Politikası, Sosyal ve Siyasi Görüşleri (1943-1951)*. Erciyes Üniversitesi.
- Kısakürek, N. F. (1943). Büyük Doğu. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(1), 2.
- Kısakürek, N. F. (1946). Kimlerdir. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(33), 2.
- Kısakürek, N. F. (1959). Köye Marş. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(26), 1.
- Kısakürek, N. F. (1971). Banka Kumarı. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(6), 3.
- Kısakürek, N. F. (2008). *İdeolocya Örgüsü*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2010). *Bâbîâli*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2018). *Dünya Bir İnkılap Bekliyor*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kıvanç, C. (1969). Düzen ve İnsan. *Hareket Dergisi*, 5(47), 18.
- Kıvanç, C. (1976). Nurettin Topçu'nun Devlet Anlayışında Ekonomik Görüşler. *Hareket Dergisi*, 6(112), 29.
- Kıvanç, C. (1992). Nurettin Topçu'nun Devlet Anlayışında Ekonomik Görüşler. *Nurettin Topçu'ya Armağan* içinde . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kuanç, N. C. (1966). Serbest İktisat Nizâmı ve Kooperatifçilik. *Hareket Dergisi*, 5(6), 18.
- Kuanç, N. C. (1967). İktisadi Adam Mefhumu. *Hareket Dergisi*, 5(22), 16.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2009). *Nurettin Topçu*. (İ. Kara, Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Meriç, C. (1974). Kendi Semasında Tek Yıldız. *Hareket Dergisi*, 5(101), 8.
- Mevdudi, E. Â. (1965). İslam'da İktisadi Görüş. *Büyük Doğu Dergisi*, 12(7), 6.
- Mollaer, F. (2006). Türk Sosyalizmine Bir Katkı. *Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı*, (109).
- Mollaer, F. (2008). *Türkiye'de Liberal Muhafazakarlık ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mollaer, F. (2016a). *Liberal Muhafazakarlık Karşısında Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mollaer, F. (2016b). *Anadolu Sosyalizmine Bir Katkı Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Müftüoğlu, M. (1949). Fuhuş. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(3).
- Namıkoğlu, F. (1974a). Batılılaşma Hareketleri İçinde Yeni Bir Dönem. *Hareket Dergisi*, 5(99), 31.
- Namıkoğlu, F. (1974b). Toprak Reformu ve Sanayileşme. *Hareket Dergisi*, 5(100), 13.
- Nazif, N. (1944). Ne Gün Şahlanacağız. *Büyük Doğu Dergisi, İbtidai De*, 3.
- Nazif, N. (1946). Fransa Berbat Bir Durumdadır. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(36), 9.
- Nisan, F. (2015). Kadro ve Büyük Doğu Dergilerinin Cumhuriyet Sonrası İnkılapları Çerçevesinde Modernleşmeye Bakış Açılımları ve Basın İlişkileri. *Selçuk İletişim*, 8(4), 187–214.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye'de Cemaatçilik Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Öğün, S. S. (2000). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Okay, M. O. (1992). Büyük Doğu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Okay, M. O. (1994). Sanat ve Edebiyat Dergisi Olarak Büyük Doğu. H. Çebi (Ed.), *Bütün Yönleriyle Necip Fazıl* içinde . İstanbul: Türkiye Yazarlar Birliği & Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Okay, M. O. (2015). *Necip Fazıl Sıcak Yarada Kezzap*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Okutan, B. B. (2018). Hareket'in Çalışma Sesi Akif'i Yeniden Okumak. L. Sunar (Ed.), *"İslamı Uyandırmak" Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler* içinde (ss. 207–227). İlmî Etüdler Derneği.
- Özdenören, R. (1983). Necip Fazıl Kısakürek Kişiliği Üzerine Notlar. *Mavera Dergisi*, 7(80-81–82), 19–46.
- Pişkin, A. R. (1943a). Zirai Teşkilatlanma. *Büyük Doğu Dergisi, İbtidai De*, 6.
- Pişkin, A. R. (1943b). Plan. *Büyük Doğu Dergisi, İbtidai De*, 7.

- Safa, P. (1954). Sualler. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(1), 3.
- Salihoğlu, M. İ. (1971). Ortak Pazar Davası. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(4), 6.
- Sarı, O. (2014). Necip Fazıl'ın ' "İdeolocya Örgüsü"'nde Sosyal Politika. F. Tuna, E. Yılmaz ve H. Yorulmaz (Ed.), *30 Necip Fazıl* içinde (ss. 105–118). Sakarya: Milli Türk Talebe Birliği Yayınları.
- Seno, C. (1946a). A ve Z. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(35), 7.
- Seno, C. (1946b). Yeni Bütçe Etrafında. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(54), 3.
- Seno, C. (1946c). Tabii Hale Avdet Lüzumu. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(29), 7.
- Seno, C. (1946d). Cemiyet Sermayedarlığına Doğru. *Büyük Doğu Dergisi*, 1(40), 7.
- Seno, C. (1948). Türk Milli Kalkınmasını Kimler İdare Edecek. *Büyük Doğu Dergisi*, 3(83), 12.
- Serseri Para ve Avare İktisat. (1979). *Hareket Dergisi*, 7(170), 4.
- Sönmezer, B. (2014). *Necip Fazıl Kısakürek'in Düşünsel Hayatı*. Ankara Üniversitesi.
- Tabakoğlu, A. (1973a). İslam'ın Mülkiyet Görüşü Üzerine Bir Deneme. *Hareket Dergisi*, 5(87), 17.
- Tabakoğlu, A. (1973b). İslam Esnaf Birlikleri. *Hareket Dergisi*, 5(96), 4.
- Tabakoğlu, A. (1974a). İslâm Zirai İktisat ve Vergileme Nizamının Hukuki Esasları. *Hareket Dergisi*, 5(107), 8.
- Tabakoğlu, A. (1974b). İslâm Zirai İktisat ve Vergileme Nizamının Hukuki Esasları IV. *Hareket Dergisi*, 5(107), 8.
- Tabakoğlu, A. (1975). Batı İktisadı Üzerine Meselenin Dünü I. *Hareket Dergisi*, 5(111), 8.
- Tabakoğlu, A. (1976). Osmanlı Toplumunu Kapitalizme Niçin Geçmedi? Osmanlı Üretim Tarzı Tartışmaları Üzerine Deneme. *Hareket Dergisi*, 6(114), 2.
- Tabakoğlu, A. (1979a). İslam'da Hayatın Sürdürülmesi Yahut Mülkün İşletilmesi. *Hareket Dergisi*, 7(165), 10.
- Tabakoğlu, A. (1979b). İktisadi Hayatın Unsurları veya Üretim Âmilleri I. *Hareket Dergisi*, 7(166), 13.
- Tabakoğlu, A. (1979c). Faiz Meselesi. *Hareket Dergisi*, 7(170), 12–17.
- Tabakoğlu, A. (1980). İslam İktisadında Enflasyon ve Parasal Düzeltme Meselesi. *Hareket Dergisi*, 7(178–179), 25.
- Tevfik, R. (1947). Abdulhamid'in Ruhaniyetine İstimdat. *Büyük Doğu Dergisi*, (65), 2.
- Topçu, N. (1966a). Kurtuluşun Yolu Sosyalist Cemiyet Nizamı. *Hareket Dergisi*, 5(11), 16.
- Topçu, N. (1966b). Allahsız Kazanç. *Hareket Dergisi*, 5(4), 16.
- Topçu, N. (1967). Ahlak Yaralarımız. *Hareket Dergisi*, 5(18), 16.

- Topçu, N. (1968a). Ne İçin Sosyalizm. *Hareket Dergisi*, 5(26).
- Topçu, N. (1968b). İslam Dünyasının Uyanışı. *Hareket Dergisi*, 5(35).
- Topçu, N. (1969). Hareketin Otuz Yılı. *Hareket Dergisi*, 5(37), 6.
- Topçu, N. (1970a). Milli Devlet. *Hareket Dergisi*, 5(7).
- Topçu, N. (1970b). Kapitalizmin Dünyası. *Hareket Dergisi*, 5(58), 4.
- Topçu, N. (1974). Büyük Sanayi. *Hareket Dergisi*, 5(100).
- Topçu, N. (1999a). *Yarınki Türkiye*. Hareket Dergisi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (1999b). *Ahlak Nizamı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2004). *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topçu, N. (2009). İktisadi ve İçtimai Nizam. *İş Ahlakı Dergisi*2, 2(2), 123–128.
- Topçu, N. (2014). *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turgut, M. (2018). Nurettin Topçu ve Hareket Dergisi'nin Türk Siyasetindeki Konumu Üzerine. *Academia*.
https://www.academia.edu/6638104/Nurettin_Topcu_ve_Hareket_Dergisinin_Turk_Siyasetindeki_Konumu_Uzerine adresinden erişildi.
- Türkmen, H. (1994). Hareket Dergisi 1939–1982 Milli İslam Teorisi Ya da Milli Dindarlık. *Hak Söz Dergisi*, 41–42, 49.
- Ülken, H. Z. (1949). Kumar, Piyango, Faiz. *Büyük Doğu Dergisi*, 5(9), 12.
- Üstün, N. (2011). *Büyük Doğu Mecmuası'nın Siyasal Analizi*. İstanbul Üniversitesi.
- Vahapoğlu, S. (2006). *Hareket Dergisi'nin Türk Fikir Hayatındaki Etkileri*. Hacettepe Üniversitesi.
- Yağmur, S. (1973). Hoş geldin Doğu Batı Sentezi. *Hareket Dergisi*, 5(94), 42.
- Yemişçi, T. (1966). Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Organları, Çalışma Şekli ve Son Gelişme. *Hareket Dergisi*, 5(4), 20.
- Yüçetürk, A. (1959). Türkiye İktisaden Gelişme Yolunda. *Büyük Doğu Dergisi*, 10(23), 12.
- Yüzüncü, F. (1948). Endüstri Planlarımız. *Büyük Doğu Dergisi*, 3(86), 3.
- Zaim, S. (1966). İran Pakistan ve Türkiye Arasında Kültürel ve İktisadi İşbirliği. *Hareket Dergisi*, 5(4), 18.
- Zaim, S. (1971a). Ortak Pazarın İktisadi Yönü. *Büyük Doğu Dergisi*, 15(1), 6.
- Zaim, S. (1971b). Ortak Pazarın İktisadi Yönü. *Hareket Dergisi*, 15(2), 6.
- Zengin, B. (1978). Ekonomi Üzerine. *Büyük Doğu Dergisi*, 16(2), 7.

ÖZGEÇMİŞ

Bünyamin KAYALI, 2016 yılında Sakarya Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. 2017 yılı içerisinde dokuz ay boyunca Sepaş Enerji’de Müşteri Hizmetleri Görevlisi olarak çalıştı. 2017 yılından bu yana Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı anabilim dalında eğitim görmektedir.